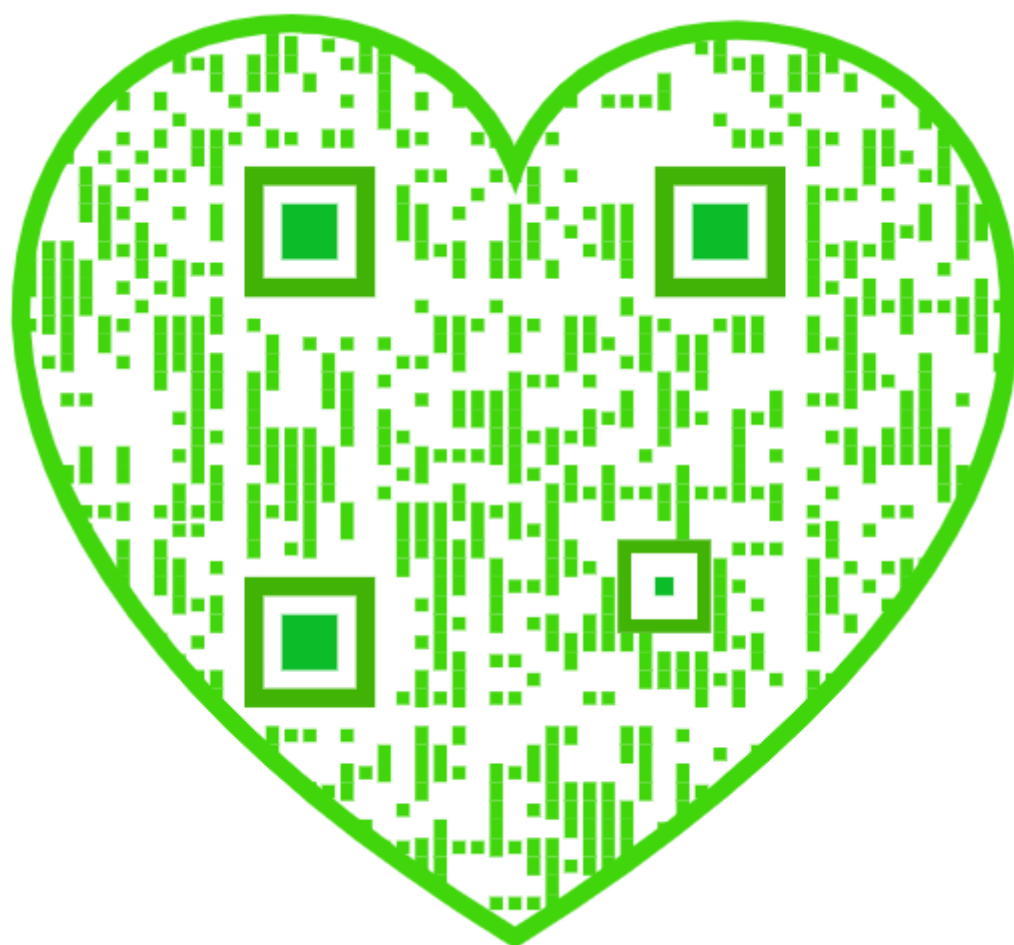


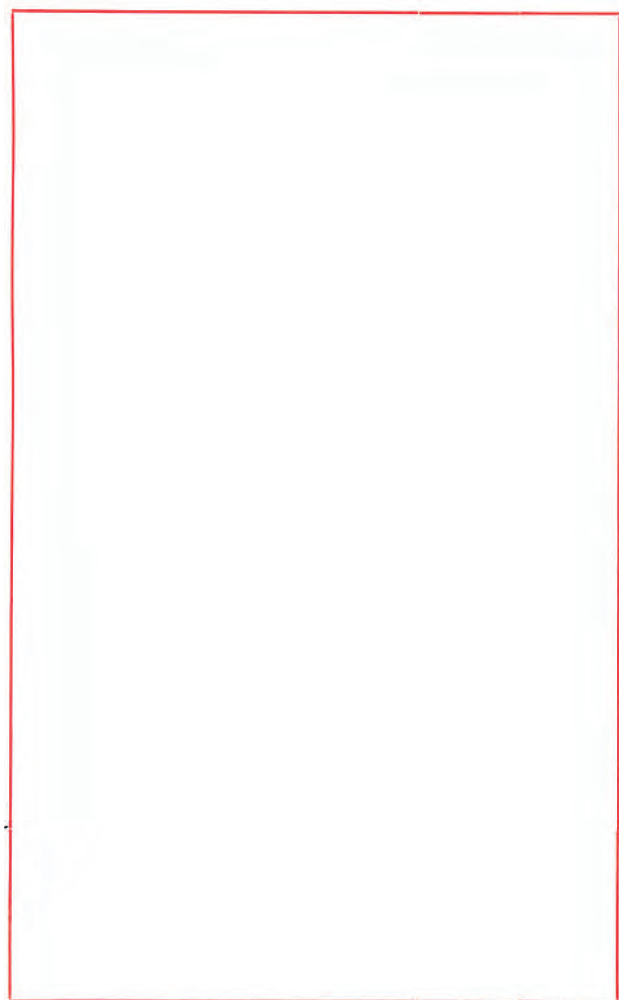
DE BOEKEN
DER
SPREUKEN



G. J. P. J. BOLLAND



DE BOEKEN DER SPREUKEN.



DE BOEKEN DER SPREUKEN

uit de leerzaal van zuivere rede,

DOOR

G. J. P. J. BOLLAND,

HOOGLEERAAR TE LEIDEN.

„De schranderen zullen verstaan.”
Dan. 12 : 10.

Voltallige uitgave.

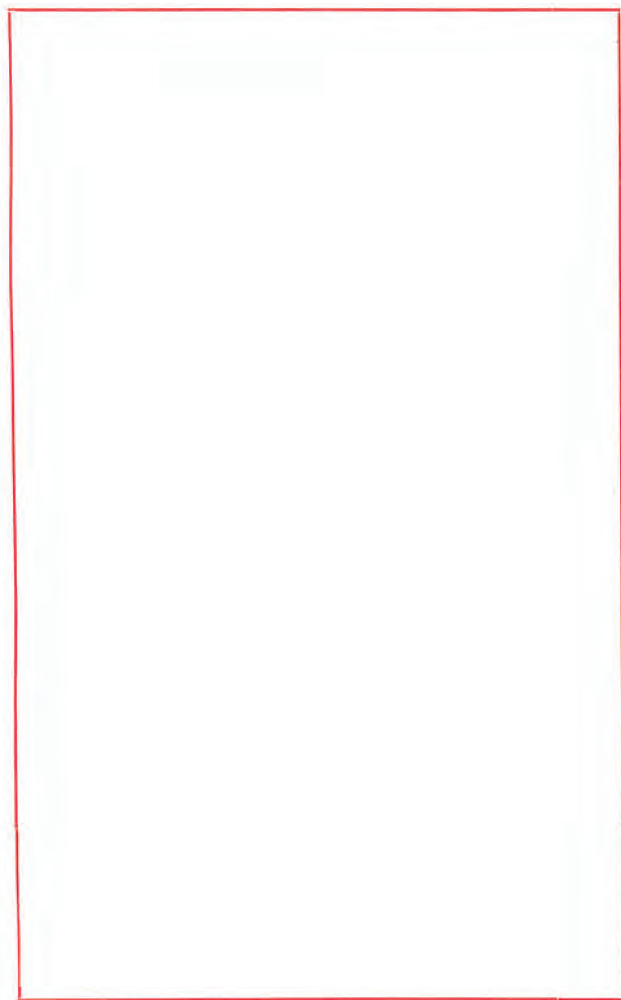


LEIDEN
A. H. ADRIANI
1915.





AAN DE NAGEDACHTENIS VAN KLAZINA HARMANNA BAKKER,
GEBOREN TE GRONINGEN DEN 28STEN JULI 1859, GEHUWD ALDAAAR
MET G. J. P. J. BOLLAND, DEN 10DEN MAART 1881, NA EEN LANG-
DURIG, SMARTELIJK EN GEDULDIG LIJDEN OVERLEDEN TE LEIDEN
DEN 15DEN JANUARI 1913. ZIJ WAS TEERHARTIG, REIN EN EDEL,
— DE ZON ZIJNS LEVENS.



EERSTE BOEK.

1. Wat is de waarheid? Idee.
2. Wat is de natuur? Het bekende ongekende.
3. Wat is de mensch? Verkeerde oneindigheid.
Volledige nietigheid.
4. Wat gebeurt er? Wat nooit weerkomt en aldoor weerkomt, als hetzelfde in wat anders en wat anders in hetzelfde.
5. In redelijke taal weerklinkt wat in werkelijkheid gebeurt.
6. Wat is' er gebeurd? vraagt het ongeleerde volk, haastig uitlopende, wanneer er iets te kijken valt. Wat is er zoo ál gebeurd? vraagt ook de meer beschaafde of zelfs geleerde onnoozelheid, die lessen hoort en boeken leest, om zich het ware te laten 'vertellen'.
7. Veel bekijken is weinig begrijpen, en ook veel 'weten' is nog niet wijsheid.
8. Gaat, o nieuwsgierigen en weetgierigen, naar de leerzaal van de rede en wordt wijs!

9. De juistheden van verhalen zijn geene waarheden, en feitenkenners geene wezenskenners.

10. Belangstelling in geschiedenis zonder meer is weinig beter dan de kijklustigheid van het ongeleerde volk.

11. De wijsheid is niet zonder geleerdheid en de leer der waarheid niet zonder geschiedenis, doch zij is niet zelve een vertelsel.

12. De wijze is geen weter of historicus, omdat hij méér kan dan 'mededeelen' en 'vertellen', omdat hij kan wékken en verhélderen.

13. De geschiedvorschcr in zijne naaktheid is bloote juisthedenjager.

14. Als juisthedenjacht is ook beoefening van de geschiedenis der wijsbegeerte nog de ware oefening niet.

15. Ook de geschiedenis moet in hare wetenschappelijkheid het bestendige, hare wetenschappelijkheid in' het bestendige zoeken.

16. Een feit is een feit en geene waarheid; duizend feiten zijn nog niet ééne waarheid.

17. Het feit als zoodanig is de onhoudbaarheid als zoodanig; al wat tot feit wordt, gaat voorbij, en 'houdbaar' is alleen de waarheid, die — zich niet laat 'vaststellen'.

18. De onvermijdelijkheid der gebeurtenissen maakt feiten niet tot geldigheden, en de waarheid niet tot een feit.

19. Geschiedkundige trouw aan bronnen is nog lang niet onbekrompene geschiedkundigheid, en een beroep op 'bronnen' geen beroep op de wáárheid.

20. De gelijkvloersche geschiedkundige is vol van geschiedkunde, die eigenlijk zoo niet heeten mocht.

21. Den reine is alles rein en den wijze de onzuiverste rede vol onbewuste wijsheid; zoo begrijpt hij ook de bekrompenheden van gelijkvloersche geschiedkundigen als een behoud en eene bevordering van hun bestaan.

22. De 'hoogere' geschiedkundige ten onzent is ...geen 'gelijkvloersch' geschiedkundige, en ontwikkeld tot stelselmatigheid van begrip.

23. De logische onderlegdheid en de zuiverheid van begrip der akademische natuur-, geschied- en letterkundigen is ... geen wetenschappelijk glanspunt van ons volk.

24. Geene akademische vergadering ten onzent zonder wonderen van... 'onbewuste' wijsheid en rede.

25. Het vee op het veld kent geene verheffing, en de gewone geschiedkundige geen zin van het hoogere, doch de 'hoogere' geschiedkundige is vol van schoonheidszin en wijding en wijsheid.

26. Als voorgevoel der wijsheid wordt met name de vroomheid en hare geschiedenis door den hooger geschiedkundige stelselmatig doorzien en beschreven.

27. Wie slechts trouw weergaf of liet vernemen wat hij had opgenomen of vernomen, ware een menschelijke grammaphoon.

28. Geschiedenis nagaan zonder het begrip van de rede zoude zich nooit verheffen boven geleerde slaapwandelarij.

29. Wat ware de hoogleeraar der geschiedenis zonder vertrouwdheid met het Collegium Logicum? Een bezoldigd praatvaar.¹

30. Wie den zin van gebeurtenissen zal uitleggen, zonder in de leer van zin en rede te zijn geoefend, is een blinde voorlichter van blinden; akademische geschiedkennis zonder akademische of hoogere rede-kennis ware hoogere onnoozelheid.

31. Historie zonder meer is als natuurhistorie en als feitenhistorie eindelooze pasmarkeering aan den ingang van den tempel der wijsheid.

32. De historie of weterij, die zich tot waarheid verheft, gaat in wijsheid op.

33. Waarheid en wijsheid vooronderstellen gegevens en gebeurtenissen, zonder zich daarin te verliezen.

34. Zijne waarheid moet alles vinden in het licht der eeuwigheid.

35. De kinderlijkheid der historie gewaagt van gebeurtenissen, doch zuivere rede spreekt van het eeuwige, dat zich in het voorbijgaande bestendigt.

36. Wie de wijsbegeerte tot hare geschiedenis beperkt, beperkt ze tot hare onvoldragenheid en onrijpheid.

37. Het tot rede gekomen geschiedkundig verstand doorziet de juistheden zijner verhalen als juistheden van sprookjes voor groote kinderen.

38. „Toute histoire est truquée.”

39. Waar iets openbaar wordt, blijft iets ver-

1) Voltaire: „Il n'appartient qu'aux philosophes d'écrire l'histoire.” (Brief aan Duclos, April 1745.)

borgen, en achter opwekking tot vooruitgang schuilt allicht de wensch, om vooraan te blijven, gelijk de wensch, om aan te trekken, de stille keerzijde van openlijke afstooting is.

40. Wat de meeste menschen aantrekt, kan niet het hoogste zijn, en de aantrekkelijkheid van boeiende geschiedverhalen beteekent, dat men zoo voor als na in de kinderkamer van vertellingen houdt.

41. Het gemiddelde is het middelmatige en niet veel bijzonders; ook de gemiddelde hoogleeraar is geen voortreffelijk hoogleeraar, maar professorale middelmatigheid.

42. Verlaten blijft de leerzaal der wijsheid alereerst van hoogleeraren der wetenschap; geene leer van zuivere rede voor de menigte — reeds van hoogleeraren in de hoogeschole.

43. Het slechtste van het slechte wordt veracht, en het beste van het beste — niet geroemd: geroemd en geëerd wordt het beste in zijne soort, zoolang de soort niet de beste is.

44. Het opbouwen en versieren van de graven der profeten die door de vaderen gesteenigd zijn, is van alle tijden en plaatsen.

45. Het woord van de wijsheid gaat uit tot velen — en stoot ze af, om enkelen aan te trekken, want velen worden geroepen, doch weinigen zijn uitverkoren, en het getal der tot middelmatigheid gedoemden blijft groot.

46. Het recht, om dom te blijven, is een onmiskenbaar en onvervreemdbaar voorrecht van het gemiddelde, dat hierom als middelmatigheid heerscht van eeuwigheid tot eeuwigheid.

47. Zelfs de heiligen zijn niet allen groote heiligen, zelfs de profeten niet allen groote profeten, en ook de gemiddelde filosofieprofessor is niet het licht der wereld bij uitnemendheid.

48. De wijze, die van de dwazen wijsheid vordert, is zelf niet wijs; zoo laat de wijsheid dwaasheid dwaasheid blijven, om vrede te hebben met wat ze moet bestrijden.

49. De rede heeft rust. Rust heeft zij en vrede in den oorlog, want zij heeft vrede mét den oorlog.

50. De strijd der geesten, zegt de rede, is geen beletsel voor de geméenschap der geesten, en ook de zieligste mijner vijanden ontvangt en aanvaardt van mij zijn bescheiden deel.

51. De leermeester van de rede begrijpt zonder verheugenis of neerslachtigheid zijne eenzaamheid in vol gezelschap.

52. De waarheid, zegt de geloovige, zal zegepralen. Zij heeft het, zegt de wijze, hard te verantwoorden, want de wijzen blijven in de minderheid.

53. Hachelijk de taak, verhard verstand op de eksterroogen zijner waanvoorstellingen te trappen, want het is verstandig in zijne zelfverharding: het Collegium Logicum ware zelfs of juist in eene akademie een verderf voor hooggeleerd geluk.

54. Domheid mag niet begrijpen, maar voelt heel goed, wat haar een verderf zoude zijn, en ook de geleerde domheid loont liever honderd zotten dan een enkelen wijze. Want zij is wijs in hare dwaasheid.

55. Ook voor hoogeschole en akademiën geldt

het, dat er wat boosheid en bekrompenheid van nooden is, zal men van zichzelf en aan anderen eenig genoeg beleven.

56. De domheid aller meerderheden, zegt de rede, is eene domheid, die van zelve spreekt, en daarom ook in hare boosheid niet te wraken is.

57. De wijsheid vergoelijkt ook de domheid in zichzelf, doordat zij die tot begrijpelijkheid verheldert of opheldert.

58. De begrijpelijkheid van de domheid maakt de domheid zelve niet wijs, en de spot dier domheid over de onbegripelijkheid van Zuivere Rede de rede niet tot eene domheid.

59. Wie niet komt tot de wijsheid van de rede, moet sterven in de dwaasheid.

60. De gewone geleerde en hooggeleerde, die in zijne gewoonheid niet sterven wil, leere de begrijpelijke waarheid, de ware begrijpelijkheid, alsnog begrijpen, en kome tot den leermeester des begrips.

61. De zin van gegevens en gebeurtenissen omtrent zich in aller begrip; zoo is de leer van den zin in wetenschap en geschiedenis begripsleer.

62. De leer van het begrip is de leer van de rede, die meer dan eenzijdigheid is; de rede is de idealiteit van de wereld, die zich in de wereld moet spiegelen, en waarin zich de wereld moet spiegelen.

63. De vraag, hoe men over de werkelijkheid moet denken, laat zich beantwoorden in eene werkelijkheidsleer, die denkleer, in eene denkleer, die werkelijkheidsleer moet blijken.

64. De leer van de werkelijkheid, elke leer in werkelijkheid, is onmiddellijk dubbelzijdig.

65. De dubbelzijdigheid van de werkelijkheid is de dubbelzinnigheid van de waarheid; zoo is de leer van de waarheid eene leer van werkelijke en ware dubbelzinnigheid.

66. Niets dubbelzinniger dan de waarheid en het ware: het ware is eenheid van het denkende en het denkbare in zelfbestending van zelfverkeering.

67. Wie de waarheid zoekt, is nog niet wijs.

68. Het ware is niet te vinden, zegt het verstand — in zijne domheid.

69. Het ware is niet eenzijdig buiten ons. En is het niet aan eene ommezijde, dan is het van de gedachte niet uitgesloten.

70. De werkelijkheid is in hare waarheid geen ding, geene 'realiteit'; de ware werkelijkheid of werkelijke waarheid is van volledige idealiteit.

71. De waarheid is een 'onding', want zij is gedachte, — de ware gedachte.

72. De gedachte der werkelijkheid is de waarheid dier werkelijkheid.

73. Waar werkelijke en ware kennis is, daar is ook werkelijke waarheid.

74. Over onbepaalde onkenbaarheid der waarheid klaagt niet de wijsheid, maar de dwaasheid.

75. Te midden eener vormenwereld zonder vaststaande voor- of achterzijde mistroostig zuchten, of nijdig roepen, dat men er niet achter komt, is nog niet wijs zijn.

76. Konde men achter de verschijnselen kijken,

men zoude Niets zien; de zin onzer wereld is de zin harer verschijnselen en gebeurtenissen in eigene niet verschijnende ongebeurlijkheid.

77. Het denken, dat zich in de zaak verdiept, vindt beider waarheid; der dingen binnenste is óns binnenste, en de ware werkelijkheid de werkelijke idee.

78. Het ware woont niet 'in', en het woont niet 'buiten', de wereld onzer kenbaarheden: het 'doorwoont' ze.

79. Het ware is het oneindige, dat in geene eindigheid bevangen is, en door geene eindigheid wordt uitgesloten.

80. De verborgenheid achter de dingen is de bekende onzakelijkheid ervoor; het ware aan de realiteit is idealiteit van achteren en van voren.

81. Weetnietkunde is geene twijfelzucht: het is eene geloovigheid vol zinledigheid.

82. De agnosticus of weetnietkundige is niet de wetenschappelijke mensch, die als deugdelijk geloovige in zijne wetenschap gelooft.

83. De agnosticus is de deugniet in de wetenschap; voor het bedenken, zegt hij, van het ware en rechte deug ik niet, en begéér ik niet te deugen.

84. Geloovigheid zonder meer is overtuigdheid zonder doordachtheid, en laat zich door vragen naar hare 'grondslagen' aan het wankelen brengen.

85. Het teeken van de vraag is het teeken van den twijfel, en twijfelzucht zonder meer eene denkwijze, waarin niets wordt beweerd of geleerd.

86. De betrekkelijke volstrektheid van het ge-

loofelijke en twijfelachtige is in wijsheid tot volstrekte betrekkelijkheid te verkeeren.

87. De wijsheid van het absolute relativisme sluit het absolutisme niet uit.

88. De volstrekte betrekkelijkheidsleer van zuivere rede leert alomvattendheid van onvastheid der dingen en denkbaarheden.

89. Wie aan de waarheid gelooft, is nog niet wijs, en wie eraan twijfelt, is óók niet wijs; in de wijsheid blijken geloof en twijfel tezamen verkeerd tot zekerheid.

90. In begrijpende overtuigdheid is het geloof ongeloovig, en de twijfel vertwijfeld tot alles omvattende zekerheid.

91. De wijsheid gaat stelselmatig in geen stelsel op; 'een' stelsel, zegt zuivere rede, is niet 'het' stelsel.

92. Een beeld van de ware leer is de kring, die in alle eindigheid oneindig is; zoo kan de ware leer wel 'kringleer' heeten.

93. Als volstrekte betrekkelijkheidsleer is de ware leer eene leer van betrekkingen en verhoudingen, waarin aan het einde het begin is weer te vinden.

94. De wijsheid is de noembaarheid, waarin alle opvattingen zijn toegegeven en opgeheven.

95. Alle denkbaarheid is op hare wijze stelbaarheid; stelbaar zijn echter is verkeerbaar en omkeerbaar zijn.

96. Wat zich laat stellen, laat zich verkeeren; het wórdt verkeerd, al is het bepaaldheid van zuivere rede.

97. Het ware en werkelijke verkeert zichzelf — bestendig; het bestendigt zich in zijne verkeerdingen.

98. De waarheid loopt niet vast en laat zich niet vaststellen; de leer van de zelfbestendiging in zelfverkeering is de leer der waarheid.

99. Wat iets op zichzelf is, laat zich niet vaststellen, al laat zich zeggen, dat en hoe het zich verhoudt.

100. Niets is waar op zichzelf, — en dat is nu op zichzelf het ware.

101. Zuivere rede is zuivere waarheid, — en niet op zichzelf gesteld.

102. Het op zichzelf gestelde is niet het ware. (Redekundig.)

103. Het op zichzelf gestelde is niet het rechte. (Zedekundig.)

104. Was de waarheid op zichzelf eene waarheid, dan gold de waarheid niet.

105. Geen wijze vraagt: wáár is de waarheid? De waarheid is nergens en geldt overal.

106. Geen zin zonder onzin, geen onzin zonder zin; het zinrijke is niet zonder verkeerdheid, en de verkeerde zin is óók een zin.

107. Wie meer legt in een woord dan een ander, legt er iets anders in; zinsverrijking is zinsverdraaiing.

108. Zonder verdraaidheid en verkeerdheid kan van iets niets terecht komen; zonder zinsverkeering alvast geen woordverband.

109. Het zijn, leert de rede, is zijn, en verder niets; het zuivere zijn en het zuivere niets blijken beiden onmiddellijke onbepaaldheid.

110. In zinrijke rede heet het andere het andere en daarom hetzelfde.

111. In het onbepaalde is alle bepaaldheid en in het oneindige alle eindigheid een.

112. Iets zeggen is iets anders denken.

113. Laat de eenheid zich voorstellen, denken, zeggen? Onaanschouwelijk is de eenheid, onzeggelijk de denkbareheid, maar de onzeggelijkheid zelve is de onzeggelijkheid zelve!

114. Eenheid zeggen is veelheid zeggen; verkeerde eenheid is veelheid — en verkeerde veelheid veeleenhigheid. Eerst de eenheid in volstreckte verkeering is ook de volstreckte en volledige eenheid.

115. De denkvetten des verstands zijn niet te erkennen zonder verkeering, en ze zijn niet te loochenen, zonder dat men ze vooronderstelt.

116. De ware vooronderstelling is ontkenning, en de ware ontkenning vooronderstelling.

117. Is het waar, dat twee dingen of gelijk of ongelijk zijn? Het ware is geen uitgesloten midden — en niet te 'vinden' aan uitgesloten midden.

118. Wat gelijk is, is ongelijk, en wat ongelijk is, is gelijk; geene overeenkomst zonder verschil, en geen verschil zonder overeenkomst.

119. Het absoluut negatieve en het relatief positieve zijn ongescheiden onderscheiden; ontkenning van ontkenning is bepaalde bevestiging.

120. Tusschen waar en onwaar, tusschen goed en niet goed, zegt het verstand, is geen midden mogelijk; de rede noemt het onontwikkelde, onnoozele en onschuldige niet ondenkbaar tusschen

waarheid en dwaling, tusschen goed en kwaad.

121. Geene waarheid zonder dwaling, geene dwaling zonder waarheid; geen goed zonder kwaad, geen kwaad zonder goed.

122. Alles komt uit verkeerung voort, en zoo brengt iets het andere mede.

123. Het rechte, dat niet buiten het verkeerde kan, is het verkeerde mede; het verkeerde, dat voor het rechte onontbeerlijk is, is het rechte mede.

124. Het ware en werkelijke is in strijd met zichzelf.

125. Het ware en werkelijke is het zich verkeerende, en zijne zelfverkeerung eene verkeerung van oneindigheid in eindigheid, van eindigheid in oneindigheid.

126. Als verkeerde oneindigheid vraagt de mensch: ben ik alles of niets?

127. Het menschelijk denken is volledige nietigheid in levenden lijve.

128. In zichzelf vindt men de geheele wereld; zichzelf vindt men niet, en ook solipsisme blijkt dwaasheid.

129. Ieder onzer is als eene wereld in het klein de wereld zelve in het klein; omgekeerd laat zich de wereld denken als een mensch in het groot, als de mensch zelf in het groot.

130. Wie den omvang en de grenzen zijner kennis wil vaststellen, is nog niet wijs; volledige nietigheid blijft nietige volledigheid.

131. Het groote gebrek van 'de theorie der kennis' is hare gewaande verstandigheid, wier

nietigheid nog eigene oneindigheid niet beseft.

132. De 'theorie der kennis' is kindschheid van verkeerd gerijpte wijsbegeerte.

133. De ondervinding, die hare grenzen heeft, gaat hare grenzen te buiten.

134. 'Realiteit' heeft het begrensde; in 'werkelijkheid' wordt eene grens overschreden.

135. Aan de grens van iets kan zich het andere niet onbepaald verbergen; het moet zich bepaald openbaren.

136. Eindigheid leeren kennen is zeer bepaald oneindigheid leeren kennen.

137. We leven ieder in eigene wereld en tezamen in dezelfde wereld; het onderscheid tusschen een en ander is volstrekt betrekkelijk.

138. Wie iets verneemt, verneemt zichzelf; wie zichzelf verneemt, verneemt iets anders.

139. Het ware weersprekt en het werkelijke weerstreeft zich; concordia discors is alle waarheid en werkelijkheid.

140. De zelfweerspreking van de rede is het manna in de woestijn der verstandigheid.

141. Dat een domoor een domoor is, mag eene onbelangwekkende bewering heeten; belangwekkender blijkt bij gelegenheid de opmerking, dat een hooggeléerde een domoor is.

142. Verstand zonder meer is onbuigzame droogheid; de werkelijke rede is vloeiende smijdigheid.

143. De kennis des verstands is kennis des onderscheids; verstandig denken is uiteendenken, en tot vereeniging komt het denken in zijne rede-lijkheid.

nietigheid nog eigene oneindigheid niet beseft.

132. De 'theorie der kennis' is kindschheid van verkeerd gerijpte wijsbegeerte.

133. De ondervinding, die hare grenzen heeft, gaat hare grenzen te buiten.

134. 'Realiteit' heeft het begrensde; in 'werkelijkheid' wordt eene grens overschreden.

135. Aan de grens van iets kan zich het andere niet onbepaald verbergen; het moet zich bepaald openbaren.

136. Eindigheid leeren kennen is zeer bepaald oneindigheid leeren kennen.

137. We leven ieder in eigene wereld en tezamen in dezelfde wereld; het onderscheid tusschen een en ander is volstrekt betrekkelijk.

138. Wie iets verneemt, verneemt zichzelf; wie zichzelf verneemt, verneemt iets anders.

139. Het ware weersprekt en het werkelijke weerstreeft zich; concordia discors is alle waarheid en werkelijkheid.

140. De zelfweerspreking van de rede is het manna in de woestijn der verstandigheid.

141. Dat een domoor een domoor is, mag eene onbelangwekkende bewering heeten; belangwekkender blijkt bij gelegenheid de opmerking, dat een hooggeléerde een domoor is.

142. Verstand zonder meer is onbuigzame droogheid; de werkelijke rede is vloeiende smijdigheid.

143. De kennis des verstands is kennis des onderscheids; verstandig denken is uiteendenken, en tot vereeniging komt het denken in zijne rede-lijkheid.

155. Wie nog 'meent' wat hij zegt, wéét niet wat hij zegt.

156. De wijze 'meent' niet meer wat hij zegt, omdat hij wéét wat hij zegt.

157. De wijze doet niet aan 'meeningen'; hij begrijpt meeningen of opvattingen als misvattingen.

158. Misvatting in alle opvatting: de meening, dat het gegeven is op te vatten als de eenheid, die zich gelijk blijft.

159. Eene meening maak ik tot de mijne, inzoverre ik ze mij toeigen onder uitsluiting des tegendeels; zoo is eene stellige meening eene stellige eenzijdigheid.

160. Als geest van wetenschap waart een geest rond van leugentaal; wat men zegt, men méént het niet, en wat men 'meent' is geene waarheid.

161. Steentjes willen bijdragen voor het aanstaande gebouw der wetenschap is nooit gemeend, en wat men ervan meent, is waan. Want dat gebouw is onbestaanbaar.

162. In verstandig denken stelt men zich voor, dat iets tot staan en bestaan is gekomen, een verstaanbare bestaanswaan des verstands, doch niet gedachte van zuivere rede.

163. De wereld is eeuwig en de wereld bestaat niet; in zuivere rede heet dit onverschillig.

164. Het verstand weet niet van 'geven en nemen'; van geven en nemen in eenen weet de rede, wier niet eenzijdige leer de dubbelzijdigheid en dubbelzinnigheid der waarheid zelve is.

165. Eenheid is eenheid, niet veelheid, zegt het verstand. De rede geeft het toe, en neemt eruit,

dat eenheid veelheid buitensluit, om ze te vooronderstellen en mede te brengen.

166. Bij eene bewering van het verstand zegt de rede: dien kant heeft het. En dan toont ze van hetzelfde den anderen kant.

167. Zijn wij in onze redelijkheid irenisch of ironisch? Zuivere rede is gemoedelijk, meer dan gemoedelijk.

168. Het ware en rechte is harmonisch en de waarheid harmonie, overeenstemming van het verschillende en tegenover elkander gestelde, — eene harmonie vol wanklanken.

169. De waarheid is (de waarheid van het denkende en het denkbare of gedachte, en zoo dan) op zichzelf betrekkelijk.

170. De werkelijkheid der waarheid en de waarheid der werkelijkheid is eene waarheid en werkelijkheid van zelfbestendiging in zelfverkeering; zoo is zij absoluut negatief.

171. Het absoluut negatieve is niet het eenzijdige maar het volledige negatieve, — het negatieve volledige, dat niets is, omdat het alles is.

172. Het oneindige zonder meer is het oneindige zonder werkelijkheid; in de werkelijkheid van het oneindige is het eindige opgeheven als het vooronderstelde.

173. Het ware oneindige of oneindige ware is niet het ware 'buiten' de werkelijkheid, en God niet een God aan den anderen kant van de sterren.

174. Waarom heeft God — de wereld geschapen? Oneindige eenheid moet zich — 'vervelen'; werkelijke eenheid heeft in eenzaamheid geene rust.

175. Is de wereld uit God of is zij des Duivels? Het andere van den goddelijken Geest is niet 'goddelijk' zonder — het andere.

176. Zuivere rede laat betrekkelijk ook den Duivel gelden, den geest van kwaad en boosheid, al begrijpt juist zij, dat zijne boosheid zich verkeeren moet.

177. Stelselmatigheid van volstreckte betrekkelijkheidsleer is het vergankelijke en het onvergankelijke der 'Hegelarij'.

178. De nieuwere 'Hegelarij' der Hollandsche rede is 'gezuiverde' Hegelarij, met de middelen van latere dagen uitgewerkt; wie ten onzent Hegel noemt zonder meer, zwijgt voor het onrijpere het rijpere dood, en weet allicht, wien hij — niet roemen wil.

179. Voor Hollanders van onze dagen is het gewag van 'Hegelarij' zonder meer eene ontveinzing van wat zijzélven hebben, afzonderlijk hebben, als het elders niet geëvenaarde.

180. Eere, wien eere toekomt. Groot is de geest van Hegel, — maar in onze dagen spreekt zuivere rede Hollandsch en Bollandsch.

181. Van het woord der waarheid heeft nu Nederland zijne beurt, — 'de' beurt, die niet wederkeert; door sterfelijken mond spreekt hier nu geest van zuivere rede — en men ziet slechts den 'raren' sterveling.

182. Het nageslacht zal weten, dat Neerlands meester van zuivere rede door zijne land- en ambtgenooten naar eisch is behandeld: dat hij geen 'doctor' is geweest en geen 'academicus', geen 'ge-

ridderde', noch 'lid' van dit of dat, — en dat hij naar behooren verguisd is.

183. Het werkelijke begrip heeft vrede met alles. Het laat alles gelden, om voor niets stil te staan, en met of in zichzelf ook alles te verkeer en op te heffen. Zoo komt dan alles ten oordeel.

184. Wie naar waarheid oordeelen, tot het oordeel der waarheid komen wil, neme zich niet voor, uit te gaan van een onweersprekelijk vast te stellen begin.

185. Herleiding van vooronderstelde aanvanke-lijkheid tot waarheid is opheffing van aanvankelijk gestelde onwaarheid.

186. In zuivere rede blijkt afleiding uit het begin herleiding tot het beginsel.

187. Het begin is nog niet het beginsel, en als het alles begrijpende ware komt het beginsel aan het einde, — om dan te blijken van den beginne en in het begin het beginsel geweest te zijn.

188. Het begin op zichzelf is het begin van niets en het begin van iets het begin van iets anders.

189. De denkbbaarheid van niets is denkbbaarheid betrekkelijk van iets, dat is van iets anders; het niets 'van' iets is iets anders.

190. Het zijn van het begin is nog niet zijn; het begin van het zijn is worden, en gesteld worden is opgeheven worden. Want worden is 'iets' worden, en gewórden zijn iets 'zijn'.

191. Iets zijn en iets anders zijn vooronderstellen 'aanzijn'; het zijn van iets en iets anders is ook weer één zijn.

192. De grens is niet zijn van aanzijn; iets is

als grens, of aan' zijne grens, met iets anders een.

193. De grens is iets, dat niets en ook niet niets, maar iets anders is, of zich tot iets anders maakt en tot iets anders voert; zoo wordt aan de grens — 'gesmokkeld'.

194. Iets gaat aan zijne grens over in iets anders, in hét andere, in het andere van zichzelf.

195. De grens is nog niet de eenheid, en tóch eenheid, hét eene, het verkéérde eene, als oneindige nietigheid.

196. Zijn van iets, dat in iets anders overgaat, of opgaat, is veranderend zijn, aanzijn, dat zich verandert, zijn van de eindigheid, die zich veroneindigt.

197. „Niemand kan God zien en leven.” De zelfopheffing der eindigheid is de werkelijkheid der oneindigheid.

198. Het niet zijn van het schepsel is het aanzijn Gods, en zelfvernietiging is de voorwaarde der zelfveroneindiging.

199. De gedachte der oneindigheid is de gedachte der wijsheid, en de volledige wijsheid oneindige wijsheid.

200. Gedachte oneindigheid is als bepaalde oneindigheid onbepaalde eindigheid. Is echter de oneindigheid alleen in eindigheid of als eindigheid denkbaar, dan is toch weer de onbepaalde eindigheid de zich bepalende oneindigheid.

201. Niet onbepaaldheid en niet bepaaldheid is het ware: het ware is het ware in zelfbepaling.

202. Het ware is niet het gestelde en niet het tegengestelde: het ware is het ware in vereeniging, en de waarheid is eenheid van alles.

203. Als oneindigheid van vereeniging is het ware oneindigheid van opheffing eener vooronderstelde verscheidenheid.

204. In het oneindige is het eindige een, doch de eenheid der oneindigheid is oneindig vóór eindigheid; zoo is de oneindige eenheid veeleenigheid.

205. Het oneindige is de eenheid, waarin het verschil van iets en iets anders is opgeheven; zoo is het eenheid van nietigheid.

206. De nietigheid is verkeerde oneindigheid, en de oneindigheid omgekeerde nietigheid.¹

207. De ware oneindigheid is meer dan de slechte oneindigheid der eindeloosheid.

208. De onbepaalde nietigheid der veeleenigheid bepaalt zich van zelve tot veeleenigheid van 'getal'; het getal is bepaalde veeleenigheid zonder meer.

209. Het ranggetal is als getal- en telgrens eenheid van opgeheven getal.

210. Het getal der getallen is geen getal; het getal bepaalt zich in zijne waarheid tot der getallen verhouding.

211. Het ware aan de telbaarheid van getal-verhouding is noembaarheid van betrekkelijke meetbaarheid.

212. Noembaarheid en telbaarheid 'verhouden zich' in de meetbaarheid.

213. De onbepaaldheid van de meetbaarheid komt tot bepaaldheid in de maat.

1) „Differunt non aliquo extra se, sed potius se ipsis.”
Cf. Thom. in II Sent. dist. 17, qu. 1, art. 2.

214. De graad is als eenheid van meetgrens eenheid van opgeheven maat.

215. De noembaarheid van zijnswijze gaat op in maatverhoudingen.

216. Noem-, tel- en meetbaarheid van zijn is volstrekt betrekkelijk en bestendig veranderlijk; bestendige veranderlijkheid is het wezen van het zijn.

217. Het wezen is de grond, waarin de schijn van het zijn te gronde gaat, om er als verschijnsel uit voort te komen.

218. Verschijnsel zonder wezen is géén verschijnsel, maar wezenloze verschijning.

219. Schijn is het verschijnsel zonder wezen; het wezen zelf verschijnt, — om te verdwijnen.

220. Het wezen maakt zich tot blijvende vluchtigheid.

221. Het wezen bestaat niet en verschijnt niet-temin, — in het andere van zichzelf; het spiegelt zich in het verschillende.

222. Het wezen, dat zich spiegelt, gaat zich te buiten, om in een verschijnsel zichzelf te vinden.

223. Wat verschijnen moet, is in zijn wezen het onwezenlijke.

224. De wezenlijkheid verschijnt aan het ding, of schijnt een ding; zoo schijnt het wezenlijke iets en iets anders als ding en eigenschap.

225. De wezenlijkheid van het zakelijke verschijnsel is zijn schijn; als het verborgene ding kan het wezenlijke ding niet voorkomen.

226. Het ding voor ons verhoudt zich tot het ding op zichzelf, gelijk het verschijnsel tot het wezen, dat zich in zijn verschijnsel — niet openbaart.

227. De denkbaarheid van het ding is de denkbaarheid van het spiegelbeeld, de schijn van het wezen, die met het wezen verdwijnt.

228. Het ding op zichzelf is niet het ding voor ons. Het wordt niet gevoeld, noch waargenomen of vernomen; het is het ding zonder kenbaarheid.

229. Het ding op zichzelf is niet het ding voor mij. Het wordt door mij niet getast, geproefd of geroken; het wordt niet gezien, gehoord of gedacht, — het is het ding zonder denkbaarheid.

230. De denkbaarheid van het ding op zichzelf is de denkbaarheid zonder bestaanbaarheid van eene bestaanbaarheid zonder denkbaarheid, en verhoudt zich tot de volledige wezenlijkheid als onwezenlijke afgetrokkenheid.

231. In de wezenlijke veeléénigheid, in de veel-eenige wézenlijkheid, doet het ding op zichzelf niet mede.

232. Het wezenlijke ding lost zich met zijne eigenschappen in zijn geheel op, — in hét geheel op.

233. Het wezen van het geheel komt uit aan het andere, dat deel heet; het wezen van het geheel is het wezen, dat zich verdeelt, blijvend verdeelt.

234. Het geheel, dat zich blijft verdeelen, maakt zijne verdeeldheid blijvend ongedaan.

235. Het wezenlijke geheel schijnt verdeeld, en de verschijnende verdeeldheid blijft een geheel; verdeeld schijnt de uitwendigheid, en één blijft de inwendigheid.

236. Aan het verdeelde verschijnsel komt uit, hoe het geheele wezen zich 'uiten' moet, om tot zichzelf ook in te keeren.

237. Uiten moet zich het wezenlijke geheel als krachtig geheel, als geheel van kracht.

238. De kracht bestaat niet, maar verkeert zich, in de uiting, waarin ze zich wedervindt; geene kracht zonder uiting, noch uiting zonder kracht.

239. Het wezen der kracht is het wezen der zelfverkeering.

240. De kracht 'uit' zich; zij uit zichzelf, 'niets' dan zichzelf. In het wezen verhouden zich kracht en uiting als binnen- en buitenzijde eener zelfde werkelijkheid.

241. De werkelijkheid is eenheid van wat buiten verkeert en binnen, eenheid alzoo van het verschijnsel en zijn wezen, in zelfbestending van zelfverkeering.

242. De werkelijkheid is niet verkeerd — tot werkeloosheid; zij blijft zich verkeerren.

243. In werkelijkheid zijn werkeloosheid en werkzaamheid ongescheiden onderscheiden.

244. Werkelooze werkelijkheid is onwerkelijke mogelijkheid.

245. Onontwikkelde werkelijkheid is als onwerkelijke mogelijkheid de aanleg.

246. De denkbaarheid van het ding op zichzelf is de mogelijkheid van werkelooze nietigheid, die zich in werkzame zakelijkheid tot werkelijkheid verheffen moet.

247. Het ding op zichzelf is als ding in werkelijkheid ding in aanleg.

248. De mogelijkheid is aanleg van noodzakelijkheid, en de noodzakelijkheid als onmogelijkheid van onmogelijkheid de mogelijkheid in volstreekte verkeering.

249. Aan de noodzakelijkheid ontgaat men niet, maar ze laat zich verkeeren; ze verkeert zichzelf.

250. De noodzakelijkheid verkeert zich op zichzelf tot toevalligheid, en de noodzakelijkheid in volstrekte verkeering heet zelfstandigheid.

251. 'Substantie' heet de zelfstandigheid als 'zakelijke' onzakelijkheid van de werkelijkheid; de 'werkzaamheid' van de zelfstandigheid is de werkelijkheid van de vrijheid.

252. In de eenheid van de zelfstandige werkelijkheid of werkelijke zelfstandigheid moet de verscheidenheid der toevalligheid als vluchtigheid opgaan.

253. De eenheid der zelfstandigheid sluit verscheidenheid uit van afhankelijkheid die gesteld en voorondersteld wordt; de noodzakelijke werkelijkheid der zelfstandigheid blijkt vrije werkzaamheid der oorzaak, die het afhankelijke andere als uitwerksel bewerkt.

254. De bewerkte werkelijkheid is geene eenzijdige werkeloosheid; bewerken en tegenwerken vooronderstellen elkander.

255. De werkzaamheid van de werkelijkheid is werkelijkheid van wederkeerigheid; het laatste woord van de rede over het wezen, over háár wezen, is wederkeerigheid.

256. De in zich wederkeerende werkelijkheid keert tot zichzelf in, om tot zichzelf te komen en 'subjectief' te worden, of subjectief te 'blijken'.

257. De werkelijkheid, die zich 'subjectiveert', is het wezen, dat tot 'begrip' komt, zich tot begrip máákt, en begrip 'blijkt'.

258. Het begrip is het ware in wezen, verschijnsel en werkelijkheid.

259. Het begrip in het onbepaalde is het begrip in het algemeen, het begrip in zijne bepaaldheid begrip in het bijzonder, en het begrip in zijne zelfbepaling begripsverenkeling.

260. Het begrip is verenkeling van bijzondere algemeenheid, — algemeene bijzonderheid in verenkeling.

261. 'Oordeel' is het begrip in gestelde bepaaldheid.

262. Veeleenigheid van begrip en oordeel is de sluitrede; de sluitrede is begrip in volstreckte verkeer.

263. Onmiddellijkheid, bemiddeling en zelfbemiddeling des begrips zijn een in het middenbegrip, waarin het begrip zichzelf een middel is, om tot het andere te komen, waarmede het zijne subjectiviteit besluit.

264. Het middelbegrip is het begrip van het middel tot het doel, dat niet het onmiddellijke begrip is.

265. Het begrip, dat zijne subjectiviteit besluit, wordt objectief; de subjectiviteit, die zich verkeert, gaat op in objectiviteit.

266. Het subject, dat object wordt, verliest zich, om zich weer te vinden; het voorwerp van de redeleer is haar onderwerp, haar eigen verkeer en omgekeerd begrip.

267. Het begrip van het voorwerp is het begrip van het andere, dat niet onmiddellijk of rechtstreeksch begrip is, en zoo het begrip van het begrijpelijk onbegrepene.

268. Voorwerp en onderwerp zijn een in de waarheid, in de waarheid der idee.

269. De idee als eenheid van het sub- en objectieve is de ware idee en het ware als idee; zoo is de idee de waarheid en het ware.

270. Beschouwelijk en daadwerkelijk is de idee, de volledige idee, het alles omvattende ware, — in het afgetrokkene, het ware, dat zich weer waar heeft te máken.

271. De leer van de rede is de leer van het ware op zichzelf, — dat zich verkeereren moet om tot zichzelf te kunnen komen.

272. Het verkeerde ware heet natuur; in de natuur verkeert het ware buiten zichzelf.

273. In de natuur 'schuilt' het begrip.

274. In de waarneembaarheden 'schuilen' de denkbaarheden.

275. De natuur is de denkbaarheid en begrijpelijkheid, die in geene denkbaarheid of begrijpelijkheid opgaat, — en alle begrijpelijkheid heeft hare natuurlijkheid.

276. De natuur is als het buiten zichzelf verkeerende ware het andere, dat als het onbewuste tot bewustzijn heeft te komen.

277. De denkbaarheid van bestaande natuur heet in hare onmiddellijke afgetrokkenheid ruimte.

278. De idee van de ruimte is de idee van een anders en buiten zichzelf zijn zonder meer.

279. De ruimte is onbepaalde of onbegrensde natuur in onwerkelijkheid van zijn, — eene aanschouwelijk onaanschouwelijke oneindigheid.

280. De eenheid, waaraan in de ruimte de ruimte

zelve verkeerd blijkt, heet punt, — eene aanschouwelijk onaanschouwelijke nietigheid.

281. Het punt is zuivere eenheid van zijn als verkeerde oneindigheid, en onmiddellijke nietigheid van natuurlijke bepaaldheid.

282. Natuurlijk, dat is van zelf buiten zichzelf, is het punt aan de lijn; aan de lijn is het punt voorondersteld, om er zich aan te verhouden.

283. De lijn is als verhouding van punten aanschouwelijke verhouding van den eersten graad.

284. De 'richting' van de lijn in de meetkunde is eene gestrektheid zonder snelheid, die als richting nog geenen naam mag hebben.

285. Twee lijnen twee 'richtingen'; toch 'ontmoeten' evenwijdige lijnen elkander niet, — allermint om den hoek, waar de ruimte een bocht heeft.

286. Zuivere vormleer of 'meetkunde' is wetenschap van het zijn der aanschouwelijke ruimteverhoudingen, en 'absolute' meetkunde is gééne meetkunde.

287. Aan lijnrechte tegenstrijdigheid heeft zich als zoogenoemd absolute meetkunde wiskundig verstandig eene wanwetenschap ontwikkeld; de absolute meetkunde is wiskundige wanwetenschap.

288. De drieënige onafgemetenheid van de ruimte is de uitwendige vreemdheid van de innerlijke welbekendheid des begrips.

289. Natuurlijk, dat is van zelf buiten zichzelf, is de lijn aan het vlak; aan het vlak is de lijn voorondersteld, om er zich aan te verhouden.

290. Het vlak is als verhouding van lijnen aanschouwelijke verhouding van den tweeden graad.

291. Als lijn, die in het vlak niet rechtstreeks opgaat, laat zich de krómme noemen; krom is de puntverhouding, die niet opgaat in de rechte lijnverhouding.

292. De rechte lijn en de kromme hebben geene 'rechte' gemeene maat.

293. Natuurlijk, dat is van zelf buiten zichzelf, is het vlak aan het lichaam; aan het lichaam is het vlak voorondersteld, om er zich aan te verhouden.

294. Het lichaam is als verhouding van vlakken aanschouwelijke verhouding van den derden graad.

295. De meetkunde is, wanneer het erop aankomt, vórmleer, en als zoodanig voorbereiding van bewegingsleer.

296. Natuurlijk, dat is van zelf buiten zichzelf, is het lichaam rondom zijn middelpunt, om over en op te gaan in het niet meer lichamelijke, waarin het voorondersteld blijft; zoo blijkt het al aanstonds niet alleen te bestaan, maar ook te komen en te gaan.

297. De ontwikkeling van het natuurbegrip brengt de beweging mede, waarvan men in de afgetrokken en voorbereidende wetenschap van de ruimte nog heeft af te zien.

298. De meetkundige moet laten wat hij niet laten kan: van 'richtingen', 'wendingen', 'ontmoetingen' en zelfs 'snijdingen' te gewagen.

299. Lijnen, die elkander 'snijden', 'ontmoeten' elkander even weinig als zij van elkander 'afscheid' nemen; eene 'kruising' van lijnen mag in de meetkunde niet heeten plááts te hebben.

300. De meetkunde is als wetenschap van ruimteverhoudingen zonder meer eene wetenschap van het niet zakelijk voorhandene; het eerste en het laatste in de wiskunde is wetenschappelijke onbestaanbaarheid.

301. Wiskunde is wisse kunde van onbestaanbare grenzen, die als geldigheden te begrijpen zijn.

302. In zuiverheid van wiskunde is alles grens, die steeds geleerd en nooit erkend wordt.

303. De wiskunde openbaart en verbergt den beoefenaar hare grenzen.

304. De wiskundige meent dat het ware te berekenen is, — en het ware is vol onberekenbaarheden; ook of juist de natuur is onberekenbare berekenbaarheid.

305. De wiskunde neemt geen genoegen met onberekenbare verwachtingen, en berekent zelfs de waarschijnlijkheid.

306. De waarschijnlijkheid is de minder dan denkbeeldige, in eenheid der zekerheid en onzekerheid van werkelijkheid en begrip gespiegelde, eenheid van noodzakelijkheid en toevalligheid, waaraan de verstandigheid der wiskunde te schande wordt.

307. Het begrip van de wiskunde is begrip van verstandig onverstand.

308. Een wiskundige 'meene' iets of niets te zeggen: — hij weet niet wat hij zegt.

309. Geen wiskundige, die ons zegt, of de grenzen der wiskunde iets dan wel niets zijn.

310. Geen wiskundige, die ons zegt, of de nietigheid van zijn differentiaal iets is of niets.

311. Geen wiskundige, die ons zegt, of eenheid eenheid is, dan wel eenheid beteekent, en wat de eenheid beteekent, die niet eenheid is.

312. Onredelijk verstand is onzedelijk verstand, en verwaarloozing van het Collegium Logicum de onzedelijkheid onzer 'wetenschappelijke' landgenooten.

313. Het 'nut' van de wetenschap is nog niet hare 'waarheid', en de waarheid geene hoer, die een academicus mag waardeeren, juist inzooverre hij ze gebruikt.

314. De technologie van Delft is 'nuttiger' dan de wetenschap van Leiden, en de wetenschap van Leiden verstoken van Zuivere Rede.

315. De tegenstelling tusschen vastheid van wetenschappelijke en onvastheid van wijsgeerige leeringen laat zich aannemen, doch niet vasthouden. Want de leeringen der wetenschap veranderen bestendig, en de uitkomsten van wijsgeerig denken zijn niet zonder blijvende geldigheid.

316. Aan de natuurkennis onzer dagen is de waan te schande geworden, dat kennis van waarneembaarheid zonder leer van de rede die waarneembaarheid 'verklaren' kan.

317. Geene logische natuurkennis zonder de geesteskennis van de logica; geene zuiverheid van natuurkennis zonder zuiverheid van rede.

318. Als leeringen van toevallige bijzonderheid en van noodzakelijke algemeenheid verhouden zich de leeringen der wetenschap en de leer van zuivere rede.

319. De natuurkundigen, volgens wie men bij

de natuurkunde het Collegium Logicum best missen kan, zijn — geene wijze natuurkundigen.

320. Wie lagere scholen met spraakleer goedvindt, moest geene hoogeschole zonder rédeleer goedvinden.

321. Positieve of stellende wetenschappelijkheid zonder wijsbegeerte is dogmatische of leerstellige verstandsverharding.

322. Wetenschappelijke objectiviteit zonder meer is onwijze eenzijdigheid.

323. De zakelijkheid van den geest der wetenschap is eene zélfverzaking, eene verharding van het begrip tégen het begrip.

324. Geene wijsheid zonder ondervinding, geene ondervinding zonder zakelijkheid, doch de zaak is nog niet de ondervinding, en 'empirie' nog niet de wijsheid.

325. Wie zaken of dingen redelijk opneemt, heft realiteit op tot idealiteit; ondervinding opdoen is idealiseeren.

326. Ondervinding van zaken is geene zaak, en de ware ondervinding de ware onzakelijkheid in levenden lijve.

327. Alleen in de idee is begrepen en te begripen, wat aan de zaak het ware is; de zaak zonder meer is de zaak zonder waarheid.

328. Het ware empirisme is 'Hegelarij', met de middelen van het oogenblik beoefend; de rest is eenzijdigheid.

329. Het opnemen en bespreken van dingen gaat nooit zuiver verstandig toe.

330. Opneming en bespreking van gegevens in

waarheid is verheffing en opheffing van zakelijkheid tot onzakelijkheid.

331. Menschelijk nagaan, waarnemen en opnemen laat voor zichzelf het opgenomene niet zooals het was; het verinwendigt uitwendigheid, om het natuurlijke te vergeestelijken.

332. De dingen opnemen zooals ze zijn! roept het verstand. Maar dit zeggen is al minder verstandig dan het vee, dat bij stomme dingen stom staat te kijken.

333. Niet van zaken en gegevens wat anders maken! roept het verstand. Maar zelfs het rund laat gegeven gras niet gras blijven; neemt het gras op en in, het maakt er wat anders van.

334. Tegen de leer, dat men feiten of gegevens moet nemen of opnemen, zooals ze zijn, wordt nog het minst gezondigd door stomme dieren.

335. Eten en drinken is al verandering van gegevens; hoeveel te meer een geestelijk opnemen en weergeven van denkbaarheid!

336. Wat aan de realiteit als het algemeene ware was opgenomen, wordt als onding weergegeven in de idealiteit van de rede; dingen zeggen en uiten is dingen vergeestelijken en ondingen uiten.

337. De wereld van verschijnselen en gedachten is eene zelfde werkelijkheid, en de realiteit blijft in de idealiteit voorondersteld, gelijk de laatste de eerste medebrengt.

338. In het ik komt alles tot eenheid; het ik is absoluut idealist, doch het absolute idealisme brengt relatief realisme mede.

339. Verbruiken en gebruiken zijn 'natuurlijke' idealiseeringen, vervorming en hervorming bewerkingen, waarbij het ik zijne gedachte vormen medebrengt en aanbrengt of mededeelt, om ze te veruitwendigen en te vervreemden, van zichzelf te vervreemden.

340. Wat is de zin van het gezegde, de zin in waarheid en der waarheid? De zin van het veel-eenige woord, de zin van de rede.

341. Zuivere rede blijft zuivere waarheid; de taal van de rede is de taal van de wijsheid, — en deze midden in gezuiverde wetenschap.

342. De wetenschap onzer hoogeschole is eene verstandigheid vol geloofsartikelen of ondoordacht-heden, eene verlichtheid, die met verstand in het duister blijft tasten.

343. Het tot rede gebrachte verstand en het positief wetenschappelijk verstand verhouden zich als het verstand, dat weet, en het verstand, dat niet weet, wat het zegt.

344. Natuurkundigen hebben hunne 'wetenschappelijkheid' prijs te geven, opdat hunne wetenschappelijkheid 'zuiver' zij.

345. Kennis zonder wijsheid is nog niet het ware, doch in de wijsheid wordt alle wetenschap opgeheven, om verheven te worden, en geëdeld.

346. De wijsheid ziet van het rechte ook den verkeerden, van het verkeerde ook den anderen kant; ze ziet het andere in eigen licht, en verheldert, wat ze schijnt zwart te maken.

347. Wie aan 'ether' en 'elektronen', aan eene 'stof' genaamd electriciteit geloof, ontgaat aan

geen wetenschappelijk bankroet, omdat hij nog meent op natuurlijke degelijkheid te mogen rekenen.

348. Rekenfactoren en bestaansfactoren zijn twee.

349. Het zoogenoemde bankroet van de wetenschap is eigenlijk een overgang uit wetenschappelijke geloofigheid in 'technologische' berekening, die slechts de verheldering van het ware collegium logicum behoeft, om 'wijze' berekening te blijken.

350. De menschelijke bepaaldheid of bepaalde menschelijkheid onzer kennis is geene onbepaalde of grenzelooze en onmenschelijke onkunde.

351. De wereld uit bepaalden gezichtshoek zien is niet dien gezichtshoek maar zeer bepaald de wereld zien.

352. De leer van de volstrekte betrekkelijkheid en standvastige veranderlijkheid aller denk-, noemen stelbaarheden is geene leer van onmogelijkheid eener ware kennis, maar de ware leer van de kennis zelve.

353. Het is geen bankroet van de rede, te be-seffen, dat zich niet laat vaststellen wat iets op zichzelf is: de rede zelve leert, dat alles te denken is naar verhouding, en in verhouding.

354. De waarheid is waarheid als gedachte in en voor de gedachte, en vanzelve betrekkelijk. Maar dat is geen gebrek van de waarheid: het is eene uitkomst in de natuur, die zich tot geestelijkheid ontwikkeld heeft.

355. De Natuur op zichzelve bestaat niet en God op zichzelve bestaat niet, want het Ware

zelf bestaat niet; toch 'verkeert zich' al het mogelijke in het andere van zichzelf, om zoo doende het ware mede te bestendigen.

356. De natuur, die niet op zichzelf bestaat, is daarom niet van den geest verlaten, en de geest, die niet op zichzelf bestaat, is daarom niet zonder de natuur; *semper creator Deus*, want de waarheid en het ware is eenheid van het sub- en objectieve in zelfbestendiging van zelfverkeering.

357. In verhouding van te vooronderstellen denkbareheid, gestelde zakelijkheid en mede te stellen begrijpelijkheid zijn geest en natuur ongescheiden onderscheiden; zoo is de ware leer eene denkbareheidsleer, zakelijkheidsleer en begrijpelijkheidsleer.

358. Het ware is goddelijk natuurlijke en natuurlijk goddelijke drieëenheid en veeleenigheid.

359. Buiten het ware valt niets, — ook niet het mysticisme en zijne mystificaties, al is het mystieke van zuivere rede meer dan lichtschuwe gevoelsveroneindiging.

360. Het mystieke van de zuivere rede is de ware *ékstasis*, die aan bekrompene verstandigheid krankzinnig moet dunken, — 'paranoëtisch'¹, een buiten zichzelf zijn, waarin het eindige tot zijne oneindige waarheid is ingekeerd en ingegaan.

361. Het 'verstandig' buiten het ware gevallene begrip is als zoodanig 'paranoëtisch', en verkeert in de malheid van verkeerde ekstase; als 'theorie

¹) *Παρανοεῖν* = verkeerd verstaan, in zijn verstand verbijsterd zijn, mal zijn.

der kennis' is het kennis van niets — dan onware meeningen en ondoordachtheid.

362. Niet een 'theorie' der kennis maar de kennis van de kennis zelve leert, dat kenbaarheid, kenbaarheid is van drieëenheid en veeleenigheid in zelfverkeering.

363. In de ruimte is de natuur drie- en veeleenig in onbepaalde onwerkelijkheid van zijn, en zoo onmiddellijk een met eigen werkelijkheid van niet zijn; daarom blijkt de ruimte onafscheidelijk van den tijd.

364. In de nietigheid van het tijdstip gaan alle ruimtepunten op.

365. In den tijd is de aanschouwelijk onaan-schouwelijke drieëenheid van de ruimte drieëenheid niet van zijn maar van worden, worden van zijn en worden van niet zijn.

366. In drieëenheid van wat te vooronderstellen is, te stellen en op te heffen is de natuur als tijd, of de natuur van den tijd, de natuur van het worden, in werkelijkheid en werkzaamheid of verkeering, zuivere zelfverkeering.

367. De natuur van den tijd is de natuur van de zelfverkeering, als zelfverkeering van de natuur tot natuurlijke geestelijkheid.

368. Tijd heet het werkelijke niet zijn, waaraan in de idee van de natuur geen niet zijn voorafgaat.

369. De tijd is verloochend aan de plaats, die zonder tijd niet is te denken, zoodat aan hare onvastheid de tijd aanschouwelijk terugkomt.

370. Aanschouwelijke natuurlijkheid van plaatselijke onvastheid heet beweeglijkheid.

371. De zakelijke beweeglijkheid blijft onbewogen, en de ware beweeglijkheid is niet te zien.

372. De beweeglijkheid van wezenlijke natuurlijke of natuurlijke wezenlijkheid is de beweeglijkheid van de stof.

373. Stof heet het wezenlijke in de ruimte; in de ruimte is alles buiten zichzelf, en stoffelijke onuitgebreidheid bestaat niet.

374. Verenkeling van stoffelijkheid wordt in de gedachte benaderd aan het atoom, of ondeelbare stofje; zoo is het begrip van het atoom natuurlijk grensbegrip.

375. Onvermijdelijk is het spreken over stoffelijke eenheden, doch die zijn betrekkelijk, en stoffelijke ondeelbaarheden kunnen nergens bestaan of standhouden.

376. Als mogelijkheid, stelligheid en verkeer van natuurlijk aanzijn zonder innerlijke werkzaamheid verhouden zich plaats, stof en beweging.

377. De leer van de beweging is leer van bestendige onbestaanbaarheid der natuurlijke wezenlijkheid; wat zich ergens beweegt, is er en is er niet.

378. Als plaatsverkeer vooronderstelt de beweging de plaats, die verlaten wordt, om de plaats mede te brengen, die benaderd wordt; zoo is zij vertrek of verwijdering en nadering of aankomst in eenen.

379. Door en in zijne beweging onderscheidt zich het ware natuurlijk van zichzelf, om met zichzelf tezaam te komen, en zoo dan tot zichzelf te komen.

380. Het gevolg van de beweging heet als voorziene bepaaldheid van nadering 'richting', en wordt aan de beweging vooruit gedacht als doel.

381. Het doel van de richting is plaatselijk, al is het doel der beweging als doel der natuur de zelfvergeestelijking der natuur.

382. Aan de richting geeft de snelheid het verschil van de werkelijkheid eener in den tijd veranderlijke plaatsverandering.

383. Als de werkeloosheid en de werkzaamheid eener zelfde natuurlijke werkelijkheid verhouden zich de traagheid van de stof en de rusteloosheid van de kracht.

384. Geene stof of kracht heeft op zichzelf waarheid; alles is enkel als denkbaarheid te denken.

385. De ondoordringbaarheid der stof is eene afstootende onaandoenlijkheid voor indrukken, — die niet bestaat; de kracht stoot af, — en is niet zonder aantrekking, want de werkelijkheid weestreeft en de waarheid weersprekt zich.

386. De onderlinge aantrekking der stoffelijken is als de kracht der zwaarte eene strekking tot zelfopheffing van natuurlijke verdeeldheid.

387. Als onbepaaldheid van zijn, bepaaldheid van aanzijn en zelfbepaling van één zijn verhouden zich stoffelijkheid, massa en zwaarte.

388. Stof en massa zijn bestendig veranderlijk en veranderlijk bestendig, en het zoogenoemde 'behoud' van stof of massa is geen zich gelijk blijven eener bepaalde en toch onveranderlijke hoeveelheid.

389. Massa en zwaarte verhouden zich als de

verscheidenheid en hare eenheid, als de realiteit en hare idealiteit, waarom onder ons de massa opgaat in haar 'gewicht'; omschrijven mag men de massa zooals men wil, doch in verhouding van gewicht bepaalt ze zich zelve.

390. De kracht van de zwaarte doet geen 'arbeid', overwint geen weerstand: in hare uiting maakt zich wederkeerige strekking tot vereeniging kenbaar.

391. Inzoverre de lichamen door de zwaarte één zijn, zijn hunne verschillen opgeheven; de massa heeft geene beteekenis voor de snelheid van den 'val'.

392. Dat tweemaal zoolang vallen zooveel is als viermaal zoovér vallen, beteekent, dat in den val het absoluut negatieve der natuur zich aan het andere, het relatief positieve, te buiten gaat; min twee maal min twee is stellig vier.

393. Wat zich veruitwendigt, vertoont zich niet, zonder dat het zijn middelpunt ontvlucht, of licht is; zoo verschijnt de zwaarte der massa in de lichtheid van het licht verkeerdt en omgekeerd.

394. Het licht is verschijnsel van opgehevene stoffelijkheid, natuurlijke weerschijs van de geestelijke eenheid, die zich in de natuur te buiten gaat, zonder daarin voorloopig tot zichzelf te komen.

395. Het mechanisme van het licht is omgekeerd mechanisme.

396. Gelijk de eenheid van het bewustzijn de eenheid is van vele iks, zoo is de eenheid van het natuurlijke licht de eenheid van ongetelde sterren.

397. Het natuurlijke middelpunt voor den mensch

van zwaar zijn en licht in eenen heet onze zon.

398. De zon is het middelpunt van alle beweging in het zonnestelsel, dat 'een en al' beweging is, — of schijnbeweging, omdat het ware één is.

399. Als voorbereiding, stelligheid en verbeelding van rechtstreeksche natuurleer verhouden zich meetkunde, bewegingsleer en sterrekunde; ze leeren, wat de natuur onmiddellijk medebrengt, om het te verkeeren en op te heffen tot geestelijke eenheid.

400. De natuur van het heelal, of de natuur als heelal, is de natuur van het zakelijke geheel, dat in het geheel geene zaak is.

401. In verhouding van chaotische, verstijfde en verstovene of verdwenene stof, van ongevormde, voorhandene en vergane lichamelijkeid verhouden zich vloeibaarheid, vastheid en luchtigheid.

402. In de lucht gaat alles op en te gronde; de lucht is ontstaansvoorwaarde en natuurlijk verderf van natuurlijke dingen.

403. In de lucht om ons heen blijven de hardste dingen het helderst klinken en weerklinken, ten teeken dat zij in het onzakelijke hunne verneembare eenheid hebben.

404. Het geluid voert tot warmte, en komt aan zijn einde in de warmte; in de hitte moet het geraas verstommen.

405. Vlammen lost 'duurzaam' stoffelijke zakelijkheid zich op tot een vluchtig en onstoffelijk schijnsel; in het schijnsel der vlam wordt het verschijnsel, dat de zelfstandigheid der lichamen schijn is.

406. Geluid, warmte en schijnsel van vlammen zijn als teekenen van natuurlijke samenhangsoplossing niet zonder beweeglijkheid, zonder daarin op te gaan.

407. De wederkeerige verkeerbaarheid van bepaalde hoeveelheden beweging en warmte, de 'mechanische gelijkwaardigheid' van hoeveelheden beweging en warmte, beteekent geen 'bestaan' eener bepaalde en toch onveranderlijke hoeveelheid van mechanischen arbeid.

408. Dat overgang van beweging in warmte voor de natuurkundige verbeelding zweeft als overgang van beweging in stralende onzakelijkheid, die in de ruimte uiteenstroomt, beteekent, dat de geest voor zichzelf natuurlijke vormvervluchting behoeft.

409. Aan het licht wordt het kenbaar, wat eigenlijk — duisternis is: de duisternis is de verborgenheid van onverlichte ononderscheidenheid.

410. Het zuivere licht is niet zichtbaarder dan de zuivere duisternis, en de zichtbare eenheid van beiden is de verschil medebrengende schaduw.

411. De denkbaarheid van begripsverscheidenheid heeft zichtbaren weerschijn aan de waarneembaarheid van kleurverscheidenheid: kleuren zijn en blijven bepaald verschillend, om niettemin of juist daarom onophoudelijk in elkander over te gaan.

412. Als ontstaansvoorwaarde, tegenwoordigheid en zelfverloochening van natuurverschijnsel verhouden zich schijnsel, gekleurdheid en doorschijnendheid.

413. Als onverschillig latende onopzettelijkheid, onverklaarbare eigenzinnigheid en betrekkelijk begrijpelijke zelfbepaling in het nog levenloos natuurverschijnsel verhouden zich de bolligheid, de krystalvorm en het magnetisme.

414. Het magnetisme is lijnrecht verschijnsel van levenlooze idealiteit.

415. Het magnetisme is niet alles. En de magnetische natuur verdeelt zich tot polen van elektriciteit, die vol spanning naar hereeniging trachten.

416. De magnetische en de elektrische natuur, het magnetische en het elektrische van de natuur, verhouden zich als rustige koelheid en onrustige geprikkeldheid.

417. Dat de elektriciteit als 'eene soort van materie' voor de natuurkundige verbeelding zweeft, beteekent, dat zij oppervlakkige natuurlijkheid is van vorm, — vorm van volslagen oppervlakkige en broze of vluchtige natuurlijkheid.

418. Het aanhoudende licht van den elektrischen stroom is het verschijnsel eener aanhoudende zelfopheffing van natuurlijke zelfonderscheiding; zoo blijkt de elektriciteit de natuurlijke onstoffelijkheid zelve.

419. De als eenheden van verdichten æther gedachte 'elektronen' of atomen elektriciteit, waaruit het stoffelijke atoom zoude zijn samengesteld, zijn de minder dan denkbeeldige onbestaanbaarheden, waarmede de nieuwste natuurkundige verbeelding de soortelijke verscheidenheid van natuurverschijnsel in eene gelijkvormige beweeglijkheidsleer poogt saam te denken.

420. In het elektrisch verschijnsel uit zich niet 'stof', maar natuurlijk streven naar verkeer van verdeeldheid; ook in de elektriciteit is het ware eenheid van idee en idee van eenheid, volledige eenheid.

421. In scheidingen, vereenigingen en oplossingen, vervluchtigingen, verdichtingen en verbindingen van natuurlijkheden, die minder met dan tot elkander verwant zijn, komt uit wat men 'chemische' natuur, de natuur van het 'chemische', noemt.

422. Niemand heeft ooit een chemisch feit gezien; wat men van het chemische ziet, is — iets anders.

423. Chemische feiten zijn door en door natuurlijk en levenloos, doch verschijnen al eigenlijk niet meer; toch komt eene leer van natuur- en scheikunde als uitwendigheidsleer aan het inwendige der wereld eigenlijk niet toe.

424. Als natuurkunde is de natuurwetenschap bij uitnemendheid eene kennis van levenlooze en daarom geestelooze zaken.

425. Tot het ware in zijn chemisme verenigt zich de aardsche vorm in den vorm des levens, die zich ontwikkelt en stelt, herstelt en herhaalt.

426. In de natuurkennis verhouden zich bewegingsleer, verschijnselenleer en levensleer als voorbereiding, stelligheid en verinwendiging van besef omtrent het verschillend buiten zichzelf verkeerende en van zichzelf vervreemde ware.

427. Het leven der natuur is natuurlijke of zielige idealiteit; levend zijn is nog niet het ware zijn.

428. Het ware in de natuur is zelfverwerkelijking van den geest, en de leer van het ware op en voor zichzelf niet meer natuurleer maar geestesleer.

429. De geestesleer begint met het begin, dat het beginsel nog moet openbaren; ze begint zielkundig en als levensleer, — als natuurleer.

430. Geen geest zonder natuur, geen leven zonder het levenlooze, geene levenlooze natuurlijkheid zonder levenloos 'verstand'.

431. De 'verstandigheid' der natuur is hare zelfonderscheiding, en een toonbeeld van levenlooze verstandigheid het krystal, dat door en door droog en stijf is wat het is.

432. De krystallijnen en de levende natuur verhouden zich als onbezield verstand en zielige redelijkheid.

433. Aan het onberedeneerde leven komt reeds eene redelijkheid van het natuurlijke uit: geen leven zonder zelfbestending in zelfverkeering van het vloeiend zich vormende.

434. Het vloeiende van het leven is het losse eener wordende ongebondenheid of ongedwongenheid en vrijheid of zelfbepaling.

435. Het krystal, dat gevormd is naar eigen aard, de boom, die zich boven den grond verheft en het dier, dat zich over dien grond beweegt, zijn voorboden eener meer ontwikkelde aardsche vrijheid, die zich boven het aardsche verheft.

436. Het begrip des levens is een leven des begrips; in het leven is het begrip het ware.

437. In het begrip blijkt het leven eenheid van

veranderlijke vormbestendinging en bestendige stofverandering, stofverwisseling of stofwisseling.

438. Het leven verenigt zich in het levende wezen tot eenheid van lijf en ziel.

439. De vraag, of er wel leven, of er wel eene ziel bestaat, is niet wijzer dan die, of het ware in de dingen wel als een ding bestaat.

440. In wetenschap en wijsbegeerte gaat het niet om het bestaande, maar om de geldigheid; ook in levensleer en zielkunde is het ware geene bestaande zaak, maar onzakelijke geldigheid.

441. Het leven op zichzelf en de ziel op zichzelf zijn geene bestaande zaken; de eenheid van lijf en ziel heeft de geldigheid van de eenheid der wiskunde.

442. Geen leven zonder wasdom of ontwikkeling in samenkomst door zelfverdeeling.

443. Er is een leven der aarde, dat nog geen leven is; de aardsche vereniging is als eenheid van bestendig veranderlijke stof en veranderlijk bestendigen vorm 'absoluut chemische' eenheid van het aardsche leven als éénleg.

444. De aarde is de natuurlijke grondslag van het aardsche leven.

445. Stelligheid en gesteldheid van leven is waarneembaar aan het gewas, dat levend is zonder meer; het wassende leven is voorloopig een leven van iets, dat niets gewaar wordt.

446. De gesteldheid van plantaardig leven is die van een leven op zichzelf en voor wat anders; de plant is levend voor wat anders, voor hét andere, niet voor zichzelf.

447. Het begrip van het gewas is het begrip van de levende zaak, die zich laat gebruiken en verbruiken.

448. Het dier laat zich niet door en door gebruiken; in het leven zijner zinnen heeft het een eigen zin.

449. Aarde, gewas en dier verhouden zich als grondslag des levens, zakelijk leven voor iets anders en een zielig leven voor zichzelf.

450. Het delfstoffen-, planten- en dierenrijk behoeft geene van buiten komende doelbeooging, om het leven der natuur mogelijk te maken, mede te brengen en te wekken; inwendige noodzakelijkheid van zelfordening der natuuridee ontwaakt vanzelf tot vrijheid en als vrijheid.

451. Het levenlooze, dat in het leven voorondersteld blijft, maakt zich in den mensch levendig voelbaar aan de betrekkelijk doode knoken.

452. Het plantaardige, dat in dierlijk leven voorondersteld blijft, groeit om zoo te zeggen nog den mensch boven het hoofd.

453. Van het dierlijke, dat in het menschenlijke leven voorondersteld is, blijven onze ingewanden overvloeien.

454. Het minder dan dierlijke, het onbewogene, van ons leven, doorleven wij in den slaap; slapend leven is niets beleven.

455. Wakker is men, inzooverre men uit onbewogene plantaardigheid is opgeleefd tot beweeglijke dierlijkheid.

456. Het leven der dierlijkheid is een bewogen leven, een leven van allerlei onwillekeurige ge-
waarwording.

457. Gewaarwording is verinwendiging van uitwendige aandoening, gelijk levensteekenen als veruitwendiging van gewaarwording aandoen.

458. Als onbewogen leven of leven zonder gewaarwording is het leven in den slaap een plantaardig leven, en gelijk de slaap in het waken voorondersteld is, zoo is het meer dan plantaardige ontwaakt zijn voorondersteld in de gewaarwording.

459. Ontwaken is vinden en weervinden van iets anders, om gewaar te worden, hoe men zichzelf bevindt.

460. Het ontwaken is zelfonderscheiding der ziel van het in haar vooronderstelde andere, het 'oordeel' der ziel tot verenkeling van bewogene aandoenlijkheid.

461. Aldoor hetzelfde gewaarworden is weer onaandoenlijk en onaangedaan worden; ononderscheidenheid van aandoening doet slapen.

462. De ziel die werkelijk gewaar wordt, die verscheidenheid van aandoening verinwendigt, vindt in eigen binnenste eene wereld, om daaraan tot zelfbevinding te komen.

463. Wat men 'beleeft', doorleeft men niet in gewaarwording zonder bezinning, al verbeeldt men zich iets te beleven in den droom.

464. Het droomen is een allerzieligst waken, waarin men vol aandoening slechts leeft in de verbeelding.

465. Het droomen is een doorleven van gewaarwordingen en zielebeelden zonder nadenken; als een leven zonder helderheid is het droomleven

een minder dan dierlijk leven, een half en half plantaardig leven.

466. De hoogste dierlijkheid van leven is een leven van zenuwen, spieren en ingewanden in volkomene ontvankelijkheid voor de aandoeningen der werkelijkheid.

467. In verhouding van lijdelijke gevoeligheid en prikkelbare bedrijvigheid zijn zenuwen en spieren ongescheiden onderscheiden.

468. Zenuwen, spieren en ingewanden verhouden zich als verinwendiging, veruitwendiging en beider eenheid.

469. De ontvankelijke en mededeelzame zakelijkheid der ingewanden belichaamt verinwendigende en veruitwendigende zelfbestendiging des levens bij wijze van zelfverkeering, zelfherstelling en zelfherhaling der dierlijkheid zonder meer.

470. De werkelijke ziel is, als alle werkelijkheid, eenheid van wat buiten verkeert en binnen; zij verin- en veruitwendigt in gewaarwording en bedrijvigheid.

471. De ziel, die in het lijf of bezielde lichaam overal is en nergens, is als zoodanig eene tegenstrijdigheid in levenden lijve.

472. Tusschen de wereld en hare bezielde verenkeling bemiddelen de zinnen in verscheidenheid van ontvankelijkheid, om zich te verhouden als de inhoud, die erin wordt doorleefd en beleefd.

473. Het begrip onzer zinnen is het begrip onzer ondervinding.

474. Tastzin, smaak en reuk verhouden zich als de zakelijkheid, vloeibaarheid en luchtigheid van

wat onmiddellijk aandoet; zien is beleven van wat men aan den lijve niet meer gewaarwordt, doch zich kan voorstellen, en hooren is een doorleven van wat altoos denkbaar blijft.

475. In menschenlijke 'onmiddellijkheid' van onder-vinding verhouden zich als het dierlijke en het menschenlijke gewaarwording en gevoel; wat men gewaarwordt ontwaart men nog niet, en wat men voelt begrijpt men nog niet.

476. Voelbaarheid in het algemeen is onzakelijkheid van het voorhandene, zichtbaarheid aanwezigheid van het verwijderde, hoorbaarheid verneembaarheid van het niet bestaande.

477. Gevoel, gezicht en gehoor verhouden zich als gemoed, verstand en rede.

478. Wat de rede beleeft en laat beleven moet niet alleen voel- en waarneembaar, maar ook verneembaar zijn.

479. Gemoed, verstand en rede verhouden zich als individueele gewaarwording, zakelijke opneming en een wederkeerig vernemen.

480. De zuivere dierlijkheid hoort niet naar rede; daarvoor is hare gesteldheid de stelligheid van het zielige.

481. Het hoogtepunt van het leven eens geslachts is als een hoogtepunt van dierlijk geslachtsleven moment van uiterste zieligheid.

482. De ziel van ons geslacht gaat geslachtelijk uiteen tot mannelijkheid en vrouwelijkheid, om geslachtelijk samen te komen en ineen te gaan, en zich aan 'het kind' voorloopig veronzijdigd te herhalen.

483. De wijze, waarop in de veranderende verscheidenheid van het geslacht de duurzame eenheid zijner organische idee tot bewustzijn komt, heet erfelijkheid.

484. Individueele identiteit en specieele erfelijkheid verhouden zich als verenkeling en bijzondere algemeenheid van 'hetzelfde', en geen van beiden is zonder differentieering.

485. Erfelijk is in het menschdom van zelf de drang om aan het andere geslacht van het geslacht tot een geval van zelfherhaling te geraken.

486. Tot het mannelijke geslacht verhoudt zich het vrouwelijke als de afwachtede gesteldheid tot het genakend verkeerende, als de ontvanke-lijkheid tot de mededeelzaamheid, als de lijdelijk-heid tot de bedrijvigheid, als het blijvende tot het trekkende, als het vasthoudende tot het verder strevende.

487. De geslachtelijke begeerte der vrouw is van nature aandoenlijke begeerte om begeerd te worden, en de zetel dier begeerte een orgaan van lijdelijke gevoeligheid; zoo is de vrouw de 'zenuw-achtige' mensch.

488. In zijne bedrijvigheid moet het mannelijk geslachtelijke verlangen zich 'hartstochtelijk' bepalen; het is eene gespierde begeerte, om aan verkieslijke natuurlijkheid in het andere van zichzelf op te gaan.

489. Het gemiddelde meisje heeft 'zenuwachtig' te wachten op het gemiddelde andere, het jonge mensch, dat eigenlijk 'het aanzien' niet waard is.

490. Van een heerlijk man droomt de maagd,

en niet veel bijzonders is de gemiddelde echtgenoot der vrouw.

491. Het is der vrouwen geluk en ongeluk, dat de gemiddelde man verliefd is van gestel; tot hun voor- en nadeel zijn ze daarbij de onderliggende partij.

492. De man, die voor eene vrouw geene dwaasheden begaan kan, is géén man, niet echter omdat de gewone vrouw iets buitengewoons is en zich heeft vrij te houden, maar omdat hare kunne van zulke 'dwaasheden' afhankelijk is, en dus — het heele geslacht ze behoeft.

493. Echte verliefdheid is natuurlijke afgoderij; ze ziet terecht in de aantrekkelijke zichtbaarheid onzeggelijk veel meer dan deze is.

494. De waarde van den gemiddelden man voor de vrouw steekt meer in diens mannelijke natuur dan in zijn mannelijken geest; toch komt tot de vrouw van den man de hoogste waarheid, de waarheid zelve van het leven.

495. De waarde van de gemiddelde vrouw voor den man schuilt meer in hare natuurlijke ontvankelijkheid dan in hare vrouwelijke gaven; toch beleeft aan de vrouw de man de ware schoonheid, de schoonheid zelve van het leven.

496. De aantrekkelijke vrouwelijkheid is liefelijke onontwikkeldheid, waarvoor de echte man des nood zijnde zijn leven waagt.

497. De ware mannelijke hoogheid zal de vrouw niet vernederen; ze begrijpt op het helderst wat ze niet meer zegt.

498. In zeldzame teerhartigheid van het vrouwe-

lijk gemoed en even zeldzame hoogheid van den mannelijken geest verwerkelijkt zich in de geslachtsverhouding het ware en het rechte.

499. Verhoudingen laten zich verkeeren en verkrachten, niet wegredeneeren, en in de zuiverheid harer gesteldheid verhoudt zich de vrouw als de onontwikkelde mensch.

500. Het echte vrouwelijke leven is een ontvankelijk droomleven, het echte mannelijke een leven van wakkere bedrijvigheid, — waarom de vrouw en de man zich verhouden gelijk de godsdienstigheid en de wijsbegeerte.

501. De vrouw is niet moeder Natuur, doch van nature moeder; de man is geen goddelijke Geest, doch kan van dien Geest op zijn best iets openbaren.

502. Gelijkestelling van vrouw en man, gelijkwording van vrouw aan man, is voor de vrouw eene grensoverschrijding, die haar niet tot man maakt, doch haar de vrouwelijkheid, dat is hare aantrekkelijkheid, doet verliezen.

503. Alles heeft zijne Nemesis, ook het mannelijk worden der vrouwelijke natuur; de schoonheid, die naar wijsheid streeft, moet in die wijsheid zich verliezen.

504. Weemoed bevangt den weldenkenden man bij de gedachte aan het streven naar menschwording in de vrouwelijke natuur.

505. Voor een weldenkend man is 'het zwakkere vat' 'de andere mensch', die van de straat moet blijven, zonder dat zij te huis in eenzijdige lijdelijkheid als eene zaak tot gebruik voorhanden is.

506. 'Ik' zeggende doen het vrouwelijke gemoed en de mannelijke geest hetzelfde; het ik heeft de geslachtstegenstelling aan zich, doch is zelf onzijdig, en de vrouw behoeft geene persoonlijkheid te blijken, om aanspraak te hebben op bejegening als persoon.

507. Wat zullen we zeggen van de 'dienstbaarheid' der vrouw? Dat zij in mannelijke toewijding voorondersteld is; 'vrije' vrouwen 'arme' vrouwen.

508. Verscheidenheid in verhouding is het ware ook in de vrijheid, en de ware ongedwongenheid beleeft de vrouw op hare wijze in hare 'dienstbaarheid' aan een liefhebbend man.

509. De grensforceering der vrouw in de verhouding van vrouwen en mannen onzer dagen is eene onmogelijke noodzakelijkheid, eene onuitvoerbare onvermijdelijkheid.

510. Aan de geestesontwikkeling van den man heeft de vrouw deel te nemen, doch wreken moet zich het miskennen van het verschil in beider gestel.

511. Het 'vrij' blijven der vrouwen is een 'hysterisch' worden van vrouwen; daarom wordt 'hysterie' gekweekt door het nieuwe... malthusianisme.

512. De hysterie heeft de natuurlijke raadselachtigheid van het onbewuste verlangen; zij is onbepaalde verliefdheid van onbevredigd gestel.

513. Hysterie is geene ontuchtigheid van gevoel, maar behoefte aan voortbrenging zonder gewaardwording van begeerte naar bepaalde ontvangst.¹

1) Dat 'hysterie' of baarmoederzucht niet eenvoudig is toe te schrijven aan het onbevredigd blijven of aan verkeerde

514. Een weldenkend man voelt bij de hysterie eener vrouw slechts mededoogen.

515. De hysterie is geene schande, en de onbeslapene vrouw zonder eenige hysterie, de mannelijk vrije vrouw, is gééne vrouw.

516. De lichtekooi en de edelste vrouw kunnen gelijkelijk hysterisch zijn, doch eene moeder van twaalf kinderen is niet hysterisch.

517. Eene akademisch gegraduateerde moeder van twaalf kinderen is moeilijk te denken.

518. De vrouwelijke natuur, die zich vermant, wordt onvruchtbaar, zoo niet hysterisch; de genezing dier hysterie laat haren geest weer vernaturen.

bevrediging van de geslachtsdrift, had nooit moeten worden geloochend; dat men ze veel aantreft bij oude vrijsters, weduwen en kinderlooze gehuwde vrouwen, is bekend, en dat hare ziekelijke gevoeligheid, hare overwegende neerslachtingheid en hare opmerkelijke ongestadigheid niet met die van zenuwachtige mannen is te vereenzelvigen, wordt in den jongsten tijd weer meer ingezien. „Freud, en effet, dit à peu près qu'elle est une maladie sexuelle.” (‘Biologica’ 1:8, 15 août 1911, p. 281 b.) Hysterie als hysterie is hysterie, en niet iets mannelijks, hoeveel onmannelijks ook het mannelijke mag toonen; *κλειτορίς* en *ὑστέρα* vertweevoudigen bij de vrouw eene behoefte, die bij den man enkelvoudig blijft, en de vrouw, die niet zwanger wordt, of niet in de baarmoeder ten minste spermatozoiden ter vertering ontvangt, wordt allicht — ‘hysterisch’. De oude zienswijze, die van de hysterie eene vrouwelijke geslachtsziekte en van de hysterische eene ontuchtige maakt, is niet eenzijdiger dan de wetenschappelijkheid van de nieuwere, die bij monde van Briquet en Charcot de geslachtelijkheid der ziekte loochent; redelijke bezinning noemt de hysterie van vrouwen niet onvrouwelijk, doch is niet hard meer tegen de lijdere.

519. Wat de menschelijke geest beleven zal en beleven kan, houdt verband met het gestel van de geslachtelijk verbijzonderde natuur; het gestel bepaalt in aanleg, of als aanleg, de indrukken en aandoeningen, waarvoor de geest op den duur ontvankelijk blijkt.

520. Het menschelijk gestel van binnen genomen heet gemoed; het menschelijk gemoed is gesteldheid of bestaanswijze als het bestendige in de wisseling onzer gewaarwordingen en overeenkomstige stemmingen.

521. De aanvankelijke kinderlijke onbekommerdheid der menschelijke ziel onderscheidt zich tot jeugdige hartstochtelijkheid en bezadigde gerijptheid, om in de onverschilligheid van den ouden dag het leven als van zelf weer los te laten.

522. Luchthartige mensen zijn kinderlijke mensen, en betrekkelijk luchthartig of kinderlijk is blijvend de vrouwelijke mensch, die zoo den man — tot tróóst kan zijn.

523. Zonder de kinderlijkheid van de luchthartigheid geene vertroosting in leed.

524. Wat heethoofdig heet, is jeugdig van gemoed, al is het niet jong van jaren; als zoodanig is het datgene, wat de wereld verjongt, vernieuwt en hervormt.

525. De bedachtzaamheid als zoodanig brengt de wereld niet vooruit; zonder de onberadenheid van de heethoofdigheid en de hartstochtelijkheid geene kracht tot vooruitgang.

526. Zwaartillend is iemand, die rijp is voor de jaren en van wien niet veel is te verwachten,

wijl hij gedrukt wordt en bezwaard door het gevoel, dat hij tot teleurstelling is geboren.

527. Koelbloedig is de gelijkmoedige, die oud is eer hij is afgeleefd, als eene onaandoenlijkheid in levenden lijve.

528. Temperament maakt het menschelijke gestel kenbaar als eene ontvankelijkheid voor indrukken, aandoeningen en stemmingen, die met den leeftijd wisselt, doch als aangeborene en blijvende verscheidenheid of gesteldheid van gestemdheid aan gelijktijdige menschen wordt gedacht.

529. Eene natuurlijke redelijkheid van gestel openbaart zich in de gemoedelijkheid, die niet verloopt of vastloopt in eenzijdigheid van stemming, maar van alles, en daarom vóór alles, iets voelt.

530. De gemoedelijke natuur is de volledige gemoedsnatuur, en het tot zijne volledigheid ontwikkelde gemoed niet te ontmoedigen.

531. Gemoedelijkheid is het gemoed, dat ontroerd en geroerd maar niet beroerd wordt, en in zichzelf den vrede Gods niet laat verstoren, die de vrede van zuivere rede is.

532. Het leven van het menschelijk gemoed is een leven vol ziekteverschijnselen aan de menschelijke rede.

533. Van beroering, omkeering en omwenteling is de wereld vol; zij is doorlopend beroerd, en er hoort moed toe, er gemoedelijk in te verkeerén.

534. Het tot blijvende beroerdheid verkeerde gemoedsgestel is... van stréék, en 'krankzinnig', dat is 'uitzinnig' en aan zichzelf vreemd, gewor-

den. Krankzinnig is men niet zonder verlies van zelfbeheersching door zelfvervreemding.

535. Geen leven zonder vervreemding, vervreemdheid en overeenkomstige — spanning, geen leven zonder strijd. De strijd des levens is het leven zelf.

536. Een gewelddadige ondergang is het natuurlijke lot van het levende wezen; van nature loopt alles verkeerd af.

537. Het leven is een strijd. En bij verdediging zonder meer is deze strijd vooruit verloren; wat niet wil deren, raakt onder den voet.

538. Ook overwinnaars worden overwonnen; alles heeft zijne Nemesis.

539. Geen 'vrede' zonder oneenigheid, geen 'oorlog' zonder overeenstemming; oorlog en vrede zijn op zichzelf gelijkelyk onbestaanbaar.

540. Het leven heeft zijne mogelijkheid, bestendigheid en onhoudbaarheid, en tot de eenheid, waaraan het zich te buiten gaat, komt het in den dood.

541. De dood — bestaat niet. Hij geldt niettemin als de eenheid, waarin de veelheid des levens bestendig verdwijnt, en al wat levend staat en gaat, heeft reeds als zoodanig den dood in het lijf.

542. De dood is besliste verevening van de tegenstellingen der verenkelde zieligheid of zielige verenkelling.

543. De dood is de heer des levens, en de vrees voor dien heer het begin der wijsbegeerte; wat den dood niet heeft gevreesd komt niet tot wijsheid, — en wat over die vrees niet heenkomt, even weinig.

544. In den dood vinden wij... God, en in God den dood; God en de Dood verhouden zich als eene zelfde aantrekkende en afstootende verhevenheid.

545. De nacht van den dood is de dageraad van den geest; de opheffing van voorondersteld natuurlijk leven is in den geest eene werkelijkheid.

546. De zelfvergeestelijking der natuur is eene levende zelfversterving.

547. Het natuurlijke leven en de natuurlijke dood zijn in den geest voorondersteld en samengekomen tot werkelijke en werkdadige eenheid; daarom is de dood der natuurlijkheid een opleven des geestes.

548. In levenden lijve is de geest van den dood onafscheidelijk; ieder onzer heeft dan ook den dood in het lijf.

549. De wijze sterft niet meer. Hij is in levenden lijve der wereld afgestorven.

550. Het leven bestendigt zich door den dood en de geest heeft eeuwig leven door den dood.

551. Aan zijne zieligheid moet het natuurlijke leven den natuurlijken dood in; de geest is onsterfelijk.

552. Aan den dood gaat de mensch zijn leven te buiten in den geest, en als geest; de geest vooronderstelt natuurlijk leven, om er boven uit te zijn.

553. De geesten der werkelijkheid loopen op natuurlijke beenen.

554. De natuur, die zich in den geest, in den werkelijken geest, opheft, verheft zich daarin tot

bewustzijn; geene onsterfelijkheid van den geest, zonder natuurlijkheid van bewustzijn.

555. Het onsterfelijke van de natuur is het bewustzijn in de natuur; eeuwig is in de natuur het bewustzijn het ware.

556. Wat de mensch als geestelijk wezen 'belevē' zal, moet hij als eenheid van bewustzijn beleven.

557. Het onbewuste is de nacht, waarin alle koeien zwart zijn, en weergáloos... onbelangwekkend — op zichzelf.

558. Het menschelijk bewustzijn is geestelijk aanzijn, en wat de geest denkt en zegt het boven-natuurlijke in de natuur.

559. Belevē is niet leven zonder meer, of onbewust blijven. Wat men 'beleeft' is levensinhoud, die met bewustzijn als gedachte wordt opgenomen, om als denkbaarheid te worden bewaard.

560. De leer van de Rede zegt niet, dat het bewustzijn iets is, iets anders is, maar 'dat het op en voor zichzelf bezig is.

561. Het bewustzijn is niets en houdt betrekkelijk alles in.

562. Bewustzijn is bewustzijn. Doch het is bewustzijn vān iets, in verhouding tót iets, tot iets anders, waarvan het zich ongescheiden onderscheidt.

563. Wat het bewustzijn op zichzelf is, laat zich niet vaststellen; wel echter laat zich zeggen, dat het zich verhoudt, en 'hoe' het zich verhoudt.

564. Het bewustzijn verhoudt zich als natuurlijk, verstandig en redelijk bewustzijn. Zoo verhoudt het zich in zijne waarheid als bewuste redelijk-

heid, waarin een en ander ongescheiden onderscheiden heeten.

565. Eene vraag voor proefondervindelijk verstandige zielonderzoekers: Is het bewustzijn bewust zijn of géén bewust zijn, maar bewust wórden, is het een mèt of is het verschillend ván zichzelf, en blijft het zich daarin gelijk of niet gelijk?

566. Alles moet zich natuurlijk weerstreven en bewust weerspreken.

567. Bewustzijn is natuurlijk bewustzijn van iets.... ánders, van iets anders.... buiten ons; zoo verschijnt voor het bewustzijn het andere in de ruimte.

568. Het verstandige bewustzijn onderscheidt zich van het natuurlijke andere en zegt Ik; zoo is de eenheid van het ik het niets van denatuurlijkheid.

569. Ik ben te midden van alle waarneembaarheid wat ik ben, of liever niet ben, maar denk. Want ik denk alles; het ik is eenheid van alles als verkeerde oneindigheid.

570. In de waarheid is voor het ik alles te zoeken in het ik. Realiter zijn we niets, en idealiter alles; juist de waarheid echter is idee.

571. Om in de werkelijkheid 'de waarheid' te leeren kennen, zegge men om te beginnen 'ik'. 'Ik' zeggende blijkt men eenheid van het denkende en het gedachte, en wat is de waarheid?

572. Het woordje Dit of Dat is de onmerkbare afwijking van het voorhandene en zijne gesteldheid, die eene oneindigheid medebrengt van verkeerende waarheid. Want ik zeg het, en ik ben oneindig subjectief.

573. Om tot het ware te komen, moet het verstandige bewustzijn zich aan zijne natuurlijke denkbaarheid te buiten gaan; het gaat zich natuurlijk te buiten, om tot rede te komen.

574. Natuur en verstand blijken in de van zichzelf bewuste rede ongescheiden onderscheiden.

575. Het verstandige bewustzijn vooronderstelt het natuurlijk bewustelooze, om het in redelijkheid mede te brengen; zoo gaat de bewuste eenheid van zelve weer slapen.

576. Het ik, dat ik zegt bij verinwendiging van de natuur, zegt dit in eene herinnering, die in het gedachte het denkende leert kennen, doordat zich het denkende tot het gedachte veruitwendigt.

577. Geene kennismaking zonder vervreemding, en geene verinwendiging van natuur tot geest zonder veruitwendiging van geest tot natuur.

578. Als werkelijkheid van den geest blijft de geest van de werkelijkheid eene werkelijkheid van verinwendiging, eene 'vereeniging' van het natuurlijk verschillende; de verschillen worden tot onzakeijkheden in herinnering en geheugen.

579. Zonder herinnering geene kennis, reeds van het rechtstreeks aanschouwde; aan bekend wordende zakelijkheid is onmiddellijk onzakelijkheid het ware.

580. Aanhoudende aanschouwing is aanhoudende verinwendiging of herinnering, en de zuivere herinnering die, waarin alle uitwendigheid, ook die van het denkbeeldige, is toegegeven en opgeheven.

581. De denkbeeldige herinnering van aanschouwelijkheid heet voorstelling; de herinnering van

zuivere denkbaarheid en begrijpelijkheid is over die voorstelling heen.

582. Herinnering en geheugen verhouden zich allereerst als natuurlijke onwillekeurigheid en geestelijke opzettelijkheid.

583. Zaken vallen ons in bij herinnering; aan teekenen houden wij ze in het geheugen vast.

584. Geene geestelijke macht zonder kracht en omvattendheid van geheugen; wie van zijn zwak geheugen spreekt, verraaft eene machteloosheid van zijnen wil.

585. Het geheugen is onafscheidelijk van den wil, den menschen wil.

586. Uit innerlijken 'drang' groeit het gewas, en met 'begeerte' zoekt het dier zijne gading: met zijnen 'wil' denkt en doet de mensch, wat hem heugt en soms verheugt.

587. Het geheugen is geen gegeven van wetenschap, maar de wetenschap zelve; het geheugen nagaan is het weten nagaan.

588. De wil tot verinwendiging en herinnering of gedachtenis heet aandacht.

589. Geen aandenken zonder vergetelheid, geene bezinning zonder ontzinning, en ook of juist de oplettendheid trekt af.

590. Eene geleidelijke ontzinning van den geest is zijne vernaturing tot gewoonte¹; zoo is de gewoonte eene zachte uitzinnigheid.

1) Une activité spirituelle assouvie sous le mécanisme de la nature is anno 1838 in eene dissertatie 'de l'Habitude' ter sprake gebracht door den toen 25 jarigen Felix Ravaisson-Mollien, die te München Schelling had gehoord.

591. In de gewoonte komt de geest tot eene natuurlijke werktuiglijkheid, die eene bevrijding en verslaving in eenen is.

592. Wie in gewoonten opgaat, moet zijne persoonlijkheid verliezen.

593. Persoonlijk is in levenden lijve het opzet; 'persoon' is de mensch met eigen rol, de mensch, die wat wil.

594. Denken en willen laten zich niet opnemen; willen is overgaan van iets tot iets anders bij wijze van bewuste zelfverkeering, die geene zaak is.

595. Willoosheid en zenuwzwakte zijn geene goedtsdiepte.

596. Wie zich laat — hypnotizeeren, is een persoon zonder persoonlijkheid.

597. Het individu is slechts het bezielde, en de vrouw geen individu, maar een persoon; eene persoonlijkheid echter kan zij moeilijk zijn.

598. De levendigheid van vrouwelijke herinnering is evenredig aan de zwakte van het vrouwelijke geheugen; wat de vrouw onthoudt, onthoudt ze meer van nature.

599. Man en vrouw zijn verschillend in eenheid van individualiteit, bewustzijn en persoon.

600. De identiteit van de rede en de identiteit van persoon verhouden zich als denkbaarheid en werkelijkheid; zoo vooronderstellen redeleer en menschenkennis elkander.

601. Identiteit van persoon vernatuuert in gewoonte; de geest, die tot gewónte komt, tot gewoonte wórdt, is de natuur' wordende geest.

602. De gewoonte is eene tweede natuur, en de

natuur oneindige gewoonte; in hare eeuwigheid is zij gewoonte Gods.

603. De uitzinnigheid van de gewoonte maakt de bezinning van den geest verdraaglijk voor hemzelve; de geest kan niet zonder natuur, ook niet zonder tweede natuur.

604. De vrees, aan het van nature overweldigende niet gewoon te raken, maakt een persoon krankzinnig; als de rechte en de verkeerde uitzinnigheid verhouden zich de gewoonte en de geestesverbijstering.

605. Het zijn sterke beenen, die de wijsheid dragen, en het lieve vee, dat met geweld mensch wil worden, heeft aldra last van zijne zenuwen; de domheid van de menschen is een behoud huns levens.

606. Het gek worden laat zich denken als verlichting des geestes van het anders ondraaglijke door verduistering tot natuurlijkheid; gewoonte en geestesverbijstering zijn beiden tweede zieligheid.

607. Zonder de zieligheid is de geest niet; aangeboren is ons de zieligheid en onnoozelheid, en ze blijft ons bij tot het einde.

608. In den geest gaat de zielige natuur boven zichzelf uit, om tot zichzelf weer te keeren, en dit bereids in levenden lijve.

609. Waar is de grens van de verstandsverbijstering? De menschheid zegt zelve, dat zij in haar geheel niet wijs is.

610. Die man is niet wijs, zegt soms een gekken-dokter, — óók zonder wijsheid.

611. De dieren des velds doen niet aan verheffing, en verstandige gekkendokters niet aan wijsheid.

612. Wijsgeerigheid is vermetelheid, en dom blijven verstandig.

613. Geen wijze, die zegt dat hij wijs is. Want wijsheid is volstrekt betrekkelijk, en noemden hem de dommen tezamen — niet wijs, de overstemming had voelbare gevolgen.

614. Wat de wijsheid verdraagt, laat zich in dwaasheid niet droomen.

615. Wijsheid is werkelijkheid van zuivere rede, die vol bezinning met het verbijsterende speelt, en verbijsterd verstand verkeerde rede.

616. De waanvoorstellingen der onwijsheid maken gekkendokters tot lotgenooten hunner verpleegden; de blinde leidt hier niet den blinde, maar de man, die niet wijs is, den gek.

617. Een gemiddeld gekkendokter is geen wijze, en zoo een loslopend gevaar; hij mag in zijne onwijsheid zijne medemenschen ambtshalve voor gek verklaren.

618. De gekkendokter is eene aanmatigende onontbeerlijkheid en een gek 'dokter'. Wat echter is eene vergadering van menschen, die niet wijs zijn en over gekken beraadslagen? Eene allergekste vergadering.

619. Onbedrevenheid in de leer van de rede maakt rechters in onze dagen overmatig afhankelijk van de meeningen eener onwijze zielkundigheid.

620. Zonder bedrevenheid in de leer van de rede

verhouden zich rechters tot raadgevende gekkendokters als onwetenschappelijke verstandigheid, die door wetenschappelijke onwijsheid wordt van streek gebracht.

621. Geene wetenschappelijke eenzijdigheid van beoordeeling zonder de onwijsheid van het vooroordeel.

622. De verdraaidheid van de menschelijke rede is volstrekt betrekkelijk en betrekkelijk volstrekt; geen gekken, die door wijzen worden verpleegd.

623. Wie zijne onwijsheid begrijpt is de gekheid te boven; zoover intusschen zijn geene gemiddelde gekkendokters.

624. Het tot rede te brengen verstand moet er zijn en er blijven, om in zijne redelijkheid zich weer te vinden; wie zijn verstand verliest, verzinkt in de zieligheid.

625. Psychose of verzieling van den geest is ontmoediging van het gemoed tot eene ongemoeidelijkheid, wier ontstemdheid of verkeerde gestemdheid onontvankelijk maakt voor de rechte indrukken en aandoeningen.

626. Verbijsterde luchthartigheid laat in hare zothed gebazel hooren.

627. Gek gewordene heethoofdigheid is als dolheid een razend gevaar voor de omgeving.

628. De buiten zichzelf gerakende zwaarmoedigheid dreigt zwartgallig de hand aan eigen leven te slaan.

629. De koelbloedigheid, die hare zinnen niet meester is, blijkt de kindschheid eener suffe onverschilligheid.

630. Deugdelijke menschelijkheid is helder denkende zelfbeheersching, en de mensch, die zich weet te beheerschen, een mensch van karakter.

631. Gemoed en karakter verhouden zich als voelen en handelen, en de man van karakter is man van de daad.

632. Vastheid van karakter is onverstoorbaarheid van werkdadige verstandigheid.

633. De karaktervaste en de stijfhoofdige of eigenzinnige mensch verhouden zich als de mensch, die weet, en de mensch, die niet weet, wat hij wil.

634. Wispelturigheid en eigenzinnigheid weten niet wat ze willen.

635. Geen karakter zonder eigenzinnigheid, geene eigenzinnigheid en stijfhoofdigheid zonder karakter.

636. Zonder eigenzinnigheid geen krachtdadigheid; machteloos is de mensch zonder vooroordeelen.

637. Het vooroordeel in den menschelijken geest blijft eene zieligheid van de menschelijke rede.

638. Menschelijke zieligheid is bekrompene individualiteit; in veeleenigheid van beschouwelijke en werkdadige rede verengelt zich omvattende persoonlijkheid.

639. Een persoon is redelijk willende en willend redelijke verenkelling die niet eenzijdig bepaalt of bepaald wordt, maar de vrijheid openbaart der zelfbepaling.

640. Voortbrengsel van den wil of de zelfbepaling van den persoonlijken geest is in den geest van persoonlijke gemeenschap het rechte, dat zich — tegenover den wil komt stellen in het recht; het

recht is woordelijk geobjectiveerde zelfbepaling en vrijheid.

641. Als geobjectiveerde vrijheid van de subjectiviteit is het ware in het recht de vrijheid als idee.

642. Als ongedwongenheid van werkzaamheid in werkelijkheid van zelfbeperking is de vrijheid van het recht eene redelijke ordelijkheid in het menschenlijke leven.

643. De vrijheid die zich openbaart, bepaald openbaart, openbaart zich in beperking; het menschenlijke leven is ook of juist in menschenlijke samenleving vol van onderlinge beperking, die weer van hare zijde de ongedwongenheid van de vrijheid niet uitsluit.

644. Begrip van den afzonderlijken mensch is voorondersteld in begrip van menschenlijke samenleving, dat als gelijkvloerschheid van menschenkennis zelf weer in het begrip van het hoogere voorondersteld is.

645. Menschenlijke driften en hartstochten, begeerten en neigingen zijn voorondersteld in menschenlijke bezigheden, wier ordelijk verloop en redelijke verhouding in de samenleving het natuurlijk wenschenlijke of rechte is.

646. Het rechte is de wenschenlijkheid, die werkelijk, de werkelijkheid, die wenschenlijk is.

647. Het minderwaardige kan betrekkelijk het rechte zijn.

648. De rechte samenleving brengt rechten, plichten en zeden mede, die zich tezamen in hunne redelijkheid het zedelijke laten noemen.

649. Het rechte voor den persoon is voorloopig

diens persoonlijk belang; wat de mensch zijn belang acht, noemt hij van zelf en voor zichzelf het rechte.

650. Het rechte in de samenleving moet zich allereerst bepalen tot gesteldheid van recht; het recht is het rechte in gestelde bepaaldheid, en de mensch der samenleving leeft in verhoudingen, die zich van zelve tot rechtsinstellingen verzakelijken.

651. Geen recht zonder belang, geen belang zonder recht; persoonlijk belang blijft in de rechtmatig geordende samenleving voorondersteld.

652. Het persoonlijk belang, dat in de samenleving als het rechte wordt erkend, wordt als een recht vastgesteld; het recht is het belang van het verenkelde, dat zich in het gemeenschappelijke mag laten gelden.

653. Het recht in de samenleving is niet een persoonlijk belang of recht zonder meer; in zijne omvattendheid is het datgene, waarin persoonlijke belangen en rechten zich verhouden, waarom het ook niet meer 'zielkundig' te verklaren is.

654. Als het werkelijke en 'gemeene' recht wordt verhouding vastgesteld van recht voor den persoon, doch zonder aanzien van persoon.

655. Het recht van samenlevende personen is niet 'som' van belangen en rechten: het is veeleenigheid van tegenover elkander gestelde en zoo dan veranderlijk bestendig verband houdende belangen en rechten.

656. De geest van het recht is de geest eener veeleenigheid, die de vastheid van het hier en

daar of nu en dan overeengekomene te buiten gaat.

657. Gesteldheid is verkeer- en omkeerbaarheid; ze verkeert zichzelf, en verkeerd wordt van zelf ook het gestelde recht, het bepaalde recht.

658. Verouderd recht is van zelf verkeerd recht, of onrecht.

659. Gesteld recht is reeds op zijne wijze verkeerd recht.

660. Als verwerkelijkte en verzakelijkte redelijkheid is bepaald recht verbórgene redelijkheid.

661. Was het recht zonder meer verwerkelijkt, dan was het uit met bepaalde rechten.

662. Bepaald recht komt voort uit zelfbepaling van den geest der samenleving, en is als begrensd of beperkt recht niet zonder zijne bekrompenheid en onrechtmatigheid.

663. Geen recht zonder meer; recht zonder meer is als recht zonder rechtvaardigheid het verkeerde recht, het onrecht zelf.

664. Recht voor allen is bevoorrechting van sommigen.

665. Gelijkheid zonder meer is gelijkheid zonder werkelijkheid, en alle gelijkheid, ook de gelijkheid van het recht, gelijkheid van het ongelijke.

666. De zoogenoemde 'broederlijkheid' der menschen kan niet zonder verschil van sterkte en zwakte zijn, en wat het sterkste is moet in den strijd des levens ten kwade en ten goede dwingen.

667. Het werkelijke recht is het recht van den sterkere ten bate van den zwakkere. — Niet van den sterkere? — Het schaadt en baat in de on-

vermijdelijkheid en gevolgelijke onontbeerlijkheid zijner algemeenheid.

668. Geene gelijkmatigheid van gewaarborgde vrijheid zonder de ongelijkmatigheid van den dwang.

669. De onvermijdelijkheid van verkeerd recht is als onontbeerlijkheid zijne betrekkelijke rechtvaardiging.

670. Het recht, dat niet recht zonder meer of recht in het afgetrokkene heeft te heeten, is als bepaald recht tot dit of dat het recht eener bepaalde vrijheid.

671. De vrijheid, die zich bepaalt tot een recht op iets, blijkt het recht van persoon op zaak.

672. In de werkelijke bepaaldheid van het recht zijn personen en zaken ongescheiden onderscheiden; geen recht zonder personen, geen persoonlijk recht zonder zakelijkheid.

673. Recht van persoon op zaak is allereerst recht op eigen lijf en leven; zonder recht op lijf en leven geene rechthebbenden.

674. Het recht van de gemeenschap gaat het recht van 'rechthebbenden' te buiten.

675. Zuiver zakelijk blijkt het recht als eigendomsrecht.

676. Dat de mensch niet alleen 'bezitter' maar ook 'eigenaar' is, blijkt in de menschelijke samenleving eene eerste menschelijkheid. Dieren kunnen slechts 'bezitten'.

677. In het recht van den eigendom is toeëigening voorondersteld en recht tot vervreemding medegesteld.

678. Eigendomsrecht is recht tot gebruik en tot misbruik; zonder het recht om te misbruiken geen eigendom.

679. Waar eigendom is, daar is recht tot ónrecht; géén recht zonder onrecht.

680. Onrecht is als verkeerd recht het recht der willekeur, dat in misdrijf en misdaad werkdadig blijkt.

681. Het verkeerde recht van de daadwerkelijke willekeur is niet alles, en geldt niet zonder meer: daadwerkelijk onrecht is in daadwerkelijk recht te verkeeren.

682. Eene verkeerde verkeering of vergelding van onrecht is de 'wraak': de wraak heeft de verkeerde vrijheid van de vergelding der willekeur.

683. Wordt tegenover het bepaalde onrecht het algemeene recht gehandhaafd, dan komt het niet tot wraak, maar tot straf; het werkelijke recht brengt onwraakzuchtige bestraffing mede.

684. Het strafrecht vooronderstelt verkeerd recht, of onrecht; geen strafrecht zonder het recht der willekeur.

685. De onvermijdelijkheid der straf is hare — rechtvaardiging.

686. De straf voorkomt geldigheid van onrecht; geene onrechtmatige daad in de samenleving zonder een recht van de gemeenschap tot bestraffing.

687. In de straf is het onrecht gerechtvaardigd.

688. De schijn van het onrecht aan de straf is de schijn der wraak; de straf als zoodanig is rechtvaardige straf.

689. In de wettige straf is de onwettige wraak voorondersteld en opgeheven.

690. Schadevergoeding is nog geene straf, en door de straf wordt geene zaak vergoed, maar onrecht geboet.

691. De straf is geene zaak, die goed heeft te doen, of anders vergoelijking behoeft; zij is een kwaad, dat zichzelf in goed verkeert.

692. De straf brengt terecht wat verkeerd was; straffend recht is werkelijk recht in volstreckte verkeering.

693. Het evenwicht in de rechtsverhoudingen der samenleving is, als elk werkelijk evenwicht, een evenwicht, dat zich in zijne stoornissen bestendigt.

694. Het uiterste onrecht 'verdient' het uiterste der bestraffing, en een welbewezen beestachtige moord 'verdient' de dódstraf; de afkeer daarvan bij de intellectueelen onzer dagen verraadt zenuwzwakte.

695. Een 'plicht' der gemeenschap tot levensonderhoud en verzorging van moordenaars heeft nooit bestaan, en kan in redelijkheid niet gelden.

696. In de rechtmatigheid van de afschaffing der doodstraf is allereerst hare ontbeerlijkheid voorondersteld.

697. De strafleer van zuivere rede is geene bepaalde straftheorie.

698. Straffend recht houdt rekening met opzet en bedoeling, dat is met persoonlijke toerekenbaarheid, — die volstrekt betrekkelijk is.

699. De onstrafbaarheid der ontoerekenbaarheid

is onstrafbaarheid zonder recht; het recht van personen vooronderstelt hunne strafbaarheid.

700. Alleen de strafbare mensch kan recht doen gelden.

701. De straf laat zich onder ons menschen niet afschaffen, doordat men eene gevangenis een gekkenhuis noemt.

702. Persoonlijk recht geldt onder voorbehoud van, en in verband met, ander recht, waaraan het gebonden is en zich te houden heeft; zoo is de persoon in eigen recht gebonden aan, en gehouden tot, wat anders, en is er geen 'recht' zonder 'plicht'.¹

703. Rechtsverkeering of onrecht brengt 'recht en plicht' mede tot verkeerd of gerechtvaardigd onrecht, dat wil zeggen tot straf.

704. Bewustzijn van recht en plicht heet 'geweten', dat van ontvankelijkheid voor onwillekeurige schaamte onafscheidelijk is; geen schaamtegevoel of geweten zegt, dat er niet moet gestraft worden.

705. Men doet huiselijk, maatschappelijk en staatkundig wat men niet laten en laat wat men niet doen kan, in alle menscheijkheid van zelfbepaling.

706. Onvermijdelijke straf is rechtmatige en rechtvaardige straf, en dit als vergelding van kwaad met kwaad.

1) Men kan zeggen, en het is gezegd, dat zuigelingen rechten, geene plichten, hebben. Maar geen zuigeling, die een recht kan doen gelden, en wordt *te zijnen behoefte* het recht betracht, dan geschiedt dit niet, zonder dat *te zijnen koste* de plicht wordt betracht; een vermogend zuigeling bijv. zal onwetend belasting opbrengen.

707. Rechtvaardig is de vergelding, waarin ieder deugdelijk het zijne krijgt, goed voor goed en kwaad voor kwaad.

708. De deugdelijkheid van de straf vordert de deugd van den straffer, en in ordelijkheid van samenleving is de deugd van den rechter het geweten van de persoonlijk geworden rechtvaardigheid.

709. De rechtvaardigheid van de rechtspraak is een hoogtewijzer van de deugd eens volks; slechte rechters kwade vechters.

710. Boosheid van samenleving komt uit in vergelding van goed met kwaad, en de geest dier boosheid is alomtegenwoordig; de vorst dezer wereld is een vorst der boosheid.

711. Goedheid is niet rechtvaardig en niet onrechtvaardig of boos; zij vergeldt kwaad met goed.

712. De goedheid als zoodanig is de genadigheid als zoodanig.

713. Vorstelijk is het hoogste strafrecht, vorstelijk ook de hoogste genade; in den 'vorst' belichaamt een volk den plicht om te straffen en het recht om te vergeven.

714. Alles is betrekkelijk, ook de rechtmatigheid van vergeving. En algemeene genadigheid jegens de boozen ware onrechtvaardigheid jegens de rechtvaardigen.

715. Deugen is goed zijn en goed zijn is deugen, maar de zuivere goedheid deugt niet voor deze wereld.

716. Het geweten der samenleving gedooft geen onrecht zonder straf, geen straf zonder recht-

vaardigheid, geene rechtvaardigheid zonder de matiging der goedheid, geene goedheid zonder zelfverkeering tot strafheid.

717. De werkelijke goedheid is de goede werkelijkheid van de goede zeden, die als redelijkheid van samenleving rechten en plichten niet scheiden, en op die wijze de zedelijkheid zelve zijn.

718. De zedelijkheid van de samenleving is eene redelijkheid van de zeden, waarin het goed gaat door de 'toewijding'; geene zedelijkheid zonder 'liefde'.

719. De liefde spreekt niet van recht en niet van plicht; de liefde is ongedwongene toewijding, en als zoodanig in de samenleving eigenlijk eerst het rechte.

720. De zedelijkheid van 'de liefde' in de samenleving is onmiddellijk te bedenken aan de geregeldheid eener samenleving van man en vrouw.

721. De tot zedelijkheid verhevene natuurlijke samenleving van man en vrouw is de geregeldheid van het huwelijksleven, dat het zedelijk leven zelf is.

722. De vereeniging en gemeenschap, waarin geslachtstegenstelling voorondersteld en de wederhelft blijvend het andere ik is, blijkt als huwelijk onmiddellijke vergeestelijking van natuurlijke verhoudingen, — voorondersteld, dat het huwelijk het huwelijk blijft.

723. Het huwelijksleven vooronderstelt rechten en plichten, om zelf eene zaak van duurzame liefde, niet van wispelturige verliefdheid te zijn.

724. De zedelijkheid van het huwelijksleven is geene ongebondenheid, en het 'vrije' huwelijk géén huwelijk.

725. De zedelijkheid van het huwelijksleven is geene ongereptheid van lichamen, en geene samen-hokking zoolang verliefdheid duurt; zij is duurzame en blijvende wijding van vooronderstelde natuurlijkheid. Zoo is het huwelijk in beginsel onontbindbaar.

726. Echtscheidingen verraden dierlijkheid of zieligheid van den menschelijken geest; ze verraden de meening, dat men verlaten moet wat men niet meer 'begeert'.

727. Echtbreuk van de eene zijde rechtvaardigt echtscheiding van de andere, al zal de liefde zonden bedekken; van eene zelfde zijde genomen echter is ééne echtscheiding erger dan duizend onkuischheden.

728. Echtscheiding als zoodanig is erger dan echtbreuk, en wie ze rechtvaardigt, rechtvaardigt in beginsel de schaamteloosheid.

729. Het huwelijk moet heilig zijn, — sacramenteel; zuiverheid van geestelijke eenheid is heiligheid, en de heiligheid van den geest der samenleving allereerst ongereptheid van huwelijksgemeenschap.

730. Het onvoorwaardelijke huwelijk is het rechte, en als zoodanig eene goederengemeenschap voor het leven. Huwelijksvoorwaarden, huwelijksbesnoeiingen.

731. Het rechte aan het huwelijk is het recht van het geregelde en als zoodanig gehandhaafde huisgezin; zonder bevoorrechting van het huisgezin geene zedelijkheid.

732. Moedermelk der zedelijkheid is de familie-

zin; in de menschelijkheid van den familiezin wordt des menschen dierlijke natuurlijkheid vergeestelijkt en verhelderd door begeertelooze liefde.

733. Wie voor rechten der ongehuwde moeder op den gehuwden vader ijvert, mag anderen beguichelen en zichzelven, doch ondermijnt het gezin, dat is de goede zeden.

734. Aan goddeloosheid, gepeupelregeering en huwelijksontwrichting zal onze beschaving te gronde gaan.

735. Zonder huwelijk geen goede zeden; aan onzedelijkheid ontgaat geene ongehuwde verbeelding of levenswijze.

736. Zindelijkheid tehuis en morsigheid op straat beteekenen in weerwil van al het andere zedelijkheid in het huisgezin en onzedelijkheid in de maatschappij.

737. Eene 'natuurlijke' zuiverheid van de ziel komt uit aan de zindelijkheid op het lijf; aan nette menschen wordt ook veel vergeven, al hebben ze velen liefgehad.

738. Zindelijkheid en zedelijkheid huizen allereerst in de echtelijke woning, en men gaat altijd in meer dan eenen zin de straat op.

739. De samenleving kan niet zonder onzindelijkheid, onreinheid en vuilheid; het echtelijke leven is het zuivere leven, doch trouwen niet alles, en wie de wereld ingaat wordt gemeen.

740. Geen dwazer dweperij dan het dwepen met wettelijke afschaffing van alle verkeerdheid; geen vuiler wereld dan die, waar het vuile te vergeefs afzonderlijk onderkomen zoekt.

741. Zedelijkheid of redelijkheid van zeden is eene zaak, waarin de redelijke mensch vanzelf belang stelt, doch de eenzijdigste belangstelling is ook hier niet de redelijkste, dat is de beste.

742. Zedelijkheid zonder meer is zedelijkheid van niets, en zedelijkheid van iets of bepaalde zedelijkheid beperkte zedelijkheid; ook de zedelijkheid moet hare grenzen hebben.

743. Geen licht zonder schaduw, geen hoogere ontwikkeling van huiselijk leven zonder verwikkelingen van het lagere daaromheen; zwart is niet wit en liederlijkheid geene deugd, doch alle mogelijkheid heeft hare noodzakelijkheid.

744. Verschrikkelijk is dronkenmansdolheid en walgelijk geslachtelijke ziekte, doch uiterste gevolgen bewijzen niet, — dat de verkeerdheid is uit te roeien.

745. Het rechte kan niet zonder het verkeerde en de zedelijkheid niet zonder onzedelijkheid; in de wereld der werkelijkheid staat buiten de echtelijke woning in den eenen of anderen vorm het verkeerde huis.

746. Het openlijke ijveren voor onvoorwaardelijke verbodsbepalingen tegen slechte huizen is eene stille bevordering van de 'vrije' liefde, waarin niet de onzuiverheid maar de zedelijkheid is afgeschaft.

747. Zonder het wettige huwelijk geene hoogere zedelijkheid, en zonder gelegenheden tot onwettig verkeer geene onbedreigde mogelijkheid voor het wettige.

748. De lichtekooi is onontbeerlijk als slachtoffer op het altaar der zeden, en zij is een slacht-

offer, welks gewilligheid niet veel medelijden verdient.

749. Verderf wordt aangericht door 'welmeenenden', die voor geborene lichtekooien ijveren, alsof aan eene edele vrouw en hare bestaanbaarheid niet meer ware gelegen dan aan eene hoer.

750. Er zijn geboren boeven, die nooit moesten losloopen, en er zijn vrouwspersonen, die meer kwaad doen op straat dan in het verkeerde huis.

751. Evenals rechtstreeksche verkrachting zijn bedrog, oplichting en verhandeling van vrouwen tot misbruiking harer argeloosheid een daadwerkelijk onrecht, waartegen de overheid moet waken, maar er zijn vrouwen, aan wie nooit veel is te bederven geweest.

752. Zonder tegenwerking van onzedelijkheid geene werkelijkheid, en zonder hare toelating geene mogelijkheid, van zedelijkheid; ook in de zedelijkheid moet zich de waarheid weerspreken en de werkelijkheid weerstreven.

753. Niet alles, waartegen te ijveren valt, is eens voor al te onderdrukken, en wie door de overheid de overspeligheden wil laten afschaffen, kent slecht zichzelf, veel min de anderen.

754. Wie van gestel 'reinlevenaar' is, mag in zaken van ontucht niet medespreken, en wie het niet is, zal zich, eer hij het doet, hebben te bedenken.

755. De redelijke weerstreving van slechte zeden door de overheid komt niet met onvoorwaardelijk verbod; zij is geene onverstandige vordering, dat van buiten geheel wegblijve wat van binnen onuitroeibaar is.

756. Verkeerd ware het, de verkeerde zeden aan eigene ongeregeldheid over te laten, doch eene regeering is geene maatschappij van verzekering tegen ongelukken van verkeerde huiselijkheid.

757. Onwettige en daarom van onderdak beroofde ontucht is geene afgeschafte maar slecht bewaakte en op den publieken weg voortwoekerende ontucht.

758. Onverbiddelijke belemmering van natuurlijke ontucht is bevordering van tegennatuurlijke.

759. Ook de vuilheid heeft hare trappen en is niet zonder hare eigene zuiverheid, waarvoor alleen de geestdrijver zich verblinden kan.

760. Het land van de grootste verrotting is niet een land van hoerenjagers maar van knapenschen- ders; de rechte samenleving is niet zonder het welbewaakte verkeerde huis.

761. De wijn kan een onschadelijke troost en eene sterking voor het gestel, het slechte huis een behoud van het rechte blijken, en eene verzekering van de reinheid der zeden is een verbod van bordeelen wel allerminst.

762. Het bevel der overheid, dat het erkend 'verkeerde' huis niet zij, is als een voorschrift, dat het voor allen openstaand 'geheim' gemak niet zij, en maakt dat de vuilnis op straat gebracht wordt.

763. Gelijk de overheid moet waken tegen openlijke dronkenschap, zoo moet zij waken tegen openlijke aanranding der zeden; dit echter wil slechts zeggen, dat de onzedelijkheid binnen hare grenzen is te houden.

764. De tegenwoordig wel vernomene instemming van geneeskundigen met eischen van verbodsbepa-

lingen tegen huizen van ontucht is niet zonder de zwakheid van den beter wetende, die niet meer opdurft tegen schijnheiligheid.

765. Een wijze zonder den moed, om aan allen de waarheid te zeggen, is op zijne plaats in volksvergadering, volksvertegenwoordiging — en akademie, als man eener partij.

766. Zonder vrijheid tot onzedelijkheid geen deugdelijkheid van zedelijkheid; zonder verkeerde vrijheid geene rechte vrijheid.

767. De ware vrijheid is geen redeloos door niets en niemand maar redelijk door elkander en hiermede door zichzelf bepaald zijn; zij is zelfbeheersching.

768. De zedelijke vrijheid en losheid van samenleving blijkt 'voor en na' eene samenleving in echtelijke gemeenschap, wier vrijheid bereidwillige gebondenheid is aan de rechten eener wettige wederhelft.

769. De schaamteloosheid in het verkeer tusschen echtgenooten is de zedelijke verheldering van beider onzedelijken ondergrond; alleen tusschen echtgenooten wordt de schaamteloosheid eene wijding des levens.

770. Vriendschap tusschen man en vrouw is in het begin onbestaanbaar en achterna de eenige mogelijke.

771. Het echte huwelijk vooronderstelt vleesche-lijke natuurlijkheid en zieligheid, om gemeenschap des geestes mede te brengen.

772. Huwelijksleven menscheijk leven; het geregelde huwelijksleven is voorondersteld in dege-lijkheid van maatschappij en staat.

773. Tot maatschappij en staat verhoudt zich het huisgezin gelijk de eenheid tot de verdeeldheid en de volledigheid.

774. In huisgezin, maatschappij en staat verhoudt zich de menschelijke samenleving gelijk zedelijkheid, onzedelijkheid en hoogere ontwikkeling.

775. In weerwil van al het andere heerscht in het huisgezin van nature de toewijding en is in den maatschappelijken strijd om het bestaan de liefde van nature te zoek.

776. In de maatschappij worstelt men van nature om datgene, waaraan men waarde hecht; maatschappelijk leven is natuurlijke verdeeldheid des geestes.

777. Meer willen halen, dan er te halen valt, en minder willen doen, dan men te doen heeft, ziet daar polen van eindelooze spanning in het 'maatschappelijke' leven.

778. De onmogelijkheid van een alzijdig nemen zonder geven is de onoplosbaarheid van het 'maatschappelijke' vraagstuk.

779. Onberispelijke goederenverdeeling is een droombeeld, en de gemiddelde mensch zal nooit veel bijzonders hebben, gelijk hij niet veel bijzonders is'.

780. De gemeene man is geen édel man, en kan het voortreffelijke erven en bederven, doch niet verwerven.

781. De gemeene man dankt het menschelijke in zijn leven aan de gaven en daden van den meer edelen man — die geen gemeen werk heeft gedaan.

782. In de maatschappij werkt men niet voor zichzelf en niet voor anderen: men werkt er

voor elkander, — en tégen elkander. Het voelbaarst werkt men er elkander tegen.

783. De wenschelijkheid en de waarde der dingen, waarnaar in de maatschappij gestreefd wordt, moet aanleiding geven tot aanhoudend geschil; zij verschilt op en van zichzelf.

784. De waarde der dingen in het gebruik, de gebruikswaarde, is eenheid van verschillende en geschil barende gewenschtheid; ruilwaarde noemt men de eenheid van tegenover elkander gestelde gebruikswaarden.

785. De ruilwaarde is overal en nergens in het geven en nemen eener menschelijke maatschappij.

786. Gelijk het wezen en het verschijnsel, zoo verhouden zich de waarde en de prijs; gelijk het wisselend bestendige en het bestendig wisselende, zoo verhouden zich de prijs en de waar.

787. Niemand heeft ooit voor eene waar den zuiveren prijs ontvangen of gegeven.

788. Waarden en prijzen, prijzen en waren zijn niet te scheiden of te vereenzelvigen, en geen wijze vraagt: waar is de eenheid?

789. Ruilen is bezigheid, waarin maatschappelijke arbeid voorondersteld en bezigheidsverschil medegesteld is; geene bezigheid zonder verschil, — en geen bezigheidsverschil zonder standenverschil.

790. Het geroep over 'klasseregeering' beteekent: „ôtez-vous de là, que nous nous y mettions.”

791. Begrip van de idealen der menigte is niet geschikt, om het medelijden met hare ellende ondraaglijk drukkend te maken.

792. De nood en de kommer houdt meer ofte

min de gemeenheid fatsoenlijk; de speel- en badplaatsen van den jachtlievenden rijkdom laten zien, wat de gemeenheid van Jan Alleman zoude zijn, zoo ze zich konde uitleven.

793. 'Demokraten' zijn ezeldrijvers, die om den ezel te regeeren, des ezels achterdeel vereeren.

794. Volksleiders zijn volksvleiers en daarbij onderkruipers, — in onze dagen onderkruipers van den burgerman bij den (nog) minderen man.

795. Weelde en ellende zijn polen van gemeenheid; burghermenschen 'nette' menschen.

796. Smaadredenen tegen de burgerij in den mond harer onderkruipers bij de arbeidersklasse zijn teekenen, dat de taak der hovelingen zich volledig verkeerd heeft.

797. Op de hoogten moet het eenzaam zijn, en wie zich thuis voelt bij den gemeenen man, is — van zijn geslacht.

798. Werkstaking, wanneer er werk is, en werk eischen, hetwelk er niet is, zietdaar de ongeluks-polen, waartusschen arbeiders zich dreigend leeren bewegen, om tot het besef te komen, dat ook van eene burgerij het geluk niet is af te dwingen.

799. Vooruitgang en verbetering zijn slechts betrekkelijk mogelijk, en in alle maatschappelijke verbetering blijft maatschappelijke ergerlijkheid en verergering tot ergernis der dwazen voorondersteld.

800. Geene vrijheid van personen zonder inspanning en moeite voor eigene rekening; in eene samenleving van vrije menschen laat zich de nood niet afschaffen.

801. Vrijheid van woonplaats en arbeidskeuze

laat de overheid vrij van den plicht, om in te staan voor aller bezigheid.

802. Eene overheid zonder het recht, om werkstaking te verbieden, is eene overheid, zonder den plicht, om in werkeloosheid te voorzien.

803. Aansprakelijkheid voor aller voeding vooronderstelt in de overheid het recht van toezicht op de voortteling.

804. Verplichte kindervoeding in de scholen stelt de burgerij aansprakelijk voor de dierlijkeidsgevolgen van den gemeenen man.

805. Een 'proletariër' verdient niet, dat hij het goed heeft, — inzooverre hij de zorgeloosheid zelve is.

806. 'Proletariër' is iemand, die meeroept over anarchisme in warenproductie, en meedoet aan anarchisme in kinderproductie.

807. 'Proletariër' is een huisvader van vijftwintig, die met zes gulden weekloon in de hand verbitterd op zeven bloeden van kinderen wijst.

808. Er is veel wetenschappelijke armoede, maar geen wetenschappelijk proletariaat. Een 'proletariër' is een kindermaker, en de arbeidersklasse de eenige proletariërklasse.

809. De gemeene man is nog talrijker dan de proletariër: de gemeene man is de onwijsgeerige man.

810. Wie van begrip begrip heeft, begrijpt redeloze redeloosheid in een aldoor 'beschaafder' wordend publiek.

811. Zonder begrip van recht, onrecht en straf, van rechtvaardigheid, boosheid en goedheid, van

zedelijkheid, onzedelijkheid en hoogere ontwikkeling geen ontwikkeld begrip van menschelijk leven, dat in de lager ontwikkelde menigte niet bestaan kan.

812. Honderd duizend schapen laten tezamen nooit iets beters hooren dan een overweldigend Bè.

813. De gelijkheidsgedachte heeft veel verbeterd en zal onze beschaving te gronde richten.

814. Partijmonden in onze dagen roepen om algemeen stemrecht en meenen het niet. Algemeen stemrecht voor mannen, vrouwen en kinderen zonder uitzondering is het eenige ware, en de rest klasseregeering en klassejustitie.

815. Eerst het algemeene stemrecht in zijne waarheid brengt de ware, dat is de verkeerde, klasseregeering: afdoende overstemming van hoogen geest door lagere zieligheid.

816. Wie van algemeen stemrecht en parlementarisme genezing hoopt voor maatschappelijke euvelen, is een welmeenende dwaas.

817. Uitgebreid stemrecht voor de menigte in aangelegenheden van bestuur is uitgebreide vrijheid voor partijleiders en volksmenners, om het belang des volks door middel des volks in hun partijbedrijf te dwarsboomen.

818. Het stemrecht van den gemeenen man in den staat onzer dagen maakt het staatsbedrijf gemeen en den gemeenen man niet gelukkig; het parlementarisme is de zelfironizeering van den geest der vrijheid en des rechts voor allen.

819. Een zotte klucht is de stem, in staatszaken door den Roomsche uitgebracht. Een echt Roomsche

toch wordt alleen voor de leus meerderjarig en stemt op bestel.

820. Een echt Roomsche denkt niet voor en handelt niet uit zichzelf; als lid van de middel-eeuwsche gezags- en gehoorzaamheidskerk verlangt hij niet eens te weten, wat er eigenlijk voorvalt, en doet hij als staatsburger wat hem als geloovige wordt gelast.

821. De volgzaamheid heeft hare goede zijde, en de angstige onderworpenheid van voormalige dienstbaarheid is voorbereiding geweest van latere vrijheid; de wereld, die werkte, omdat ze werken moest, moest in dien nood van nood hare bevrijding bewerken.

822. Wie onvoorwaardelijk 'slavernij' verkeerd noemt, meent dat ieder mensch een mensch is, en geweest is. Maar er zijn weinig menschen, die menschen zijn, en zonder de dienstbaarheid zelfs nu geene geregeldheid van de vrijheid.

823. Vrijheid van drukpers en vereeniging is een kostbaar goed. En zij is eene vrijheid voor beunhazerij des geestes, om door verwijzing naar toevalligheden de menigte over onvermijdelijkheden te verbitteren.

824. Alle vereeniging in den staat heeft aanleg tot samenspanning tegen den staat; allereerst zijn 'kamerclubs' broeinesten van partijdige kuiperij tegen het geheel.

825. De organische samenhang eens volks is nog iets anders dan partijbedrijf.

826. Zinnebeeld van de rechte eenheid in de sa-

menleving is een hoofd van den staat, dat 'van nature' boven de partijen staat.

827. Van nature, dat is door geboorte, regeert een 'vorst'; verdiende vorstelijkheid is niet natuurlijke vorstelijkheid.

828. De machteloosheid van eenen vorst is geene eer voor diens volk, al is onbeperkte heerschappij heerschappij der willekeur.

829. Heerschappij van eenhoofdige willekeur en ongebondenheid van kwalijk beradene allemansbeslissing: ziedaar ommezijden aan vruchteloze pogingen, om houdbare staatsinstellingen tot stand te brengen.

830. De beste regeeringsvorm bestaat niet en kan niet bestaan.

831. Eene redelijke regeering is de redelijk geregelde vorstenregeering; geregelde regeering is geene dwingelandij, en redelijke onderdanigheid geene slavernij.

832. Zedelijkheids-, schoonheids- en verhevenheidsgevoel zijn bij den aanblik van eigen vorst tezamen werkzaam als natuurlijke geestelijkheid, die nog niet mag begrijpen, maar toch al voelt, dat het oneindige het ware is.

833. De aanblik van eigen vorst is aanblik eener belichaamde eenheid van eigen volk; wie zonder ontroering eigen vorst kan aanschouwen, zijn naam is Caliban.

834. De taal der wijsheid streelt geenerlei vooroordeel; wie zich niet wil laten 'ergeren' blijft in de domheid.

835. Denkbaar is vooruitgang ten verderve en

achteruitgang tot redding, al is de leer van de rede geen receptenboek.

836. De tot wijsheid gekomene geschiedkunde beseft het onvermijdelijke en onhoudbare van wat er gebeurt, gebeurd is en gebeuren zal.

837. Wat er gebeurt, het deugt niet, waarom het niet deugt, alleen het bestaande ondeugdelijk te noemen; ken uzelf, zegt de wijsheid, en begrijp uwe aanmatiging.

838. De ondeugdelijkheid van alle gebeurtenissen is aller betrekkelijke rechtvaardiging, en zelfs het opstrijken van geldelijke vergoedingen door kapitalisme bestrijdende volksvrienden heeft zijne deugdelijke redenen. Want van de deugd kan niemand leven.

839. Het ontstane kan niet bevredigen en het ontstaande zál niet bevredigen, — waarom aldoor hetgeen ontstaat ook wederom te gronde gaat.

840. Volkssouvereiniteit is 'voethoofdigheid' van samenleving, waarin het onderste boven komt.

841. Wat komen moet laat zich niet keeren, doch verkeert zich vanzelf en blijkt — verkeerd.

842. Zonder het hoogere in het leven ware het lagere van de samenleving eene verkeerdheid van onverhelderde alledaagschheid.

843. De zin voor het hoogere in den gemiddelden mensch — staat niet hoog. En de zin voor het hoogere ter hoogte van den beganen grond heet — schoonheidszin.

844. De schoonheidszin voelt het ware, dat is de veeleenigheid, op de wijze der onnadenkendheid.

845. Schoon is onmiddellijk, of heet onmiddellijk,

wat zich (goed) laat (schouwen of) zien, tot onze bevrediging laat zien.

846. De schoonheid is voorwerp van noodzakelijk en onmiddellijk of ondoordacht welbehagen, van bevrediging zonder begeerte en instemming zonder begrip.

847. Het schoone is als datgene, wat zonder 'nut' of 'dienstigheid' toch is zooals het zijn moet, een voorwerp van belangelooze belangstelling in den trant van de doellooze doelmatigheid.

848. Het schoone wordt goedgekeurd door den goeden smaak, die in zijne rechtstreekschheid van zichzelf geene reden geeft, en is als zoodanig niet te weerleggen, in zooverre het niet wordt betoogd.

849. Aan het schoone kan men voelen, dat het rechte er is, maar wil men het zeggen, dan is het weg; vluchtig is in beginsel de schoonheid.

850. De schoonheid van het zijn is schijn; schijn is het aanzijn van de schoonheid, en wanneer de schoonheid verschijnt, dan is ze schoone schijn.

851. In de werkelijkheid zijner gevoelde wensche-lijkheid is het schoone ideaal, en de schoonheid der idee als eene schoone idee een schoon ideaal.

852. De schoonheid is op zichzelf, niet voor zichzelf, de waarheid, — de waarheid in aanleg; het schoone is het ware, dat zich nog ontwikkelen moet.

853. In den schoonheidszin openbaart zich de geest van 'het hoogere' op de wijze van onmiddellijkheid en onontwikkelde voorloopigheid; verhevenheid wordt gesteldheid eerst in den godsdienst.

854. Boven de zieligheid van het gewone leven verheft zich de schoonheidszin, opdat men het ware leere kennen in het onzienlijke, dat ons in den godsdienst voor den geest zweeft en in zuivere rede wordt begrepen.

855. Niet onmiddellijk 'schoon' heet het volmaakte — varken. En wat bij aanschouwing het oog 'onmiddellijk' leed doet, heet voorloopig 'leelijk', al maakt kunstige verkeerung er 'het treffende' van.

856. Eenheid van schoonheid en leelijkheid is het aanschouwelijk treffende.

857. Æsthetisch boeien moet het treffende en eigenaardige door het belangwekkende van eigen aard en zin, die erin waarneembaar wordt; belangwekkend is in het algemeen het verschijnsel, dat eigen aard en zin laat voelen.

858. Verkeerde eigenaardigheid is de gemeenheid, de eigenaardigheid die den verkeerden weg naar anderen gaat.

859. Het 'gemeene' is het verkeerdelijk treffende en belangwekkende, dat ons naar boven afstoot, omdat het ons naar beneden aantrekt.

860. Gemeen is de schoonheid, die men algemeen geniet.

861. In veilheden en geilheden ontwikkelt zich de kunst.

862. In overstelpende veelvuldigheid van het leelijke en gemeene zoeken wij wat schoon is en ons verheft.

863. Het gemeene is het verenkelde algemeene als het verkeerde, dat zich door 'verheffing' heeft te verkeerren, om weder terecht te komen.

864. Van het gemeene is het andere 'het verhevene', het alles omvattende eenige, waarin schoone gemeenheid of gemeene schoonheid is opgeheven.

865. De verhevenheid is de zuivere eenheid, waarin de zinnelijkheid niet meer geldt.

866. Kunstzin zonder meer is kunstzin zonder verheffing en verhevenheid.

867. Gestalten, die niets voor de verbeelding zijn, kunnen den naar verheffing strevenden schoonheidszin niet bevredigen.

868. 'Tragisch' is de verhevenheid, die zich tot menschelijkheid vernedert, om van eigene onbestaanbaarheid te doen blijken.

869. Menschelijke verhevenheid is niet zonder — belachelijkheid. En de belachelijkheid, die zich uit hare verachtelijkheid tot lachwekkendheid verheft, wordt 'komiek'.

870. 'Humoristisch' is in van zelve sprekende gemoedelijkheid de natuurlijke wijsheid, die niet eenzijdig betreurt of bespot, maar duidelijk... voelt, dat de zaak meer dan eene zijde heeft.

871. Ondergrond van æsthetische gemoedelijkheid is de weemoed. Wat echter moedig bovendrijft is het gevoel van de zothed der gevallen en het welgevallen aan hunne blijmoedige blootlegging.

872. Æsthetische geestelijkheid is geene ontvankelijkheid zonder mededeelzaamheid, en wat ze blijkt te kunnen, komt uit in de kunst.

873. Het kunstwerk is geen voortbrengsel en geen maaksel: het is de eenheid van beiden.

874. 'Geniaal' blijkt het kunstwerk door edele

bewusteloosheid of zieligheid van den kunstenaar.

875. De kunstenaar op zijn best is een groot profeet, — die niet verstaat wat hij openbaart.

876. De kunst zonder meer is 'heidensch' en 'goddeloos', — goddelooze dienst van het goddelijke.

877. De kunst zonder meer brengt het niet tot wezenlijke verhevenheid, dewijl zij niet tot het verhevene wezen komt.

878. Er zijn in zekeren zin evenveel kunsten als bezigheden, en alle kunsten willen meer blijken, of laten blijken, dan ze zijn.

879. Er zijn kunsten denkbaar, die eigenlijk nog geene kunsten zijn, wezenlijk stelbare of kunstwerken stellende kunsten, en eindelijk vergeestelijkende, of reeds vergeestelijkte, kunsten.

880. Bouwwerken en gewrochten van beeldende kunst zijn als levenlooze geestesteekenen (geene) géésteloze geestesteekenen: gebouw en beeld zijn 'verharde geestelijkheid'.

881. Idealiteit van schoonheid is minder beeldig dan schilderachtig; ook de beeldigste vrouw is nog niet de aantrekkelijkste vrouw.

882. Geschilderde schoonheid blijft stomme schoonheid; geschilderd leven blijft dood leven.

883. Het rijk der tonen is een rijk van droomen; 'machtig' onnoozel is muzikale liefelijkheid.

884. Welluidende schoonheid zonder meer blijft niets zeggende schoonheid; ze zegt niets en beteekent niets, — ze heeft niets te beteekenen.

885. Muzikale schoonheid is onbestaanbaarheid; op haar zachtst genomen klinkt zij als liefelijkheid.

886. De toonkunst is de kunst van de wellui-

dendheid zonder zeggelijken zin; 'lieflijk' zijn de zoete tonen, en 'gedachten' zijn dan ver.

887. Zelfs of juist in het liefelijkste werk van toonkunst hoort de geest roerend sprakeloze klachten en kreten van de (verlossende vereeniging en verzoening) droomende ziel.

888. Als alle andere noembaarheden, brengt de toonkunst mede wat zij niet is; welluidendheid brengt beweging mede, en feestmuziek wordt als van zelve dansmuziek.

889. De liefelijke onnoozelheid van vroolijke muziek en de gedachteloze wendingen van het dansvermaak zijn echte teekenen van de ware feestvreugde. Want feest gaat men vieren, om zijne gedachten te verzetten en eene wijle kinderlijk te zijn.

890. Als sprakeloze welluidendheid en zinrijke stomheid, als liefelijkheid zonder zin en verstaanbaarheid zonder geluid verhouden zich toonkunst en gebarenspeel.

891. Gebarenspeel is veruitwendigde inwendigheid en stomme verstaanbaarheid.

892. Orchése maakt een stom doch zinrijk dichtwerk in de ruimte; de kunst van Isadora Duncan laat in afgemetene luchtigheid aanschouwen wat in dichtelijkheid voor de verbeelding zweeft.

893. Dans, tableau vivant en orchése verhouden zich als zotte losheid, gedachten wekkende verstijfheid en zinrijk afgemetene luchtigheid.

894. Geestelijk wordt het kunstwerk in de dichtelijke rede; de dichtkunst is de gééstelijkste kunst.

895. In de woord- of redekunst is het levende kunstwerk verluchtigd en vervluchtigd; in den dich-

terlijken geest komt de schoonheid ten 'oordeel'.

896. Wanneer het erop aankomt, komt al wat schoonheid 'heet' ten oordeel — tot verdoemenis. De dienst der Schoonheid is geen dienen Gods, en in alle eeuwigheid hebben aan den boozen geest van kunstbeoordeelaars de kunstvaardigen den Duivel gezien.

897. De dichtkunst moet wáár zijn en ze kán niet waar zijn; de dichterlijke mensch doet aan de wijsheid van mooie woorden zonder begrip.

898. Dichterlijkheid moet waarheid bedoelen en beteekenen en blijft zelve wat anders; de dichter is de wijze, die aan de wijsheid niet is toegekomen.

899. De dichter is een geestelijk wezen, dat bij een zielig verlangen naar kitteling, streeling en bekoring blijft; de geest van het hoogere blijft in den dichter hoogere kinderlijkheid.

900. De hoogere kinderlijkheid van den romanschrijver levert het kunstwerk voor alle menschen.

901. De roman is het kunstwerk, dat groote kinderen kunnen maken en de verachtelijkste geesten kunnen vatten en genieten.

902. Bij de kunst zonder meer is het geil wat er komt, fatsoenlijk wat gaat, en 'natuurlijk' wat blijft: — de gemeenheid.

903. Kunstzin is niet alles; kunstzin is alzijdige oppervlakkigheid.

904. Godsdienstigheid is verdieping, eenzijdige verdieping, — naar 'boven'.

905. De godsdienstige mensch is het geestelijke wezen, dat zich in zijne verbeelding boven het zienlijke verheft.

906. De stichtelijkheid eener godsdienstprediking is verheffende dichterlijkheid, en de liefde, daarin gewekt, een voorgevoel van de waarheid.

907. De godsdienstigheid is een voorgevoel van de wijsheid; de liefde, in haar gevoeld, is in de wijsheid begrepen.

908. Zuivere vroomheid is gezuiverde domheid; de vroomheid wordt wijs gemaakt, doordat men haar iets wijsmaakt.

909. Vrome behoefte aan 'openbaring' is domme begeerte naar wijsheid, die geene... *moeite* kost.

910. De mensch, die naar boven zoude willen vallen, den hemel in, wederstreeft op de wijze der voorstelling de onvrijheid, die hij in de zwaarte gewaar wordt.

911. „Ik ben van God niet verlaten,” zegt de geloovige, het ware belevende op de wijze der gevoelvolle voorstelling.

912. De vraag naar het bestaan Gods is geene vraag van den wijze, volgens wien de oneindige Geest elk bestaan te buiten gaat.

913. 'God' is het geestelijk beginsel, dat den gemeenen man boven zijne alledaagschheid en dierlijkheid verheft; 'Natuur' en 'God' zijn het bekende ongekende in verhouding van het gelijkvloersche en het verhevene.

914. De menigte zonder God is als het vee in het veld, dat geene verheffing kent; eene goddelooze menigte is eene beestachtige menigte.

915. De waarheid voor den gemeenen man zal nooit begrepene waarheid zijn.

916. De Christelijke leer houdt het ware in op

de wijze der ondoordachte voorstelling; zij is de malheid van de eeuwige waarheid.

917. De waarheid van 'het Evangelie' is de waarheid van een zinnebeeldig quidproquo.

918. De wijsheid doorziet 'het Evangelie' als het andere van haarzelve: zij doorziet het als 'ware' onnoozelheid en onnoozele waarheid.

919. Het Evangelie is eene blijde boodschap voor de velen, die weinig begrijpen en zich veel verbeelden, — die zich het Ware gevoelvol moeten voorstellen.¹

920. Het ware in het Christendom is het ware in den godsdienst, dat te hooger staat, naarmate het minder tot 'feit' is te maken; eene godsdienstleer, waarnaar zich leven laat, is eene leer zonder verheffing of hoogere waarde.

921. Godsdienstigheid en wijsbegeerte zijn na verwant: ze zijn geestelijke wedergeboorte in verhouding van verbeelding en doorzicht.

922. De God van het kerkgeloof en de Geest, tot bewustzijn gekomen in zuivere rede, verhouden zich gelijk de voorstelling en het begrip.

923. Goddelooze schoonheidszin en godzalige vroomheid zijn in de wijsheid van zuivere rede voorondersteld, verkeerd en opgeheven.

924. Vroomheid zonder meer komt tot het Ware, om ervoor neer te vallen, en het niet aan te zien, veel min te doorzien.

1) C. E. van Koetsveld gewaagt vooraan in zijn werk van 1869 over 'De gelijkenissen van den Zaligmaker' van „een Evangelie in beelden, beginnende met den Zaaier en besloten met het Avondmaal, dat in zekeren zin de laatste en schoonste parabel is”.

925. De vroomheid is niet zonder de kinderlijkheid, die dank zegt voor wat zij in het zweet haars aanschijns heeft verdiend.

926. Als verzoek om verandering van plan en bevoorrechting van den betrokkene is het gebed eene aanmatiging van den bidder en eene beleediging Gods; zijn aardsche hoop en vrees niettemin de wórtel, hemelsche berusting is de bloesem, der godsdienstigheid.

927. Als poging om het onzienlijke tot eigen vóórdeel te bewerken, is het gebed eene poging om te... 'tóóveren'.

928. In het gebed is het ware en het rechte de berusting in het geven en nemen van de onzienlijke Eenheid, waarin alle zienlijke verscheidenheid verband houdt: „niet mijn wil Vader, maar de Uwe!”

929. Het 'doel' van God en mensch is het doel van den Godmensch: zelfopheffing en zelfbestediging in het andere van zichzelf.

930. Zonder 'Christus' voor onze menigten geen troost; een onchristelijk volk is een árm volk.

931. De ware religie is de religie van den Geest, waarin, evenals de hemelsche Vader, de godmensche-lijke Zoon geëerd wordt als ideaal van werkelijkheid.

932. Het prediken van een goddelijken Vader zonder godmenschen Zoon is prediking van zinledigheid.

933. In de rechte prediking zijn Vader, Zoon en Geest tezamen voorondersteld.

934. De eeuwige Vader wordt eeuwig in den Zoon persoon, in den eeuwigen Zoon zijn Jezus en Christus ongescheiden onderscheiden, en de

Geest is gemeenschappelijk beginsel van persoonlijkheid, of eeuwig beginsel van persoonlijke gemeenschap.

935. Zielkunde handelt over den zieligen mensch op zichzelf, die zonder waarheid is; de zielkunde vindt hare waarheid in de géestesleer, en de leer van den geest is leer van gemeenschap.

936. De genade des Vaders, de verzoening in den Zoon en de gemeenschap des Geestes verhelderen in het ware geloof ook de domste geloovigheid.

937. De kroon en het juweel aller godsdienstleeringen is de leer der goddelijke Drieëenheid.

938. De gemeenschap des Geestes gaat den dood aller zieligheid te buiten, en terecht zegeviert voor de geloovige verbeelding de voorbeeldelijke Zoon in zijne eenheid met den eeuwigen Vader over den dood.

939. De oneindige Eenheid, zegt de begrijpende eenheid, is oneindig véél eenheid, oneindige veel-éénigheid, en één zijn wijzelven ook met hen, die één zijn.

940. Aan den mensch bestendigt God, wat waard is, bestendigt te worden; het ware in ons ver gaat niet.

941. Het kerkgeloof in zijne volheid is rijker dan de leegte van droge verstandsverlichting; verstandsverlichting voor de menigte bedreigt het volk met versomberende gemoedsverarming.

942. De mensch in het algemeen ware niets zonder de duisternis, boven welke hij moet uitstreven naar het licht; zoo vooronderstelt het begrip de.... verbéëlding.

943. De werkelijke godsdienstigheid onderhoudt in hare natuurlijke 'zelfversterving' de beminnelijke kinderlijkheid van den geest, die het ware tot 'feit' tracht te maken.

944. Godsdienstigheid 'zonder' zelfversterving is godsdienstigheid zonder eerlijkheid; den zin voor 'het hoogere' openbaart de mensch niet, doordat hij zich van 'het lagere' niets ontzegt.

945. Waarvan onthoudt zich de wijze? Over onthouding sprekende van de meening, dat genot en onthouding meer zijn dan ijdelheid.

946. In het gezonde geestesleven is voorondersteld, dat in gematigde gewesten het dierlijke voedsel met mate wordt gebruikt.

947. Het zoogenoemd menschwaardig bestaan voor alle misdeelden ware eene onmogelijke slachting onder het arme vee.

948. Voor de hoogere dierenzielen is onze wereld eene hel, waarin de lagere menschegeesten verdoemde duivelen zijn.

949. Roerend en beschamend in eenen is voor den weldenkende de trouw van den hond aan den trouweloozen mensch.

950. Geestelijke dranken zijn verdierlijkende dranken, — voor wie er zich aan verslaaft; wie er zich van onthoudt, ontbeert allicht alle feestvreugde.

951. De verdwaasdheid en de zothed van de ware feestvreugde is eene verwarmende en verhelderende verpoozing van de koude somberheid des levens, en wordt het zekerst gewekt door geestrijke of zielig makende dranken.

952. De kuischheid der heiligen blijft een strijd tegen de bronst, en hoe brandender het gebed wordt, des te bronstiger is het lijf; zoo hebben zij te veel met zichzelf te doen, om tot het hoogere te komen.

953. Wat de heilige aan den lijve tot feit zoude willen maken, beleeft de wijze als geldigheid: de wijze 'zondigt' niet.

954. De wijze is geen 'heilige' en hij is geen 'zondaar': hij heeft eenzijdigheden opgeheven tot waarheid, en reeds de ware gnosticus was noch 'Sethiaan' noch 'Kaïniet', maar als Nahasseen de eenheid dier beiden. (Vgl. hier 1 Kor. 10:23.)

955. Goddeloos en zondeloos in eenen zijn alleen de wijzen, die bij uitzondering een en al redelijkheid zijn.

956. De wijze beschouwt de 'zonde' als nietigheid, — wat niet wil zeggen, dat hij ze najaagt.

957. De stelregel, dat de wijze niet zondigt, is voor den wijze geene vermaning en geen vrijbrief.

958. Wees wijs en doe wat ge wilt.

959. Zonder zelfverontreiniging schijnt in modderpoelen de Zon, en in alle onreinheid blijft zuivere Rede zuivere Rede.

960. Wie de verkeerdheid niet wil, moet ze — tebutengaan; in werkelijkheid en waarheid komt men tot alles, om er overhéeu te komen.

961. Geene eenzijdigheid is op zichzelfe het ware, en in de zeldzaamheid van zuivere rede heeten ook de genade en de vloek weer een.

962. Geene ontzondiging of zondeloosheid voor de menigte, tenzij op den Zondag.

963. Zondagviering is voor menigten verpoozing van onvrijheid, leugen en allerlei gemeenheid; eene maatschappij zonder deugdelijke Zondagviering is zonder gemeenschappelijke verheffing.

964. De menigte laat zich niet veredelen, zonder dat van den Zondag des levens érnst wordt gemaakt.

965. In menschelijkheid van samenleving zijn stichtelijke bijeenkomsten even onontbeerlijk, als leerstellige tempeldienst verouderd is.

966. 'Stichtelijk' blijkt in eene goede preek de leer van de waarheid voor den gemeenen man.

967. De prediker, die niets te verbergen heeft, heeft niets te openbaren; de beste preek voor vrome geloovigen komt van wijze ongeloovigen.

968. 'Geopenbaarde' waarheid is 'verduisterde' waarheid; wat aan de kinderkens is te leeren, kan niet zonder het kinderachtige zijn.

969. Wijs wordend denken komt tot begrip, doch de vroomheid beleeft al het ware in de verbeelding; zoo komt men tot de wijsheid der.... theosophie.

970. Godsdiensten ontstaan, veranderen en vergaan, en het verbeeldingrijke menschelijke gemoed komt omtrent het ware aldoor tot nieuwe ondoordachtheden.

971. De stelligheid van het ware is ook als godsdienstleer eene stelligheid van het niet stand houdende.

972. Het stellige en gestelde Christendom heft zich op en gaat voorbij; de geest des Christendoms moet zich weer ontgeven aan den geest der samenleving.

973. De ondergang van eenen godsdienst is geene opkomst van 'de' Waarheid, en de ondergang van het kerkgeloof geen wijs worden van de menigte.

974. De gemeene man is omtrent het ware niet zonder waanvoorstellingen; hij behoeft voor zijne ziel iets in zijne verbeelding, al zal het komen van de — 'theosophie'.

975. 'Theosophisch' is het bewustzijn, dat boven den godsdienst uitgaat, om als verborgene waarheid 'a secret doctrine' in zichzelf te zoeken, doch aan wetenschappelijkheid niet toe is en voorloopig het mysterie eener malle verbeelding inhoudt, als zachte voorbode van verharding.

976. De 'theosophische' mensch is nog niet de wetenschappelijke mensch, veel min de wijze, en blijft in verbeeldingrijke 'deugdzaamheid' van zelfvergeestelijking voeling houden met verzaakte godsdienstigheid.

977. 'Theosophie' is als goddelijke wijsheid zonder logica gedroomde wijsheid; zij is de zielige wijsheid van verbeeldingrijke warhoofden.

978. Als voorspel, verzakelijking of verzaking en vergeestelijking of eindelijke zuiverheid van ware kennis verhouden zich theosophie, wetenschap en wijsheid.

979. Eene platheid van verheffing tot de waarheid en het ware wordt in de wetenschap tot 'beroep'.

980. De mensch vol geloof aan de wetenschap is vol ongeloof aan de leer van den godsdienst; het objectivisme der wetenschap is van nature 'atheïstisch'.

981. Wetenschappelijk ongeloof heeft eigenlijk

het bovennatuurlijkheidsgeloof nog niet beneden zich, — en kan er daarom mede samengaan.

982. In hare eenzijdige zakelijkheid vermag de wetenschap niet te bevredigen, en ook een groot natuurkundige kan 'vervallen' tot... theosophie.

983. Alleen het wijze begrip van eigene beperktheid is boven die beperktheid in waarheid uit; instortingen van 'zuivere' rede zijn niet te duchten.

984. Wat niet persoonlijk te duchten is, blijkt in de gemeenschap eene onvermijdelijkheid: verzinken moet de ware wijsheid, en snel wordt één wijze opgevolgd door ongetelde dwazen.

985. De religie der toekomst voor de menigte, eene religie zonder Duivel¹, is voorloopig 'theosophisch'; hard en droog wetenschappelijk zal hare wereldopvatting niet spoedig zijn, en in een onafzienbaar verschiet doemt voor de menigte de wijsheid op.

986. Wijsheid is de zelfkennis van de rede, die in hare zuiverheid zichzelf begrijpt als het ware.

987. Wijsbegeerte is de werkzaamheid van de rede, die het redelijke zoekt en alleen met het redelijke vrede hebben kan; zij is de werkzaamheid van de rede, die aan het andere tot zichzelf tracht te komen — en boven zichzelf uit te komen.

988. Zuivere rede verliest zich in de wereld, om die te verhelderen; zuivere rede maakt zich tot 'moment'.

989. De ware leer is als volstrekke betrekke-

1) C. W. Leadbeater: „De duivel bestaat niet.” Theosophical Talks at Adyar 1 (1910): 193.

lijkheidsleer allereerst eene leer van de volstrekte betrekkelijkheid der ware en werkelijke rede.

990. De waarheid maakt zich van zelve, dat is uit zichzelf, voor en in iets anders tot waarheid, en verhoudt zich zoodoende op zichzelf.

991. De waarheid is op zichzelf eenheid van het denken en zijn voorwerp, van denken en werkelijkheid, van het denken en het andere daarvan en daaraan; zoo verhoudt zich de waarheid als volstrekte betrekkelijkheid.

992. Wie het ware en het rechte, de idee, tot ideaal maakt, om het als het oneindige zoo mogelijk in eindigheid te ontmoeten, zoekt wat zich niet vertoont, of aan eenen schijn' vertoont.

993. „Het licht schijnt in de duisternis. En de duisternis heeft het niet gegrepen.”

994. Alleen de duisternis kan het licht ontvangen; alleen aan onbewuste ontvankelijkheid kan bewuste redelijkheid zich ontgeven.

995. Het ware moet opgaan in het andere, om het verkeerde terecht te brengen; het moet zich verliezen, om zich in het andere te vinden.

996. Het verkeerde verkeert zich eeuwig, — gelijk zich het ware eeuwig verkeert; geene verkeerdheid zonder waarheid en — omgekeerd.

997. Een standpunt is bestendig keerpunt, een hoogtepunt een dalingspunt, en wat goed rijp is gaat verrotten; „om den avond zal het licht zijn.”

998. Het ware doel is zoo goed en zoo slecht als geen doel, en de wijsheid heen ook over de hoop.

999. De gedaante dezer wereld gaat voorbij, —

om weder te keeren; de wereld en hare heerlijk-
heden is eene nietigheid vol van oneindigheid.

1000. Geen grooter gelijkmoedigheid dan die
van de wijsheid, geen onverschilliger gedachte dan
de gedachte der waarheid.

1001. Wat is' de waarheid? — 'Idee'.

Leiden, December 1908. April 1909. Juni 1912.
Maart 1913.

TWEEDE BOEK.

1. Het ontwaken der menschelijke natuur is een ontwaken tot nieuwsgierigheid, tot begeerigheid, om iets vreemds gewaar te worden; de nieuwsgierigheid is natuurlijke begeerigheid naar gewaarwording van het vreemde.

2. De nieuwsgierige is — niet wijs. En wat hij doorleeft, beleeft hij eigenlijk niet; zijn herdenken en nadenken is meer onwillekeurige herinnering dan gewilde gedachtenis.

3. De nieuwsgierige mensch is de kinderlijke mensch.

4. De meeste jongeren voelen beter wat ze doorleven, dan de meeste ouderen het begrijpen. Het gevoel is de onmiddellijkheid van alle kennis, doch het volmaakte begrip is als volledige ontwikkeldheid zeer zeldzaam.

5. De oudere van dagen zal zich allicht nog verwonderen, doch moeilijk bewonderen; hij is te verstandig, om nog het gevoel te hebben, dat eene

bekende grootheid ongekende oneindigheid openbaart.

6. De bewondering is nederige verwondering. En zonder moeite leert met bewondering alleen de jeugdige onontwikkeldheid.

7. Wie wat beleefd heeft, weet wat. En weetgierigheid heet de tot verstandigheid ontwikkelde nieuwsgierigheid, die zich het vreemde wil eigen maken.

8. De nieuwsgierigheid is de zieligheid van de weetgierigheid, en de weetgierigheid eene verhelderde nieuwsgierigheid; de nieuwsgierige aap openbaart het lagere van den weetgierigen mensch.

9. De volmaakt verhelderde en gezuiverde nieuwsgierigheid heet wijsgeerigheid. Zij gaat weetgierigheid te buiten, want zij is — inkeer tot zichzelf.

10. De wijsgeerigheid is als verlangen naar wijsheid het verlangen naar eene leer van zuivere rede, die de zuivere waarheid beredeneert.

11. Er is geene hoogere aangelegenheid dan de waarheid en hare begrijpelijkheid. Die niet te droomen of te voelen, maar bij wijze van zuivere rede te beleven is.

12. De waarheid is de volledige onzakelijkheid, die niet is te denken zonder denkbaarheid. En zuivere rede maakt die denkbaarheid tot begrijpelijkheid, eigene begrijpelijkheid.

13. De weetnietkunde, die buiten de waarheid meent te verkeer en daarmede vrede heeft, is als verkeerdheid van het buiten zichzelf geraakte verstand eene verstandige verstandsverbijstering.

14. Agnosticisme of weetnietkunde is verkeerd geloof, dat onbewijsbaar blijft, wat bewijsbaar had te blijken.

15. De waarheid is als de denkbaarheid, waarin alles zijne begrijpelijkheid heeft te vinden en alle verscheidenheid haren samenhang moet openbaren, niets meer of minder dan de eenheid van alles.

16. Als eenheid van alles is de volledige waarheid eenheid van betrekkingen en verhoudingen, begrip van verhoudingen, verhoudingsbegrip.

17. De waarheid denken is alzijdig denken; iets bijzonders blijkt ze niet.

18. In de leer van de waarheid wordt al het andere weggeredeneerd; dóórdenken is vèr denken, en doordénken is verdénken, of wègdenken.

19. De zuivere rede, die de wijze rede is, laat in de waarheid, hare eigene waarheid, alles opgaan.

20. Het verstand van den redemeester moet scherp als een scheermes werken, opdat de rede der goedwilligheid leere, alle hoekigheden te buiten te gaan.

21. Wie de waarheid leert begrijpen, krijgt er genoeg van; hij komt van de eene onwaarheid tot de andere.

22. Aan de waarheid heeft men niets bijzonders, en men heeft er niets bijzonders van te verlangen, al mag men er alles voor overhebben.

23. Op de velen heeft de wijze niet te hopen.

24. Begrijpt men, hoe de waarheid te denken is, dan weet men, hoe men moet denken over de werkelijkheid. En begrijpt zoo doende den gang van zaken.

25. De ware denkwijze is de onbekrompene denkwijze.

26. De ware denkwijze is volledig methodisch. En de 'methode' ook of juist van de verstandigste ondervindingsmensen is nog de ware niet.

27. Wie leert de waarheid, de volledige waarheid? Hij die alle verkeerdheid en onwaarheid tot volledige geldigheid leert vereenigen.

28. Niets is volstrekt verkeerd, verkeerd tot besluit, zoodat er niets op volgt, of tot vergoelijking en rechtvaardiging op volgen kan.

29. Wie beteekenissen wil uiteenhouden, om het eene woord uitsluitend tot lof, het andere tot blaam te bezigen, is — geen 'monist'.

30. De waarheid is de eenheid van alles, en de onwaarheid zelve de verkeerde waarheid; al wat naar waarheid tegen de waarheid wordt aangevoerd, behoort tot haarzelve.

31. De leerstelligheid der geloovigheid is aan het woord, zoodra men meent, dat van verschillende stelbaarheid eene enkele moet gelden.

32. Het 'geloof' is niet zonder waarheid. En de wetenschap heeft niet 'de' waarheid; aan de waarheid komt de nauwlettendheid der wetenschappelijkheid niet toe.

33. 'Weerleggen' is geen werk van zuivere rede. Die vult halfheden aan, en toont van eenzijdigheden de keer- of ommezijde, om er het ruimere aan kenbaar te maken.

34. Begrijpen is niet aanvallen en niet verdedigen; het is het omvattende ruimere daaromheen.

35. De leerzaal van zuivere rede is het vertrek, waar vreemdheden, wonderlijkheden en zelfs ergerlijkheden in het van zelf sprekende zich oplossen.

36. De wijze is niemands voor- of tegenstander en staat gezellig alleen.

37. De overal geldende waarheid laat zich niet overal zeggen.

38. Onverbeterlijke dwaasheid laat zich niet voorlichten. En alleen de halfheid laat zich leiden. Luisteren naar rede en aanvaarden onder voorbehoud!

39. De Hollandsche rede laat in hare zuiverheid eene zuiver Hollandsche rede hooren, om zooveel doenlijk uitheemsche woorden over te laten aan inheemsche dwaasheid.

40. Inheemsche dwaasheid vormt een grooten hoop. Den hoop van allen, die niet willen weten van zuivere rede.

41. In de leerzaal van zuivere rede gaat men uit boven zijne zieligheid; eene wijle vergeestelijkt zich daar ten volle de natuurlijkheid onzer mensche-lijkheid.

42. Onontbeerlijk is wetenschappelijke nauwlettendheid. En zonder haar geene echte kennis. Maar eerst in zuiverheid van rede beleeft men de waarheid.

43. Wetenschappelijke ervaring is meer dan ondervinding van den gemeenen man. Maar ze heeft hare verkeerdheid, dewijl of inzooverre vergeten wordt, dat in de ware ervaring de ondervinding van den gemeenen man voorondersteld blijft.

44. Natuurwetenschap is verkeerde godgeleerdheid, ofschoon of dewijl de godgeleerdheid onontwikkelde natuurwetenschap is.

45. Het hypothesenweefsel der natuurwetenschap is, gelijk de godgeleerdheid, eene leer van onzienlijk-

heid, waardoor het zienlijke moet 'verklaard' worden. En beiden vooronderstellen geloof.

46. Eene goed gegronde en zoo dan bruikbare hypothese is eene dwangvoorstelling; verouderd blijkt ze waanvoorstelling. Zoo hebben waanvoorstellingen haar nut.

47. Eene bruikbare hypothese is eene nuttige waanvoorstelling. En de ware leer gaat alle voorstellingen te buiten.

48. Wetenschappelijke tegenvoeters van geloovige kerkgangers gewagen van 'werkhypotheses'. Maar ze zijn niet zonder de behoefte, aan hunne onderstellingen te gelooven.

49. Wij weten ten deele, en wetenschap is stukwerk. Onze wijsheid echter is niet zoozeer stukwerk als onvolmaaktheid.

50. Men kan meer begrijpen dan men weet. Of bewijsbaar heeft te heeten.

51. Allen houden wij de waarheid in naar verhouding van rede, verstand en gevoel; allen hebben ze medegebracht, eer zij het weten of begrijpen.

52. De wijze beleeft in het afzonderlijke het volledige op de wijze der bezinning, niet der slaapwandelaarij. En de wijze mensch is de ware mēsch.

53. Verkeerd wordt voorloopig het afzonderlijke begrepen. En duidelijker worden is vollediger blijken.

54. De ware leer is als volledige leer geene leer van geloovige leerstelligheid, noch leer der twijfelzucht; zij is de onbekrompenheid zelve.

55. Wijsheid gaat wetenschap te buiten, en is geene geleerdheid meer. Zij uit zich in woorden, op de straat gebruikt — en niet begrepen; zij is

de ware denkwijze van alle menschen, al dunkt hare spreekwijze den meesten vreemd.

56. De gezegden van zuivere rede zijn vreemdheden, die in de rede liggen, of door de rede zelf worden medegebracht.

57. De gezegden van zuivere rede zijn geene wonderlijkheden voor hem, die ze verstaat.

58. Het klinkt vreemd en spreekt van zelf, dat de ware werkelijkheid of werkelijke waarheid in strijd is met zichzelf, dat ze bij wijze van zelfweerstreving en zelfweerspreking met zichzelf overeenkomt en overeenstemt.

59. De werkelijkheid is op zichzelf de als zoodanig niet tot bewustzijn gekomene waarheid; werkelijkheid, waarheid en wijsheid zijn ongescheiden onderscheiden in het begrip van... het begrip.

60. Wie den spreektrant van zuivere rede — góóchelspel noemt, vrage zich, of hij dien verstaat, en kan nadoen, — en of de ware goochelaar een bedrieger is, die ons wijsmaakt, dat het bij hem niet natuurlijk toegaat.

61. In den lusthof der zinnen verwijlt de wijze niet. Alles begrijpen is niets meer weten, — of weten willen; de wijsheid is het einddoel der dingen.

62. Van wijsheid en zuivere rede wil onder anderen geen weetnietkundige weten, de ongeloofige, die zich afgezonderd acht van het ware en meent, dat hij daarvan niets weten kan. Maar heeft het ware reeds in de verschijnselen niets van zichzelf gelegd?

63. De bewustheden zijn niet besloten in eigene wanden; ze zijn op de wijze der nietigheid gevallen

van het onomslootene, onbegrensde en oneindige, waarin ze verschillen en een zijn. Ook solipsisme zegt niet het laatste woord.

64. Wie van de zuivere rede 'het bewijs' verlangt, dat hij — niet alleen is, is te bang voor de eenzaamheid, weet niet wat bewijzen is, en bedenkt kwalijk, dat de geldigheid van de waarheid niet afhangt van het getal harer kenners.

65. De waarheid is ongegrond en niet te bewijzen. Maar ze laat zich zeggen en beredeneeren; ze spreekt zelfs voor zichzelf.

66. Men verkeert in gemeenschap en is alleen. Wat geen goede grond is voor eene wanhoopsleuze; de leer der volledigheid zelve zegt in alle afzonderlijkheid, dat ze betrekkelijk is.

67. De wijsheid heeft de waarheid niet 'gevoonden' of 'bewezen'; ze heeft geleerd, die te bedenken. En de wijsheid is het rechte geval van het ware zelf.

68. De ware leer is niet voorhanden. Ze laat zich denken en begrijpen; zij is de begrijpelijkheid zelve.

69. De waarheid laat zich zeggen, aldoor zeggen, hoewel of omdat ze nooit gezegd is.

70. De ware inhoud der werkelijkheid, de werkelijke inhoud der waarheid, is denkbare en begrijpelijke inhoud, — zin van begrip.

71. Te vinden is het ware nergens, omdat het overal is te vinden. Maar wat men overal wil kunnen vinden, moet men zelf medebrengen.

72. Het ware is het denkende en denkbare ware, dat in het ware denken een is. En buiten dit den-

ken is in waarheid niets te denken; buiten het ware denken bestaat in waarheid niets.

73. Wezenlijke eenheid van werkelijk denken en denkbaar zijn, van werkelijk denken en mogelijke denkbaarheid, is de ware identiteit van denken en zijn.

74. Eene wereld zonder werkelijke menschen of bewustheden bleve eene wereld zonder waarheid; wereldkennis en zelfkennis zijn in beider waarheid een.

75. Heeft iemand ooit zichzelf doorgrond, dan heeft hij de wereld doorgrond. Maar de mensche-lijke natuur is bedachtzame ondoordachtheid.

76. Natuurlijk kan men niet leven van aftreksels. En geestelijk kan men niet leven van zuiver begrip; zonder verbeelding en inbeelding kan het menschdom niet leven.

77. De waarheid is een afgrond, waarnaar velen willen heeten te verlangen en waarin weinigen een blik durven slaan.

78. Wie vereenzelvigt zich niet met het hoogste in hem? Wie zich leert kennen in den grond leert huiveren. Maar zuivere rede is over dat huiveren heen.

79. Wat men begrepen heeft, éérsť wat men begrepen heeft, is men te boven.

80. Ziethier een woord van waarheid: er is geen laatste woord in de waarheid.

81. De ware leer is de onuitputtelijkheid zelve. En de voorstander eener 'theorie' is over zijne bepaaldheid spoedig uitgepraat.

82. Onnoozele verstandigheid wil de waarheid

vaststellen. Maar de waarheid is meer dan verstandig. En het verstand doet vergeefsche moeite, om buiten zijne bepalingen het onverstand te houden.

83. Het laat zich zeggen, — wat laat zich niet zeggen? — dat de waarheid de ware... .. ongerijmdheid is. Want waarmede rijmt ooit de waarheid?

84. Elk verschil is betrekkelijk. En verschillen gélden betrekkelijk. Ook het verschil tusschen waarheid en ongerijmdheid.

85. Bepalingen of omschrijvingen zijn geene vaststaande zaken, wat niet beteekent, dat ze zonder beteekenis zijn. Werkelijke bepaling verschilt van zinledige bepaling.

86. Eene goede bepaling slaat alleen op het bepaalde, het geheele bepaalde. Maar alles onderscheidt zich om zich te vereenigen, en zoo is de 'ware' bepaling ook gééne 'bepaling'.

87. Palen en perken van denkbaarheid zijn niet voorhanden. En eene begrijpelijkheid is de theorie der kennis, die hare perken en grenzen hebben wil.

88. Wat is kennis? Bewuste verhouding van het kennende tot iets anders, tot hét andere; zoo is de kennis bewuste verhouding van tegendeelen.

89. De 'theorie' der kennis, heet het, moet voorafgaan. Zegge voorgaan. Maar eene theorie is nog niet de ware leer, en het ware voorberaad, of de ware nabetrachting, is de leer van zuivere rede.

90. Kantische kenniskritiek is eene belangrijke voorloopigheid gebleken. Maar de ware voorloopigheid van de menschelijke rede is hare eigene voorloopige waarheid.

91. De leer der waarheid is de leer der wijsheid. En het woord der werkelijke wijsheid is het woord van het ware begrip, het volledige begrip.

92. De volledige leer is de ware leer. En de volledige redeleer de volledige afgetrokkenheid.

93. In ordelijkheid van gedachtengang is elk begrip besluitende volledigheid en voorloopige ledigheid.

94. Wat is van de ware leer het begin? Het begin van de waarheid is als het ware begin het begin zelf.

95. Het begin der ware leer, het begin van alles, het begin zelf, is de potentialiteit, de stelbaarheid, die aan de gesteldheid voorafgaat.

96. Het begin is het onontwikkelde, waarin alles schuilt; zoo is het ware begin volledige afgetrokkenheid.

97. Het begin van de redeleer, het begin van alles, het begin zelf, is niet zijn en niet niet zijn, en zoo dan worden, dat niet is te staven of weg te redeneeren.

98. Het begin is onmiddellijk onbepaald zijn, dat zich tot bepaalbaarheid heeft te bepalen.

99. Het zijn is niets. En aan het zijn is van zelf niet zijn te denken; de denkbaarheid aan het zijn is van zelf niet zijn.

100. Voor zichzelf spreekt aan het begin de onafscheidelijkheid van zijn en niet zijn, dat is beider overgang.

101. De overgang is wording, — van niets tot iets en van iets tot niets of iets anders; de grens blijkt hier niet vast te stellen.

102. Is de denkbaarheid van het worden eene tijdelijkheid? De geldigheid van de begrijpelijkheid is niet hare gebeurlijkheid.

103. Is uit zijn en niet zijn worden af te leiden? Vereenigend gaat het begripende denken stellingen en tegenstellingen te buiten, om zijne denkbaarheden als begrijpelijkheden te vermenigvuldigen.

104. Laat men aan het begin het worden gelden, dan laat men gelden, dat in de leer der waarheid een begin wordt gemaakt met de onbestaanbaarheid.

105. Van iets is niets in iets anders, waarin iets is weggedacht — en iets wordt weergevonden; zoo gaat iets in iets anders over.

106. Gesteldheid is begrensheid. En aan de grens moet alles veranderen.

107. Waar is de grens? Daar ware de voorhandene nietigheid. Maar de grens vat nergens post, om zich te laten vaststellen.

108. De grens is geene eenheid, en de eenheid geene grens, van ware bestaanbaarheid; in waarheid 'bestaat' er niets.

109. Elke grens laat zich loochenen. Maar de loochening zonder meer blijft eene alles verwarrende eenzijdigheid.

110. De verschillende en veranderlijke of op zichzelf niet houdbare gesteldheid heet realiteit; zoo is de realiteit verschillende eenheid.

111. De eenheid, waarin de verschillende gesteldheid voorondersteld is en opgeheven, heet idealiteit.

112. Alle realiteit is verkeerde idealiteit; ze lijkt iets anders.

113. Dat de realiteit de werkelijkheid is, toovert het andere zich voor.

114. De ware leer is volledig idealisme, idealisme, waarin het andere schuilt.

115. In de noembaarheid schuilt de telbaarheid en in de telbaarheid de meetbaarheid.

116. Wat zijn getal en getalverhouding of reden? En is de omgekeerde reden bestaanbaar? De waarheid der wiskunde is de onbestaanbaarheid zelve.

117. Het zijn is schijn, dat is veranderlijk; het wezen blijft eenheid van veranderlijke verscheidenheid.

118. Het zijn moet zich als een zich verkeerende schijn in zijn wezen spiegelen.

119. De schijn moet in het wezen aan het licht komen; het wezen is de eenheid, die allen schijn verzwelgt en voortbrengt.

120. De schijn van het zijn behoort tot het wezen; het wezen zelf is de verkeerde schijn. Het doet niets dan schijnen; het schijnt te zijn.

121. De eenheid van het wezen, de wezenlijke eenheid, is verkeerde gesteldheid; het wezen is bestendig ongesteld.

122. Wat is het wezen van het wezen? Dat het zich in den schijn, in eigen schijn, spiegelt.

123. Het wezen is in schijn voorhanden.

124. In het wezen spiegelt zich alles. En te wezenlijker spiegelt zich in ons het wezen, naarmate dit zijne spiegeling — minder begrijpt.

125. De levende spiegeling is de zieligheid van de geestelijke bespiegeling; de levende spiegeling is letterlijk zelfkennis, waarbij bespiegeling zegt: ijdelheid.

126. Het wezen, dat naar het wezen zoekt, geeft blijk van nadenken op de wijze der halfheid.

127. Het geloof aan het wezen is eene halfheid des verstands. Maar zonder die verstandige, of onverstandige, halfheid geene volledigheid van de rede.

128. Het bedenken van het wezen der dingen is halve ontreddeering van het geloof aan de dingen. Dat de begrijpelijkheid het ware is, leert eerst volledige redeleer.

129. Het geloof aan het zijn is vertrouwen op schijn. En het geloof aan het wezen nog occultisme, waarin het onbegrepene het ware heet.

130. Occultisme is de halfheid eener voorliefde voor het zonderlinge verschijnsel, waarvan het wezen niet aan het licht komt.

131. De moeilijkheden in het wezen zijn die der natuur; de wezenlijke moeilijkheid is natuurlijk het moeilijke wezen der natuur.

132. Van de wijze, waarop zuivere rede de 'denkwetten' des verstands onder woorden — of letters — brengt, laat zich zeggen, en is gezegd, dat het verstand die niet heeft gebezigd. Maar 'denkwetten' hebben te gelden in alle zeggelijkheid.

133. De 'denkwetten' des verstands zijn in het wezen, in eigen wezen, onmiddellijke of onbegrepene en voorloopige geldigheden; doordacht zijn ze betrekkelijk weggedacht.

134. De wezenlijke eenheid spiegelt zich in het verschillende; de eenheid zonder verschil komt niet voor.

135. Wie veelheid en verscheidenheid denkt,

denkt hetzelfde verschillend: verschillende *eenheid* en *verschillende* eenheid.

136. In het wezen is het verschillende gelijk en blijft het gelijke verschillen; de eenheid van het verschillende is de gelijkheid, het verschil van de eenheid de ongelijkheid.

137. De wezenlijke eenheid houdt het verschillende in. En wat zich laat stellen, laat zich ontwikkelen tot zijn tegendeel.

138. In tegenspraak schuilt tegenstelling; het neen zeggen is onontwikkelde vergelijking van het ontkende met de stelbaarheid van het omgekeerde.

139. Weerspreking is verkeering van stelligheid. Of gesteldheid. En het gevolg is het omgekeerde; komt aan het weersprokene voor den dag, wat in de tegenspraak schuilt, dan brengt de tegenstelling de keer- of ommezijde.

140. Elke gesteldheid is het tegendeel van haar tegendeel. En tegendeelen maken elkander begripelijk.

141. Tusschen denkbaarheden, die met elkander strijden, zij geene derde mogelijk; ze blijven dan denkbaar áán eene derde, waaraan ze bij wijze van tegenstelling een zijn.

142. De stelling, dat alles zijnen grond heeft, houdt in, dat het verstand, wanneer het iets denkt, iets anders heeft te denken, en bij overgang tot dit andere bij hetzelfde blijft.

143. De grond is de eenheid, waarvan het gegronde verschilt, om ermede samen te hangen en een te zijn.

144. Van iets zeggen, dat het zijnen grond heeft,

is erkennen, dat het is, wat het is, inzoooverre iets anders hetzelfde is.

145. Wat is een gegeven grond? Een verschenen en opgedoken of opgeheven grond, een grond, die geen grond meer is.

146. In het wezen is de grond, het wezen is in den grond, of als de grond, het onverhelderde, niet het opgehelderde, ware; de wezenlijke grond is de donkere grond.

147. Het is niet wijs, den wezenlijken grond te willen zien, door opsporing van gronden de waarheid te willen doorgronden.

148. Aan den grond heeft men in den grond voor de waarheid niets; gronden zoekende of opgevende en voorwendende, — aan den grond rakende, komt men niet aan de waarheid, of tót de waarheid.

149. Is ooit eene gegebene reden de wezenlijke reden? Men vrage noch zegge eene bepaalde reden, zonder de bijgedachte, dat de gegebene niet de wezenlijke heeten mag.

150. Alle bewijzen, zegt het strenge verstand, zijn schijnbewijzen. Bewijsbaarheid en onbewijsbaarheid, zegt de gevende en nemende rede, zijn betrekkelijk.

151. Het wezenlijke en ware is geen afgezonderd en verborgen ding, of onding. Het is het volledige, dat zich in afgetrokkenheid verkeert tot het andere, waarin het tot zichzelf komt.

152. In zijn wezen is het verschijnsel — het wezen zelf. Het heeft aan het wezen zijne wezenlijke eenheid, en de eenheid van het wezen heeft

hare verscheidenheid aan het verschillende verschijnsel.

153. Het wetenschappelijke gesprek over de eigenschappen van getal of driehoek, is een voorbeeldig gesprek over het ding, dat niet bestaat.

154. Wie wil ding heeten? Een ding zijn is niet alles; het is zelfs weinig, de onontwikkelde wezenlijkheid van het onverlevendigde te zijn.

155. Wie geen ding wil heeten, moet niet te veel opgeven van de realiteit of zakelijkheid, en de werkelijkheid met hare ondingen het ruimere achten.

156. De werkelijkheid is eenheid van dingen en ondingen.

157. De eenheid der werkelijkheid is niet te verwarren met verschillend bestaan; zakelijk bestaan is nog niet de volledige werkelijkheid.

158. Wie geen ding wil heeten, beseffe, dat zijn ik het werkelijke onding is, dat niet moet willen voorhanden zijn.

159. De gedachte is geene realiteit, en het ik is geen ding. Het is het volledige in het afgetrokkene.

160. Het wezenlijke ding komt niet voor.

161. Het ding kan niet als wezenlijkheid voorhanden zijn, en het wezenlijke ding is het geheel, dat niet bestaat.

162. Het ding op zichzelf is vreemd aan de waarheid, aan eigene waarheid; het is het wezenlijke onding. Het ware onding is de waarheid zelve.

163. Het ware ding is het begrijpelijke onding, begrijpelijke eenheid van denkbare verscheidenheid.

164. Het ding op zichzelf is het ondenkbare ding.

En welke denkbare waarheid heeft het ondenkbare? Geene andere dan verkeerde; als ding op zichzelf is het ware niet te denken.

165. Het begrijpelijke is het ware, en zonder denkbareheid geene begrijpelijkheid; het ondenkbare ding is het onware ding.

166. Het ding van de werkelijkheid is een ding in verhouding, verhouding van wezenlijkheid en schijnbaarheid in denkbareheid en begrijpelijkheid.

167. Het ding van de werkelijkheid verkeert niet in die werkelijkheid, om op zichzelf stand te houden; het verkeert zich in zijn geheel, in hét geheel.

168. Wie in den gang van zuivere rede het ding voorbij is, is bij het onding, reeds eer hij tot het begrip komt; zoo is het wezenlijke geheel een wezenlijk onding.

169. Het wezen is in zijn geheel, of als geheel, het wezenlijke, zij het ook niet het ware, onding. Het ware onding is de alle dingen te buiten gaande volledige waarheid.

170. Het heelal is niet alles; het is de halve waarheid. En de geheele waarheid, het ware geheel, is niet voorhanden.

171. De wezenlijke eenheid van het geheel tot verschijnende veelheid verdenkende, denkt men een verschil van uiting aan de wezenlijke eenheid van verborgene kracht.

172. Krachtig uit zich het geheel, dat zich verdeelt en verkeert, tot verdeeldheid verkeert; het wezen van wettelijkheid en wettigheid zonder kracht ware gestold en bevroren.

173. De verschijnselen zijn uitingen van het krachtige wezen, dat zich verkeert of omkeert, en tot zichzelf wederkeert.

174. In het wezen woont de kracht, om zich te verkeeren en zich zoo doende te bestendigen; het wezen is een wezen van zelfverkeering.

175. Het krachtige wezen is een verkeerend of omkeerend en omwentelend wezen; kracht toonen is omwentelen. Geene omwenteling echter zonder blijvende wet, en de felste omwenteling openbaar allicht de strengste wettelijkheid.

176. De kracht wisselt in hare bestendigheid; de wet bestendigt zich in hare wisselingen.

177. De werkelijkheid is bestendig product van veranderlijke factoren.

178. Men is iets voor anderen en voor zichzelf. Maar wat is men op zichzelf? De mogelijkheid zelve van wat voor anderen en onszelfen onze werkelijkheid is.

179. De waarheid zelve is op zichzelf niets, hoewel of omdat zij de eenheid van alles is; als het volledige is ook het ware niets op zichzelf.

180. Zal ooit de zieke gezond, de gek bij zijn verstand en de menschheid tevreden zijn? Mogelijk is alles op zijne wijze, zelfs de onmogelijkheid.

181. De onmogelijkheid is de mogelijkheid der noodzakelijkheid, hoewel of omdat zij de noodzakelijke onbestaanbaarheid is; de noodzakelijkheid zelve is niets meer of minder dan onmogelijke onmogelijkheid.

182. De noodzakelijkheid zelve is de onbestaanbaarheid zelve. Zij is onmogelijk voorhanden; ze laat

zich niet nagaan en gadeslaan, of wijzen en aantoonen.

183. De noodzakelijkheid is de tot stelligheid verkeerde onmogelijkheid, — eene stelligheid van het onstelbare.

184. Wie van iets zegt, dat het niet alles is, zegt, dat het niet het volledige is. En alleen het volledige laat niets te wenschen over; wie van iets zegt, dat het niet alles is, zegt, dat het niet bevredigt.

185. De noodzakelijkheid is niet alles. En hare verkeerdheid heet toevalligheid; de toevalligheid is het andere, waaraan en waarmede zij in de ongewongenheid van het volledige terechtkomt.

186. De werkelijkheid is vol van noodzakelijkheid; zijzelve is meer dan deze.

187. De noodzakelijkheidsgedachte is eene samenghangsgedachte. En de volledige samenhang hangt samen met niets; zoo openbaart de noodzakelijkheid hare toevalligheid.

188. De toevalligheid der noodzakelijkheid en de noodzakelijkheid der toevalligheid zijn ongescheiden onderscheiden.

189. Elke wetenschappelijke vondst heeft eene zijde van toevalligheid, die achterna noodzakelijk heet; achterna heet veel noodzakelijk, dat niet van te voren te bepalen was.

190. Natuuronderzoek gaat niet uitsluitend uit van de noodzakelijkheidsgedachte; het vooronderstelt eene 'waarschijnlijkheid', waarin het andere blijft mededoen.

191. Proefondervindelijk beproeft men persoonlijke logica, die in de natuur daadwerkelijk is weer te vinden aan iets anders, aan het andere.

192. Zijn wijzelven noodzakelijk dan wel toevallig — of afvallig? Zijn wij van God af- en der wereld toegevalen, of zijn wij doende, om der wereld af- en aan God toe te vallen? Onze nietigheid is de verkeerdheid der oneindigheid, die alle bepaaldheid te buiten gaat.

193. De zin der werkelijkheid laat zich niet vaststellen, al laat hij zich voelen, denken en begrijpen.

194. De zin der werkelijkheid, der volledige werkelijkheid, is een zin vol onzin.

195. Waar is de zelfständigkeit der ware werkelijkheid? Ze komt nergens tot stand.

196. Van de werkelijkheid spreekt men, als hadde zij eene onderlaag, met schijn en wisselingen bovenop, als het wezenlijke en onvergankelijke daaronder. Maar de 'onderstandigheid' der verstandigen is de verkeerde hemel der geloovigen.

197. Eene 'onderstandigheid' heeft in de werkelijkheid geene standplaats, en haar 'onderstrooisel' is minder dan kool; 'substantie' en 'substraat' zijn vreemde namen der onbestaanbaarheid.

198. Vreemde woorden, dwaze woorden.

199. Eene onder-, boven-, voor- of achterstandigheid kan niet de ware zelfstandigheid blijken; de werkelijke zelfstandigheid zal als bestendige onbestaanbaarheid te denken zijn.

200. De volledige zelfstandigheid, die door alle bestaanbaarheid is heen te denken, maakt zich niet tot eenen steen, waarop men het hoofd kan nederleggen.

201. Eenzijdige geloovers hebben uitzicht, denk-

beeldig glijdende elkander te ontmoeten in het rijk der volledigheid.

202. Wie begrijpt, dat er geene stoflaag onder de verschijnselen ligt, gelijk het stroo onder het vee, beseffe tevens, dat de ware werkelijkheid niets anders is dan de werkelijke waarheid.

203. Wie het ware als substantie denkt of substraat, maakt het tot onderlaag of onderliggende zelfstandigheid, tot grondige bestendigheid zonder verkeer. Maar de werkelijkheid is werkzaamheid en hare zelfstandigheid werkdadige vrijheid.

204. De oorzaak is vóór de zaak. En gééne zaak.

205. Op zichzelf geldt geene oorzakelijkheid. Het werkende is en wordt bewerkt, gelijk het bewerkte weer werkt en tegenwerkt.

206. De werkelijkheid is meer dan bepaaldheid. Zij bepaalt zichzelf; zij is geene gesteldheid of stelling noch tegenstelling, maar samenstelling — en ontbinding.

207. Verstandig is het onderscheiden tusschen het bewerkende en het bewerkte. Maar beiden zijn in wederkeerigheid te begrijpen als denkbaarheden van dezelfde werkelijkheid.

208. De oorzaak verkeert zich in het uitwerksel, en de werkelijke oorzaak bewerkt in waarheid zichzelf.

209. De eenheid van het wezen is werkelijkheid vol wederkeerigheid. En in de wederkeerigheid, waarmede de werkelijkheid hare waarheid bewerkt, gaat het wezen zich te buiten, om tot zichzelf te komen.

210. De wezenlijke en ware wederkeerigheid is

eene zelfverkeering van het wezen in het begrip, wezenlijke zelfonderscheiding tot begrijpelijke en begrijpende zelfhereeniging.

211. De ware werkelijkheid is geene werkelijkheid van een ding op zichzelf. En zij is geene waarheid van een ik op zichzelf. Zoo is de ware werkelijkheid de werkelijke waarheid van het begrip, waarin dingen en ondingen een blijken.

212. Om tot begrip te komen moet zich het wezen verheffen, moet in het wezen het ding zelf zich tot begrip opheffen.

213. In de vrijheid van het begrip heeft de noodzakelijkheid van de zelfstandigheid hare waarheid.

214. De werkelijke vrijheid is goddelijke vrijheid, en de goddelijke vrijheid is goddelijke werkelijkheid, die niet voorkomt, hoewel of omdat zij de ware is.

215. De goddelijke werkelijkheid is niet voorhanden; zij is meer dan halfheid.

216. Is de werkelijkheid van het begrip, het begrip van de werkelijkheid een uitwergsel? Aan hare waarheid keert de werkelijkheid tot zichzelf in; het uitwergsel is het andere van zichzelf als inwergsel.

217. De overgang van het wezen tot het begrip is in den gang van de redeleer meer dan verstandige gevolgtrekking; nooit is de overgang verstandig te verstaan.

218. Aan het begrip heeft zich het wezen opgeheven oftewel vernietigd.

219. Het begrip is werkelijke nietigheid, en bij

omkeering het andere, het ware oneindige; het begrip is als volledige nietigheid het andere der volledige oneindigheid.

220. De onnoozelheid weet niets en begrijpt niets. De wijsheid weet niets meer, of wil van niets meer weten, dewijl zij alles begrijpt.

221. De ware leer is de leer van het volledige begrip. En het volledige begrip is het onbekrompene, dat de eenheid is van zichzelf en het andere.

222. Het begrip is de nietigheid, waarin zich het oneindige leert kennen; onze kennis van God is Gods kennis van ons, en de ware zelfvernietiging is werkelijke zelfverruiming tot goddelijke wijsheid.

223. Voorhanden is het begrip nog minder dan het wezen. Het begrip is het ware, en voorhanden is het andere, het onware, dat ontstaat om te vergaan.

224. Waarom wil een verstandig mensch wel wezen heeten, en niet begrip? Omdat hij zich aan dit laatste als een onding voelt, en nog zoo onredelijk is, dat hij iets wil zijn.

225. Wie het afkeurt, dat het ware verklaard wordt voor begrip, geeft uiting aan den waan, dat het een ding, of althans een wezen, moet zijn. Maar ook het ware wezen is niet een wezen, en de wezenlijke zelfvernietiging is voorondersteld in de oneindigheid van de waarheid.

226. Het beseffen van eigene nietigheid is bewustwording van het andere, de oneindigheid; de ware vernedering blijkt de werkelijke verheffing.

227. Alleen het begrip en zijne nietigheid houdt alle begrijpelijkheid in.

228. Het ware begrip is elk begrip. Maar elk begrip is enge ruimheid.

229. De verstandige mensch denkt in denkbeelden. Het begrip kent zich in hem slechts als het begrijpelijke, dat niet veel zaaks is, en begrijpend begrip is hem nog vreemd.

230. Wie niet begrip wil heeten, is nog — onzuiver begrip; het begrip is geen gegeven, waarvan men zich naar believen afwendt.

231. Wie zich afwendt van het begrip, wendt zich af van zijne waarheid, en gaat heen als — onontwikkeld begrip.

232. En de onschuldige vrager naar den zin van dat alles? Die is nog minder wijs dan hij weet, wanneer hij meent, dat hij weet wat hij vraagt.

233. Bedenklijk is het oordeel. Want de hoedanigheid des oordeels is die der stelligheid, gesteldheid of stelling, welke zich laat ontkennen, of loochenen en weerspreken.

234. Het begrip bepaalt zich tot zijn oordeel, tot het oordeel. Maar een oordeel is niet het oordeel.

235. Het koppelwoord in het oordeel blijft geen verbindingswoord. Het blijkt ook scheidingsteeken en ontbindingswoord.

236. Geene verbinding zonder scheiding; geene eendracht zonder tweedracht.

237. Enkelvoud en meervoud bestaan niet op zichzelf, en de volledigheid is niet voorhanden. Alles verkeert zich.

238. Het bepaalde oordeel is het bekrompene; het ware oordeel is de volledigheid, die in de veelheid de eenheid van hare redelijkheid openbaart.

239. De bedenkelijkheid van het oordeel wordt gevoeld in de eerlijke vraag. De eerlijke vrager is wijzer dan hij schijnt, en minder wijs dan hij meent.

240. Het vraagteeken is het teeken van de verkeerde en opgehevene of zwevende bewering, waarin de ledigheid aan het woord is, die volledigheid zoude moeten zijn, de zinledigheid, die dan ook tracht, zich in zinrijkheid te verkeeren.

241. Het oordeel vooronderstelt zijne waarheid; in zijne gesteldheid verhoudt het zich als het onbewezene.

242. Aan de sluitrede komt het oordeel tot zijnen grond, — die geen grond is. De sluitrede is geene gegrondheid en geene gesteldheid; aan de sluitrede gaat het begrip zijne gesteldheid te buiten.

243. De sluitrede is oordeelsvereeniging; in haar komt de gesteldheid van het begrip tot hare waarheid. En het verstandige syllogisme is bepaalde nietigheid van de oneindige waarheid der sluitrede.

244. Het verstandige syllogisme is de zelfopheffing van het eenvoudige oordeel, dat door zelfvermenigvuldiging en zelfverheffing zijne bewering tot eene macht van verzekering en verzekerdheid poogt te maken.

245. De redeneering is bestendig product van de zelfverruiming des oordeels tot eene verscheidenheid, die geen stand houdt.

246. Eene verstandige gevolgtrekking, waarbij iets werd afgeleid, ware geene conclusie maar exclusie. Eene ontkennende gevolgtrekking is niets anders.

247. De waarheid van de subjectiviteit der sluit-

rede schuilt in iets anders, in hét andere, in de objectiviteit.

248. Wees objectief! — Eene leuze als eene andere, waarin veel gevoeld en weinig begrepen wordt.

249. Wat wil de leuze 'wees objectief'? Verzaak uzelf! Doch waarom moet men iets anders zijn, hét andere zijn? Het ware subjectieve is de tot zichzelf gekomene werkelijkheid zelve.

250. De ware subjectiviteit is de volledige of onbekrompene en niets uitsluitende subjectiviteit. En deze 'verkeerdheid' is van het andere vol.

251. Objectief worden is zich prijsgeven en verliezen. Aan het voorwerp heeft het begrip onmiddellijk het andere, al heeft het hieraan middellijk zichzelf.

252. Het voorwerp schijnt op zichzelf voorhanden. En ook de 'vergezellingspsychologie', het materialisme der zielkunde, spreekt van de gewaarwordingen, voorstellingen en denkbeelden, alsof die duwende en dringende op zichzelf voorhanden waren.

253. Als werktuiglijksleer laat het objectivisme gelden, dat het voorhandene vergezeld en aangeroerd, maar niet dat het geroerd en beroerd wordt; de voorwerpen mogen niets van elkander weten, — en dat heet nu in het verworpene andere de ware wetenschap.

254. De voorwerpelijheid is de verkeerdheid der denkbaarheid, en moet als zoodanig bedoeld heeten.

255. Komt in onze geestelijke bedoelingen de natuur zelve tot bewustzijn, dan is in de natuurlijke

onwillekeurigheden onbewust het geestelijke doel werkzaam.

256. Wat is het doel, ons doel, het doel der natuur? Doel der natuur is de zelfvergeestelijking, doel des geestes de zelfverzakelijking, en zoo is het doel de zelfverzaking.

257. Het doel der natuur is hare zelfvergeestelijking. Maar geene geestelijke helderheid zonder zelfverduistering tot natuurlijkheid.

258. Het doel is de zelfverzaking, die niet ten volle gelukt. Het eene vindt zich in het andere weder.

259. Het doel is de zelfverkeering en zelfverwerping tot en in het andere van zichzelf; zoo is de werkelijkheid van bedoeling vol, al is er geen doel, dat standhoudt.

260. Alles is bedoeld en alles moet dienen. In de natuur vermiddelt zich de zelfbedoeling Gods.

261. Het doel is de zelfverkeering. En de geest komt tot de natuur, niet om als voorwerp daarin verworpen te blijven, maar om erin tot zichzelf te komen, — en zich meteen weer te buiten te gaan.

262. Wie aan een goddelijk doel gelooft, begrijpt noch kent, maar voelt de waarheid.

263. Als het ware en het rechte, dat is het doel, verhouden zich idee en ideaal. Het ideaal is het rechte, dat verkeerdelijk nog komen moet; het is als doel de idee bij wijze van eenzijdigheid.

264. Het ideaal is het onmogelijke, waardoor ons leven mogelijk blijft.

265. Het rechte is het wenschelijke, dat er is, volledig is, en niet alleen toekomend is; dit rechte is niet juist voorhanden en niet ophanden.

266. Wat is God? Geen persoon. Niet omdat het goddelijk wezen aan geene persoonlijkheid toekomt, maar dewijl het in alle persoonlijkheid tot zichzelf komt, om die te buiten te gaan.

267. God schijnt te zijn. Niet echter in een schijnsel van natuurlijk licht.

268. God heeft geene idealen. Maar in de werkelijkheid doet God ook niet mede; in zijne waarheid is God de werkelijke oneindigheid of oneindige werkelijkheid zelve.

269. Wat is de Natuur? Verkeerdheid van goddelijk en ongoddelijk wezen in eenen; zonder verkeerdheid is geene natuur te denken.

270. De natuur is de ware en volledige verkeerdheid.

271. De bijzonderheden der natuur zijn onverklaarbare begripelijkheden.

272. De natuur is slapende geest, de geest ontwaakte natuur. En wie het ware als eenheid van bewustzijn en het andere denkt, bedenkt, dat God en Wereld in elkander zich verkeeren.

273. De zelfbekrimping Gods ten behoeve der wereld en de zelfopheffing dier wereld in de eenheid Gods — sood haç-Çimçoem we sood haj-Jaachóód — zijn denkbeelden eener zelfde zich in hare verkeerungen bestendigende waarheid.

274. Het geloof aan het bestaan van een alles omvattend bewustzijn is ondoordachtheid.

275. De ware werkelijkheid verkeert zich bestendig, allereerst als ware en werkelijke of werkzame Godheid.

276. Er bestaat geen bewustzijn en er bestaat

geen God; er bestaat geene stof en er bestaat geene wereld; elk zijn is van nature niet zijn.

277. Het nihilisme der wijsheid, der volledige wijsheid, is geene zinledige afgetrokkenheid; het houdt alles in.

278. De menschelijke natuur is geene voorhandene zaak. Zij is de bezwijming, waarin wij rechtop loopen.

279. De natuurlijke werkelijkheid is werkzaam als het noodzakelijke, dat zijne vrijheid zoekt.

280. De natuur is vooreerst levenloos en op haar best nog zielig; natuurvergoding is ondoordachtheid.

281. De natuur kan angstwekkend, niet eigenlijk ontzagwekkend zijn; ontzagwekkend is de geestelijke macht, de machtige geest, die zich in zijne natuur spiegelt.

282. De vraag blijft: wat is God? God is het bekende, dat als het ontzagwekkende ongeken- vereerd wordt, het machtige ware, dat als het ondoordachte gewaande voor de gevoelvolle verbeelding zweeft.

283. Als het Oneindige, dat nog iets anders dan het Oneindige zal zijn, is God het in de vereindigende verbéëlding binnengehaalde Oneindige, het Onbekrompene voor de bekrompenheid.

284. De Natuur laat zich niet zoo denken, dat na rijp beraad het Godsbegrip zich laat ontberen. En God laat zich niet denken zonder Natuur. God en Natuur zijn noembaarheden van dezelfde Oneindigheid.

285. Aan God gelooft geen echt natuurkundige van onze dagen. Allicht gelooft die nog aan den

Æther, gelijk de wijsheid van Adyar niet gelooft aan den Christus, maar aan de Mahátmas van H. P. B.

286. De geloovige mensch is een onbillijk mensch. Hij verwerpt het andere, waarin iets goeds is.

287. De man der wetenschap is nuttig, als de landbouwer. En vaak is hij ijverzuchtig, — als de priester, dien men niet zonder gevaar ongeloovig placht aan te zien.

288. De man der wetenschap is de priester der kennis, die de waarheid niet begrepen, doch ze naar de meening der menigte in pacht heeft.

289. Onze natuurkennis is op weg, om — 'theosophisch' te worden; van meet af is dan ook in haar de ware redeleer niet aan het woord.

290. Eigenlijke taak van de ware natuurleer is de ontwikkeling van het natuurbegrip, die nog door geene natuurwetenschap volbracht is.

291. De ware natuurleer is toegepaste leer van zuivere rede. Overigens kan ook de toegepaste leer van zuivere rede niet zuiver bevredigend zijn.

292. De natuur is het verkeerde ware, en de natuurkennis op zichzelve nog niet de ware kennis; het verkeerde ware brengt niet meer dan den schijn van het rechte mede.

293. De natuur is op zichzelve halve waarheid, en de volledige natuurleer volledige eenzijdigheid.

294. Naar eene oorzaak der natuur vraagt niet de wijsheid. Die acht de natuur verduiveld goddelijk, goddelooze vertooning Gods.

295. Het ware is geest. God is geest en de geest is de waarheid, — eenheid aller natuurlijke en onnatuurlijke tegendeelen.

296. Gods waarheid en werkelijkheid is meer dan Gods bestaan. Bestaan is bepaald zijn, en God is oneindig.

297. In de lichamelijkheden der natuur bedoelt God zichzelf. De geest van de wereld is de inwendige zin der uitwendige dingen.

298. De ware God is niet de uitheemsche en den mensch niet zoo vreemd. God is de oneindigheid van des menschen nietigheid.

299. Deïsme is protestantisme in een laatste stadium van leerstellige tering. Geen godsdienst meer en nog niet religie.

300. De natuur is aan God een toeval of een afval, al naar men het neemt; zij is de afval en het toeval verzakelijkt.

301. God ontgeeft zich aan de natuur en gaat zich aan de natuur te buiten; het uit God voortgekome ne verkeert buiten God en is eene prooi der verkeerdheid. Maar God laat het gaan en begaan, om er in tegenwoordig te blijven.

302. De goddelijke wijsheid is geen beletsel voor natuurlijke rampen; in God is te begrijpen, dat de voorzienigheid van het geheel ten deele geldt.

303. God is Vader, en Moeder de Natuur. Maar 'vader' en 'moeder' verzwelgen terecht hunne kinderen.

304. Moeder Natuur is het natuurlijke graf van al het geborene.¹

1) „Van waar het bestaande zijnen oorsprong heeft, daarin heeft het ook zijnen ondergang naar billijkheid, doordat het elkander straf en boete geeft voor de ongerechtigheid, naar orde van den tijd.” Anaximander.

305. De goede God heeft onmiddellijk min goede schepselen. En de Natuur is in haar geheel de verkeerdheid Gods. Maar als uitkomst van Gods zelfverwerping is zij van God niet verlaten.

306. God laat ons gaan en begaan, verkeerdheden begaan, maar niet zonder genade. En die goddelijke genade is de menselijke bezinning.

307. De wijsheid, van God en zijne genade gewagende, eischt geen geloof. Van spreekwijzen maakt men geloofsartikelen in de natuurwetenschap; dáár wordt men boos, wanneer betwijfeld wordt, of rekenfactoren bestaansfactoren zijn.

308. De godgeleerdheid is de wetenschap van hetgeen God als het ware mag heeten, hoewel of omdat God in geene bepaaldheid bevangen of gevangen is.

309. God is het oneindige Ik, het volledige Bewustzijn, dat niet voorhanden is.

310. De Natuur is het oordeel Gods. Zij is de volledige uitkomst van zelfverdeeling of zelfuitdeeling des Geestes.

311. God heeft zich aan de wereld prijsgegeven. En de schepping dier wereld blijft de zelfverloochening Gods.

312. Is de Natuur uit God, dan is zij des Duivels, en de geest dezer wereld een geest der boosheid; dan zijn hare vorsten vorsten van verworpelingen, en die verworpelingen zonder vorsten verworpelingen zonder meer.

313. Godgeleerd gesproken is de Natuur het orgaan Gods. En wetenschappelijk gesproken is God de oneindige functie der Natuur.

314. De ware kennis is de wereldkennis, die kennis van zichzelf is, en omgekeerd, de kennis van den geest, die in zichzelf de natuur herkent en erkent.

315. Eeuwig wordt en verwordt de Geest in de Natuur; eeuwig is hij hare waarheid.

316. De waarheid is niet voorhanden; ze laat zich niet gadeslaan. En ook de natuurkundige denkt ze in wat hij niet ziet, al is zijne veruitwendigende oplettendheid zonder den rechten inkeer tot zichzelf.

317. Wat doet — het vastworden eener luchtsoort voor de waarheid? Dat het ding schuilt, waar het niet te zien komt, en het onzakelijke zich bij gelegenheid zal verzakelijken, leert zuivere rede eens voor altijd.

318. Lucht zij eens nat, ja vast, geworden; met list en geweld zij hier of daar eene afgetrokkenheid in eene zakelijkheid verkeerd. Maar is een ding dan alles? En hoe ontstaat elk menschelijk maaksel?

319. Wie zich eenzijdig toelegt op zaken en verzakelijking, verzaakt zichzelf.

320. Het buiten elkander zijn van lichamelikheden is eene natuurlijke verbeelding des geestes. Ook of juist menschen verkeerden in elkander.

321. De natuur in volledige onontwikkeldheid denkende, denkt men ze in het afgetrokken als ruimte.

322. De denkbaarheid van de ruimte zonder meer is de denkbaarheid van de natuur in het afgetrokken. Die zonder bestaanbaarheid is.

323. Als de veeleenigheid van het buiten elkander

of buiten zichzelf zijn is de ruimte in alle natuurlijkheid idee.

324. De bestaanbaarheid van de ruimte, de ruimte op zichzelf en zonder meer, is die van de gaten zonder randen en de vaten zonder wanden.

325. De werkelijkheid van de natuur in de ruimte is eene denkbeeldigheid, de denkbeeldigheid zelve.

326. De ruimte is door en om alle natuurlijke zakelijkheid heen de natuurlijke onzakelijkheid eener onvoel- en onzichtbare uitwendigheid des geestes.

327. Van de denkbaarheid eener natuur in meer dan drie afmetingen laat zich de bestaanbaarheid niet voorstellen; zij is minder dan denkbeeldig.

328. De oneindigheid van de ruimte verkeert zich tot nietigheid aan het punt; het punt denkende denkt men in het afgetrokkene de natuur als volmaakte nietigheid.

329. Aan het punt denken wij de natuur tot volledige vergrensheid verkeerd.

330. De lijn is het onding der eenheid van buiten elkander te denken punten, gelijk het vlak het onding der eenheid van buiten elkander te denken lijnen en het lichaam de eenheid van buiten elkander te denken vlakken is.

331. Van de kromme is geene rechtstreeksche bepaling te geven.

332. Het werkelijk natuurlijke punt is als alomwerkdadige nietigheid het tijdstip, dat zich stelt om zich op te heffen, en zich opheft om zich te herstellen.

333. De tijd, die bestendig verkeert en verkeerend bestendigt, brengt in de ruimte het andere mede, dat erin veranderen moet.

334. In den tijd heft alle zakelijkheid zich op tot nietigheid.

335. In den tijd verkeert zich het natuurlijke. En het andere.

336. Aan het woordje nu gaat alle schijnwaarheid van het zakelijke teloor.

337. Het nu is vluchtigheid, aldoor vluchtigheid, eeuwige vluchtigheid.

338. Als de bestendigheid en de zelfverkeering der natuur verhouden zich de ruimte en de tijd; de natuurlijkheid van den tijd laat zich niet meer voorstellen.

339. De plaats is de noembaarheid, waaraan de natuur tot haren schijn van aanzijn komt.

340. De plaats is de eenheid van ruimte en tijd, die voor de verbeelding is tot staan en bestaan gekomen.

341. De plaats is voor de verbeelding de eenheid, waaraan de tijd is medegedacht en weggedacht; zij is 'geene tijdelijke maar duurzame' eenheid in de ruimte.

342. Als natuurlijke wezenlijkheid van het onbewuste, dat aan het bewustzijn voorafgaat, is de stof het natuurlijke, waaraan de geest bijkomstigheid kan heeten.

343. Stoffelijkheid zonder meer is natuurlijkheid zonder denkbaarheid en de denkbaarheid van de stof de begrijpelijkheid eener onontwikkelde geestelijkheid der natuur.

344. De stof zonder meer komt niet voor en is niet waar te nemen; wat we waarnemen is als zichtbare denkbaarheid natuurlijke geestelijkheid.

345. De stoffelijkheid der natuur is inhoud van het geestelijke denken, en de werkelijke denkbaarheid is de ware stof.

346. De stof is te denken als het wezenlijke vóór en rondóm het denken, als de donkere weerschijn van het heldere schijnsel der menschelijke rede.

347. De stof en hare gevormdheid verhouden zich als het wezenlijke en het schijnbare om ons heen; de stof op zichzelf is het blijvende in het afgetrokkene, dat niet voorkomt.

348. Het bespreken der stof is een bezigen van denkstof, die in het geheel niet stoffelijk is; de wezenlijkheid der stof is wezenlijkheid van het schijnbare.

349. Het geloof aan eene blijvende stof is niet wijzer dan het geloof aan eene onsterflijke ziel. Als onvoorwaardelijk blijvend is niets te denken.

350. Stoffelijk zijn is verkeerd zijn. Maar stof is op zichzelf niets; ze verstuift tot zuivere denkbeeldigheid.

351. Stoffen zijn verschijnselen. Van ongesteldheid en zelfoplossing, van vervloeïng en vervluchtiging der dingen.

352. Het stoffelijke punt is denkbaarheid van wezenlijke nietigheid of natuurlijke ontoonbaarheid, van noembaarheid, die niet is aan te treffen, noch zich laat voorstellen.

353. Het ondeelbare stoffe is eenheid van beweeglijkheid voor vorm verlangende verbeelding, eenheid

zonder meer, die niet is te zien of uit te beelden.

354. Het enkelvoudige stofje is in het geheel geen geheel, want het heeft geene deelen. En het is in geenen deele een deel, want zijns gelijken afstootende en wegduwende vormt het daarmede geen geheel.

355. De denkbeeldigheid van het enkelvoudige stofje is de denkbeeldigheid van de onverdeelde verdeeldheid, die rustig bestaat, om onvermoeid te stooten.

356. Het ondeelbare stofje beheerscht de bespiegeling van menschen, die er aan 'voelen', dat zijzelfen zich afzonderen, om zich te stooten en weer te stooten, of aanstoot te geven, wanneer zij elkander wedervinden.

357. In het lichaam denkt men onmiddellijk het punt, en aan het lichaam de beweging; zoo denkt men in en aan het ding het onding.

358. Alles is in beweging, en de beweging is een onding; in de wetenschap onzer dagen heet zij al betrekkelijk.

359. De beweeglijkheid van de lichamen is de schijn eener gankelijkheid zonder vergankelijkheid.

360. Een voorwerp, dat zich beweegt, verkeert ergens plaatselijk, om nergens te zijn.

361. Geene beweging zonder snelheid. Maar wie heeft die ooit vastgesteld? De beweging laat zich niet vasthouden of grijpen, al is zij te begrijpen als bestendige vertooning van natuurlijke onbestaanbaarheid.

362. Is de snelheid 'moment' der natuur? Zij is 'moment' van het natuurbegrip.

363. In de beweging zelve komt beweging, wanneer ze tot hare tegendeelen uiteengaat. En bewegen moet zich de beweging, om op de geestesbeweging uit te loopen.

364. De zelfbeweging van het Oneindige is geene bepaalde plaatsverandering.

365. De onrust van levenlooze beweeglijkheid heeft de onvermoeidheid van de werkeloosheid; de traagheid der stof is de innerlijke onbewogenheid van een onverschillig komen en gaan, dat nog niets weet van vergaan of overgaan.

366. Alles is in beweging voor de verbeelding; eene zelfstandige natuur is niet voorhanden.

367. Natuurleer blijft verschijnselenleer. En de verschijnselen worden geene zelfstandige geldigheden; aan zulke ondingen geloofst wie nog niet wijs is.

368. „Juist,” zegt behoefte aan onbekendheden. „En het ding op zichzelf wordt niet bekend.” Men kan echter ook zeggen, dat de dingen zich tegen bekendwording niet te weer stellen.

369. De onbekendheid van het ding op zichzelf heet in zuivere rede moment, eene vluchtigheid van het oogenblik, die blijvende aanleiding geeft tot de opmerking, dat ze niet alles is.

370. Moment der momenten is het punt der punten, de blijvende vluchtigheid van het tijdstip, dat geen ander aanzijn heeft dan dat der oneindige nietigheid.

371. Moet een lichaam werken waar het is, of waar het niet is? En waar is eigenlijk het lichaam? Alles is betrekkelijk.

372. Waardoor valt een steen ter aarde?¹ De wijsheid noemt oorzaken geene verklaringen of ophelderingen², en de zwaarte zeer natuurlijk.

373. Wie zegt, dat de zwaarte niet natuurlijk is? En wat verlangt men eigenlijk meer?

374. Een val heeft zijne oorzaak, of oorzaken, het vallen zijne begrijpelijkheid.

375. Het vallen is te begrijpen als een streven naar vereeniging, waarin verdeeldheid voorondersteld is.

376. Stoffelijk zijn is buiten eigene eenheid verkeeren en zoo doende naar eenheid streven; de natuurlijke zwaarte is werkelijkheid van het ongeestelijke, dat naar verkeering en opheffing tracht.

377. In samenhang en val openbaren de lichamen de eenheid, waarbuiten zij verkeeren en waarheen ze weer streven; de zakelijkheid heeft en zoekt hare eenheid.

378. Cohäsie is gravitatie in het klein, gravitatie cohäsie in het groot, waarvan minder de samenhangende deelen dan de tusschenruimten te zien komen.

379. Buiten eigene eenheid zijn is buiten eigen

1) H. von Helmholtz in 1862: „Het einddoel der theoretische natuurwetenschap bestaat in het opzoeken van de laatste onveranderlijke oorzaken der natuurfeiten.” (Ego: ‘laatste’ en ‘onveranderlijke’ oorzaken!)

2) Helmholtz in 1869: „Begrijpen doet men de verschijnselen, wanneer men er de *wet* van kent.” (Ego: die niets dan wezenlijke eenheid hunner verscheidenheid is, — identiteit van het differente).

middelpunt verkeer. — Het begrip van alle natuurlijkheid.

380. In hunne zwaarte zoeken de lichamen de eenheid, die niet lichamelijk wordt gevonden; de lichamelijke natuur moet zich vernietigen tot een ik, opdat als het oneindige andere God worde bedacht.

381. Het natuurlijke verkeert buiten zijn middelpunt en openbaart zoo doende zijne zwaarte; in het menschelijk lichaam tot zichzelf gekomen vindt het dat middelpunt in zichzelf.

382. Het zwaartepunt in de natuur is als het onbewuste onlichamelijke, waarbuiten het lichaam verkeert, het natuurlijke of nog onbewuste ik.

383. Het bewustzijn is verkeerde natuurlijkheid. Want het natuurlijke is het onbewuste.

384. Als tegendeelen, die hunne eenheid zoeken en vlieden, breiden in de ruimte stof en licht zich uit.

385. Wat is het licht, het licht der natuur? Een weerschijs van den geest, die in dat schijnsel hare verschijnselen als denkbaarheden voor zichzelf leert kennen.

386. Is het licht iets anders? Is het bombardement van eenen zwerm corpuskels op ons netvlies, dat daarvan niets voelt? Op zulke onondervondenheid past de opmerking, dat natuurlijk licht natuurlijk licht en geene donkere drukte is.

387. Het stoffelijke zoekt elkander en stoot elkander af; het licht ontvlucht zijn natuurlijk middelpunt, om daartoe te komen in ziel en geest.

388. In ons allen zoekt en vindt de natuur haar middelpunt.

389. Natuurlijk licht is — niet voorhanden. Zijn bestaan is natuurlijk schijn, natuurlijke schijn.

390. Het natuurlijke schijnsel des lichts is een schijn van natuurlijk licht in den onnatuurlijken boezem des geestes.

391. Het licht is niet traag. Het heeft de volstrekte snelheid van onmiddellijke zelfverkeering, inzooverre het overal en altoos eigen middelpunt ontvlucht.

392. De natuur zoekt in zichzelf licht, het andere licht.¹ De donkere natuur toch beoogt de helderheid des geestes.

393. Het licht breidt zich uit als verkeerde stof; in het licht ontstoft zich alle wezenlijkheid tot voorwerp van verbeelding.

394. Wie het licht als verkeerde stof begrijpt, zegt niet, dat hij aan het bestaan eener verkeerde stof gelooft: hij denkt stof en licht in verhouding.

395. Stof en licht zijn in verhouding van onverhelderdheid en helderheid dezelfde wezenlijkheid, die in verhouding van het onbewuste tot bewustzijn verkeert.

396. In het licht denkt het ik eigene onzakelijkheid als het natuurlijke en van ikheid verstokene; het licht is het spook des geestes in de levenlooze natuur.

397. Het licht schijnt als schijnsel te verschijnen, maar dit verschijnen komt niet verder dan het schijnen.

1) Φῶς γάρ ἐστιν ἡ ἐντὸς ψυχῆ. Plutarchus. (Vgl. het licht in onszelf in Matth. 6: 23.)

398. In het schijnsel des lichts verschijnen beweeglijkheden; verschijnt alzoo het licht zelf als eene beweeglijkheid? Het ware licht is het rustige licht.

399. Het rustige licht laat onbeweeglijk natuurlijke beweeglijkheid verschijnen; zoo verschijnt eigenlijk de rustige beweeglijkheid der natuur.

400. Het licht van de natuur komt nergens tot staan, al schijnt het onbeweeglijk; zijn stilstaan is een aanzijn van het schijn zijn, waarom het in de natuurkunde ongezien heet te trillen.

401. De natuurkunde noemt aan het zichtbare licht het onzichtbare het ware, en bedenkt zulks niet; er is in de wetenschap veel onbedachte wijsheid.

402. Dat het licht iets is, iets anders er achter is, is een waan van wetenschappelijke geloovigheid.

403. Het licht is natuurlijkheid in het geestelijke ik, en het ik geestelijkheid van natuurlijk licht.

404. Natuurlijk licht is het schijnsel, waarin het tot verschijnsel wordt, dat de zaken zich tezamen in onzakelijkheid verhouden.

405. Licht is de naam voor de natuurlijke onmiddellijkheid van toonbare vereeniging.

406. Bleef de wereld duister, het onbewuste kwam tot geen bewustzijn; verheldering brengt bezinning mede.

407. Het natuurlijke licht is een schijnsel, waarin het andere licht mogelijk wordt; allereerst is het zonnelicht het natuurlijke schijnsel voor het gezicht, waarin de geest zich zal hebben te bezinnen.

408. Als verzakelijkte denkbaarheid van wereldlicht is onze zon een zichtbaar geval van de zakelijke onzakelijkheid der natuur.

409. De zon is een verschijnsel, dat in eigen schijnsel verschijnt, en zoo doende gesteldheid schijnt.

410. Is de zon, de stralende zon, een ding? Er komen niets dan zonnige ondingen uit te voorschijn.¹

411. Wat zijn zonnestralen? En waar is de zon, die ze uitzendt? Zonnestralen zijn zonnige ondingen, en de zon is overal, waar men ze ziet.

412. De zon is overal met stralen, die nergens bestaan, om ergens als dingen te trillen, de ruimte te doortrillen.

413. Volgens het geloof der natuurkundigen trilt ongevoeld en ongezien de geheele wereld. Maar wat zijn trillingen voor niets en voor niemand?

414. Aan de zonnige lichamelijkheid heeft het zien het natuurlijke andere der ontwaakte onlichamelijkheid. Doch voorhanden is zij alleen voor de aanbouwing, — eene verbeelding van eersten aanleg.

415. De zon is het tot een middelpunt verzakelijke wereldlicht, welks plaats bepaald wordt door ons zien, dewijl het op zichzelf geene plaats heeft.

416. De zon geeft geen licht. De zon *is* licht, het als natuurverschijnsel voorgestelde bovenaardsche schijnsel, waarin de natuur zichzelf, aleer ze begrijpelijk wordt, doorzichtig maakt.

417. Brengt de zon onze zintuigen, of brengt het

1) Dat van de 'licht gevende' zon eigenlijk niets tot ons komt, zoo weinig als van eene bel, wier gelui ons oortreft, en dat men van den zonneschijn voor de zon geene 'substantievermindering' heeft te duchten, is het gevoelen geweest van Euler (1707-'83). Maar die heeft geloofd aan den Æther.

zintuig de zon teweeg? De ware werkelijkheid is wederkeerigheid.

418. Ieder geval is een ander geval. De beweging der planeten is niet het aardsche vallen, en het licht der zon geen schijnsel van aardsche verbranding.

419. Dat de zon in brand staat, laat zich zeggen in de wetenschappelijke kinderkamer.

420. Het licht is niet de warmte, al wordt men soms warm in zijn schijnsel.

421. In het schijnsel der zon worden wij warm in de laagte; wie blijft hier beneden koud, wanneer hem overvloedig hemellicht bestraalt? Is echter dit warm worden hemelsche samenwerking of aardsche wederwerking?

422. Warm worden is een begin van zelfoplossing der vastgeraakte natuurlijkheid.

423. Wie wordt warm bij den aanblik der sterren? Ze zijn ontelbaar. Doch de ontelbaarheid is als de eindeloosheid van het oneindige de vervelendheid zijner verhevenheid.

424. De ontelbaarheid der sterren is nog niet de ware oneindigheid, die ons verheft en opheft; geene echte zelfopwinding bij haren aanblik.

425. De sterrenkunde is verstandige wetenschap van het gevoellooze, dat de verbeelding voor inbeelding niet vrijwaart.

426. De aarde — is niet zoo aardsch als zij heet. Zij is als de zon een hemellichaam, en nooit door eenig mensch gezien; ook hare plaats is denkbeeldig.

427. Hoe verschijnt op aarde het natuurverschijnsel? In elementaire vormen; verschijnen doet

de natuur in voorbereidenden, gestelden en opgeheven vorm.

428. De toestanden der stof of natuurlijke wezenlijkheid zijn verschijnselen van begripsverhoudingen; ze zijn op de wijze der vreemdheid wat onze rede verwachten kan.¹

429. Aan de vloeibaarheid laat zich tasten, dat wij er doorheentasten; zij is de natuurlijke stelbaarheid, die niet tot vaste gesteldheid is verstijfd.

430. De vastheid is weerschijn van het begrip der gesteldheid en zakelijkheid of realiteit; de lichamelijkheid is als natuurlijke vreemdheid in redelijkheid te verwachten.

431. Het lichaam, dat zich vervluchtigt, gaat op in de lucht; in de lucht is de lichamelijkheid verdwenen en weer te vinden.

432. De lucht is 'bijna onlichamelijk'²; zij is eene bijna voelbare onbestaanbaarheid.

433. De lucht is niet eenvoudig datgene, wat erin verdwijnt en verschijnt, het lichamelijke.

434. De lucht bestaat niet uit vastheidjes; de zakelijkheid, die zich heeft vervluchtigd en verluchtigd, duurt niet als eene verbrokkeldheid voort.

435. Zal de lichamelijkheid zonder einde in het

1) Men bedenke hier onder meer, dat het redelijk denken van verhoudingen zijne redelijkheid niet verliest, doordat men 'bij ondervinding' weet, dat het betrokkene bij elkander behoort. En dit reeds in de zuivere redeleer.

2) Ἐγγύς τοῦ ἀσωμάτου moet de lucht reeds genoemd zijn door Anaximenes; later heeft weer Heron van Alexandrië hare 'lichamelijkheid' aangetoond, doordat hij een vat omgekeerd in water dompelde.

lichamelijke vervat zijn? Zij verkeert in iets anders, in hét andere, en de lucht is als het andere, waarin de zaak verschijnt en verdwijnt, natuurlijke onzakelijkheid des geestes.

436. Dat lucht zich soms laat dwingen, zich in zakelijkheid te verkeeren, beteekent niet, dat lucht eene zakelijkheid is.

437. De werkelijkheid van de lucht is als werkelijkheid van zelfuitbreiding de werkelijkheid van de ruimte, anders gedachte ruimte; de ruimte is in alle denkbeeldigheid werkelijk op de wijze der luchtigheid.

438. Denkbeeldig is de beweging aller aardsche verschijnselen, die in de natuurkunde door en voor beweging worden verklaard; begrijpelijk wordt geen geluid of keurverwantschap in eene 'kinetische' substantietheorie.

439. Geene vreemde woorden zonder waan- en wanbegrip. En het geleerde zelfbedrog maakt er bij voorkeur gebruik van, gelijk van ouds de Kabbalist.

440. Het soortelijk verschillende natuurverschijnsel laat zich niet eenzijdig verklaren uit het beginsel van berekenbare beweeglijkheid zonder meer; de beweeglijkheid van alles maakt niet de beweging tot alles.

441. Midden in de natuurleer wemelt het van 'qualificeerbare' moeilijkheden voor de berekenbare beweeglijkheid verlangende wetenschap.

442. Bij het geluid denken wij van zelf aan beweeglijkheid, ons gemakkelijk verbeeldende, dat het beweging is; de vereenzelviging van de wármtte met beweging is eene soort van 'ontdekking' geweest.

En dat uit beweging van onzichtbare kleinigheden het zichtbare licht zoude bestaan, is eene rechtsreeks verduisterende verklaring.

443. Dat beweging en warmte zich naar berekenbare verhouding in elkander verkeeren, beteekent niet, dat beider wezenlijke eenheid werkelijke hoeveelheid is; eene hoeveelheid wereldenergie is eene onbestaanbaarheid.

444. Gelijkwaardigheid van hoeveelheden is niet te denken zonder eenheid van het verschillende. Maar die eenheid is geene nieuwe hoeveelheid.

445. De wereld is geene afgeslotene kast, met eene bepaalde arbeidshoeveelheid gevuld.

446. Klinken doet een ding, om zich te buiten te gaan en te blijven waar het is.

447. Warmte is voelbaarheid van zelfverkeering der lichamelijkeheid.

448. Branden is verdwijnen, dat mogelijkheid meebrengt van verschijnen; de vlam is verschijnsel van zelfverkeering der stof tot zichtbare onstoffelijkeheid.

449. Natuurlijk en geestelijk warm worden houden verband als half geslaagde zelfidealiseatie.

450. Zullen er dingen verschijnen, dan moeten er dingen verdwijnen. En eene zelve reeds zichtbare uitkomst van zelfvervluchtiging der dingen is de vlam.

451. Wat zegt de rede van de kleuren? Dat ze zichtbare denkbaarheden zijn.

452. Gekleurde natuur is halve geest; hare objectiviteit is subjectief voorhanden.

453. De kleuren zijn verscheidenheid van zicht-

bare denkbaarheid der natuurlijke zakelijkheid; de kleur is van de natuurlijke realiteit de waarneembare idealiteit.

454. Aan de zichtbaarheid der kleur wordt de natuur voor den geest waarneembaar als verwante vreemdheid, die geene volkomene doorzichtigheid is.

455. De kleur is als verdonkerde helderheid en verhelderde donkerheid verschillende eenheid van licht en duisternis.

456. Wit en zwart zijn geene kleuren; het zijn kleurgrenzen, wier eenheid nog aan het grijs als kleurlooze kleur uitkomt.

457. Blijven de kleuren wat ze zijn, of gaan zij in elkander over? Als natuurlijk tooneel van kleurige bestendigheid in overgang vertoont zich de regenboog.

458. Wie de polen der aarde tot hemelpolen uiteendenkt, denkt op de wijze van het magnetisme de natuur ineen. Eene rechtstreeks werkelijke onbestaanbaarheid.

459. Wat is de elektriciteit? Een voorloopig oppervlakkig levenloos geval van natuurlijke verdeeldheid, die naar hereeniging streeft, om zich zoo doende op te heffen. En te herstellen.

460. Elektriciteit bestaat in verdeeldheid, en moet alles doen in natuurlijke ruzie¹; zij is natuurlijke ommezijde van onzen maatschappelijken arbeid.

461. Laat zich de door een metalen draad gaande

1) Levenloos en levend doet de Natuur hetzelfde bij ontlading eener Leidsche flesch en bij die van den sidderrog of den sidderaal.

elektrische stroom voorstellen als het voortstuiven eener menigte van 'elektronen'? De voorstelling zij onontbeerlijk; de ware werkelijkheid is zij niet.

462. Wie het elektrische der werkelijkheid begrijpt, beseft, dat het — niet alles is, en is zoo doende in eene voorstelling niet meer bevangen.

463. De elektrische natuur verhoudt zich als oppervlakkige voorloopigheid tot het in haar bedoelde andere, en haar licht voerspelt licht van leven en geest. Zoo is de elektriciteit — niet alles; voor het leven mag ze komen, het voorkomen doet ze niet.

464. Op haar leven bereidt zich de Natuur door en door eerst in haar chemisme voor; hare chemische beweeglijkheid is de naaste voorbode harer levende beweeglijkheid.

465. De chemicus verkeert in den voorhof des levens; het chemisme der natuur is de uiterste levenl60sheid der natuur.

466. Het ontstaan van krystallen is als zelfverzakelijking van natuurlijkheid, waardoor stoffen tot eigene vormen komen, eene nog levenlooze doelverwerkelijking of realisatie van denkbaarheid.

467. Overeenkomst tusschen krystalvorming en organische vorming is geene overeenkomst van het niet verschillende.

468. Het woord leven is geen klank zonder zin; het levende leeft inderdaad in vergelijking met het levenlooze.

469. Onze moeder de aarde is als grondslag van het aardsche leven niet zelve reeds een levend wezen; zij is geene aardsche moeder.

470. Laten stoffen zich zoo tezamenbrengen, dat ze zich verlevendigen? In zekeren zin doet dit al de landman; de wetenschap echter is als chemie aan het leven niet toe.

471. Wat is het leven, het natuurlijke leven? Natuurlijk leven, en niet iets anders. Men kan zeggen, dat leven gisting is, maar niemand heeft het gisten van het leven ooit gezien.

472. Verkeerd blijkt de leer der waarheid in elke eenzijdige vereenzelviging, en ook uit een ferment¹ is het begrip des levens niet te halen.

473. Het leven schijnt onverklaarbaar. Inderdaad is natuurlijk leven door en door natuurlijk.

474. Het leven is eene zelfonderscheiding en zelfhereeniging, waarin de natuur zichzelf bedoelt en 'vermiddelt', om zich te verzaken en op te heffen.

475. Is leven iets anders? Is leven soms gisten? Dan zal zich het panpsychisme moeten verkeeren tot panfermentisme, tot de leer, dat alles in gisting verkeert. Maar ook de gisting blijft bijzondere algemeenheid.

476. Moeten wij zeggen, dat de levende natuur niets meer is dan de beweeglijke natuur, en zelfs tot eene wiskundige vergelijking zoude moeten te herleiden zijn? Eene bijzondere algemeenheid wordt niet het volledige ware.

1) Fermenten zijn stoffen of lichamen, wier tegenwoordigheid bevorderlijk is aan een chemisme, waaraan zij-zelve niet mededoen; een bekend geval van zulk 'gistend' chemisme is de zelfontleding van druivensuiker tot koolzuur en wijngeest, die door eene levende gistcel wordt veroorzaakt.

477. Moeten wij zeggen, dat reeds de beweeglijke natuur de levende natuur is? Heeft het woord leven zijnen zin, dan hebben de woorden levenloosheid en dood hunnen zin; de volledige verlevendiging ware de volledige dood.

478. Is de beweeglijkheid van het levenlooze een 'lagere vorm' van het leven zelf? De hoogere vorm van het leven 'vooronderstelt' de beweeglijkheid, en de denkvorm des levens blijft de denkvorm des levens.

479. Wie nog het leven voor een bijzonderen vorm van de beweging der stof verklaart, bedenke, dat het iets bijzonders in de beweeglijkheden is, en het juist de vraag blijft, waarin dat bijzondere bestaat.

480. Alle werkelijkheid laat zich verandering noemen. Maar de vraag blijft van welken aard de verschillende veranderingen zijn.

481. De theorie, die alles tot eene zelfde bepaaldheid maakt, is eene verkeering van de ware leer, die alle bepaaldheid laat opgaan in de waarheid.

482. De werkelijkheid belichaamt zich in het gesteente, verlevendigt zich in het gewas, bezielt zich tot gewaarwording in het dier en komt tot bezinning in den mensch.

483. Het panpsychisme, voor hetwelk alles leeft, begrijpt nog den dood niet, en is de ondoordachte toepassing van de begripelijkheid, dat het volledige leven het ware leven kan heeten.

484. Wat blijft van het leven de ware leer zeggen? Ze noemt natuurlijk leven natuurlijke zelfbedoeling, die zich in zelfverzaking verkeert.

485. Redelijke bespreking is meer dan verstandig en vereenigt tegendeelen; in ordelijkheid van leer-gang verlevendigt zij de levenloosheid, om weer het leven te laten verdwijnen in den dood.

486. In het leven is het doel voorondersteld en met het middel vereenigd. Waarom dan het leven zijn doel niet heeft, of wel heeft, in ander leven, waartoe het middel heeft te zijn.

487. Het leven der natuur is de bijzondere algemeenheid, waarin natuurlijke levenloosheid voorondersteld is en de natuurlijke dood is mede te stellen; zoo is de oneindigheid des levens bepáalde of betrèkkelijke oneindigheid.

488. Het leven laat zich denken en op zijne wijze begrijpen. Niet bekijken; de onnoozelheid der levensleer heet natuurlijke historie.

489. Tusschen steenen, gewassen en dieren staan geene scheidswanden. Maar de scheidswand onderscheidt zich van het onderscheid, en het verschillende blijft verschillen.

490. De onduidelijkheid van verschillen maakt niet het woord verschil tot eenen klank zonder aanleiding of zin, en het onduidelijk verschil is geene wederlegging van het duidelijke verschil.

491. Een duidelijk gewas wordt geen duidelijk dier, geen volledig dier.

492. De volledige werkelijkheid, waarin steenen, gewassen en dieren tezamen verkeerren, is geene afgetrokkene eenheid, waarin het ongescheidene onderscheiden is; het panpsychisme maakt geen mensch van een steen.

493. Half leeft het innerlijk onbewogene gewas.

Een dier mag uiten wat het gewaar wordt, maar den boom wordt het wuiven der bladeren van buiten aangedaan.

494. Het leven der gewassen is het halve leven, het leven van het niet volkomen bezielde; volkomen bezielde is het dierlijke wezen, dat zich vol gewaarwording beweegt.

495. De verscheidenheid van gevoel en gewaarwording, waarvan soms sprake is bij de gewassen, komt niet tot de zelfbevinding der dierlijkheid.

496. De prikkelbaarheid, die bij gelegenheid reeds aan gewassen eigen heet, is niet de kennelijke prikkelbaarheid van het ware dier, het volledige dier.

497. Het volledig of kennelijk dierlijke leven is gevoelvolle beweeglijkheid in levenden lijve.

498. Het doet den boom niet aan, dat zich aan hem een zweem van geslâchtelijkheid laat onderkennen; ook zijne tweehuizigheid blijft oppervlakkig.

499. De bloem, die hare bladeren en de zijderups, die haren kop, naar het licht wendt, de mot, die op eene vlam en de vogel, die in de duisternis op een lichttoren aanvliegt, doen hetzelfde verschillend.

500. De zakelijkheid van gebeente in levenden lijve is verlevendigde levenloosheid, de groei onzer haren een groei van verdierlijkte plantaardigheid, en de beweeglijkheid onzer natuur eene beweeglijkheid van vergeestelijkte dierlijkheid.

501. Een ezel leeft. Maar die beleeft niet; hij wordt niet wijzer, al komen reeds jonge ezeltjes tot iets als natuurlijk bewustzijn.

502. Het vee voelt zich in de wereld bij menigte, doch het begrip is zeldzaam reeds in de hoogeschoolen; buiten de leerzaal van zuivere rede zijn de zielen talrijk en de geesten schaarsch.

503. Onze natuurlijke gesteldheid heet lijf. En het lijf heeft een gestel, dat van zelf geene gesteldheid is; heeft het dit gestel verloren, dan vergaat het als lijk.

504. De wijze, waarop het lijf schadelijke invloeden door middel van samenwerkende en daarom zus en zoo gestelde of samengestelde geledingen weerstreeft, is het werk van het gestel.

505. Het gestel is in de levende gesteldheid de natuurlijke ongesteldheid van de anders gedachte levensverenkeling of ziel.

506. De ziel, ook de ziel van een dier, laat zich niet 'gebruiken'. En verbruiken laat zich alleen een kreng. Met het oneindige heeft de ziel gemeen, dat ze niet voorhanden is.

507. Waar is onder ons menschen het normale? Het is in ons allen voorondersteld, en in niemand onzer volledig aan te treffen.

508. Alleen de geestelijke mensch begrijpt, hoe vol hij is van — natuurlijke verkeerdheid. Maar het dierlijke uitwerpsel, waaraan ook hij zich te buiten gaat, is hem het lagere teeken met hoogere beteekenis.

509. Het dierlijkste uitwerpsel is het geslachtelijke uitwerpsel, waarin de geest — tot zichzelf heeft in te keeren. Want het is een pasgeborene. En zoo is de geslachtsdrift het mysticisme der dierlijkheid.

510. Het leven is als bepaalde noembaarheid van de volledige zelfverkeering der natuur de natuurlijke zelfbedoeling, die hare zelfverzaking openbaart.

511. Het leven is niet alles. En dat er in waarheid iets op volgen moet, komt natuurlijk uit aan den dood.

512. De natuurlijke heftigheid van het dierlijke leven aan zijn hoogtepunt is eene zelfverlevendiging ten doode, waardoor het zich tot zelfbestendiging verdoet.

513. Het levende wezen, dat in ons tot bezinning komt, leert zijne natuurlijke eindigheid bedenken, die het op lager trap al had gevoeld.

514. Bij gelegenheid openbaart zich in onszelf het gevoel onzer eindigheid als de gewaarwording, dat wij ons hebben te vereenigen met het andere, waaraan ons geslacht ons op de wijze der tegenstelling voor oogen treedt.

515. De werkelijkheid vereenigt werkeloosheid en werkzaamheid. In hare menscheijkheid blijkt zij almede gestelde ontvankelijkheid en verkeerende mededeelzaamheid; zoo is het menschelijk geslacht eenheid van geslachtelijke tegendeelen.

516. Lijdelijkheid en bedrijvigheid verhouden zich in ons geslachtelijk aan zetels van roerlooze gevoeligheid en gevoelige beweeglijkheid.

517. De gesteldheid, waartoe zich de tot verkeering komende menscheijkheid voelt aangetrokken, is eene afwachtende lijdelijkheid, die als zoodanig voor het bedrijvige andere de aantrekkelijkheid zelve is.

518. Verliefdheid is gewaarwording eener natuur-

lijke, dat is onmiddellijke en voorloopige, wederhelft; de blijvende geestelijke waarborgt ze niet.

519. De afwachtende lijdelijkheid van ons geslacht verlangt verkeerung als vrouwelijkheid. En de tot verkeerung komende bedrijvigheid brengt die verkeerung mannelijk mede. Zoo gaat het geslacht mannelijk en vrouwelijk tot hereeniging uiteen.

520. Hoe meer geboorten, des te minder 'hysterie'.

521. De lijdelijke ontvankelijkheid of ontvankelijke lijdelijkheid van de vrouw maakt deze van twee kanten tot de lijdende partij van het menschelijk geslacht: ze lijdt, wanneer ze niet ontvangt, en tot lijden leidt ook de ontvangenis.

522. De ziekelijke gevoeligheid, de overwegende neerslachtigheid en de kennelijke ongestadigheid van 'hysterische' vrouwen zijn niet te vereenzelvigen met die van zenuwachtige mannen.

523. Eene oppervlakkige zienswijze maakt van de 'hysterische' eene ontuchtige, en eene wetenschappelijke, die dit niet doet, verloochent aan de hysterie der vrouw de vrouwelijkheid; de redelijkheid erkent 'baarmoederzucht' als zoodanig, doch is niet hard meer voor de lijderes.

524. De zin der geslachtsdrift blijft de zin der onwillekeurige zelfverloochening. De zelfzucht waant, dat nu bevrediging komt, maar de komende bevrediging is die van wat zich onbewust gaat offeren.

525. De natuur verlevendigt zich, om zich ten doode te wijden. Levenloosheid, leven en dood verhouden zich als mogelijkheid, werkelijkheid en zelfopheffing in de zelfbedoeling der natuur.

526. Levenloosheid, leven en dood verhouden zich als natuurlijke onverschilligheid, natuurlijke zelfbedoeling en natuurlijke zelfverzaking.

527. Het mystieke gevoel verlangt, in het on-eindige op te gaan. En aan zijn geslacht gaat het levende wezen zich te buiten, om stervende het meer dan kortstondige te bestendigen.

528. De erfelijkheid schijnt onbegrijpelijk. Inderdaad is zij door en door natuurlijk, — niet onbegrijpelijker dan de geboorte van eenen ezel uit eenen walvisch.

529. Erfelijkheid is natuurlijk een blijven van het leven, dat zich natuurlijk onderscheidt; in hare zelfonderscheiding blijft ook de levende natuur met zichzelf een.

530. Wat is gezondheid? Het gezondste leven is aanhoudende zelfherstelling na geledene schade; de volmaakte gezondheid komt niet tot stand.

531. Het vee kan geene menschenlijke, het kan niet meer dan beestachtige gezondheid genieten. En betrekkelijk is van zelve de natuurlijke gezondheid van den geestelijken mensch.

532. Wat is op zichzelf de ziekte? Het ziekste gestel toont nog in zelfherstelling zijne levenskracht; geene ziekte zonder gezondheid.

533. Waar is het volstrekte vergif en waar het volstrekte geneesmiddel? En moet dit medewerken of tegenwerken? Alles is betrekkelijk.

534. Wanneer menschen ontwaken, ontwaakt menschenlijke natuur. Of zijzelven ontwaken, is dan eigenlijk nog de vraag.

535. De belijdenis, dat niets menschenlijks ons

vreemd is, zegt vergoelijkend, dat ons het lágere niet vreemd is.

536. Wanneer de hoogere natuur ontwaakt, moet de lagere eraan gelooven. De mensch leeft op kosten van het dier.

537. Waar is het licht zonder schaduw of schemering? En waar het waken zonder het zielige van den droom?

538. In hunne onnoozelheid droomen de meeste menschen dag aan dag, dat ze persoonlijk wakker zijn.

539. Wat zegt de rede van den droom? Dat droomen niet slapen of waken en beiden in eenen is, dat het van zielige verbeelding en ontroering vol is, en het menschdom in zijn geheel genomen boven het droomen niet uitkomt.

540. De 'wetenschappelijke' verklaring van den droom uit onsamenhangenden arbeid van afzonderlijke celtgroepen in voor het overige slapende hersenen heeft weinig zin voor de eigenlijke bezinning.

541. De betrekkelijke begrijpelijkheid, verwardheid en vreemdheid onzer droomen is de duidelijkheid, onduidelijkheid en verklaarbaarheid van denkbeeldige voorvallen, waarin het wenschen en vreezen der droomers tot uiting komt.

542. In den droom wordt allicht als voorval gedacht wat men in wakenden toestand niet kan laten geschieden; het droomleven is vol van denkbeeldigheden, die zielig wenschelijk en geestelijk af te keuren zijn.

543. 'Zielkundige' zelfontleding des menschen kan slechts aan het licht brengen, wat als mensche-

lijke natuur door den menschelijken geest is te beheerschen.

544. In verhouding tot het ontwaakt bewustzijn heeft de droom verborgen en openbaren inhoud. Waarheid echter stijgt naar de bovenkamer uit den zielekelder niet; de droom levert slechts gegevens van en voor de bij zichzelf blijvende menschelijke natuur.

545. De droomende mensch is de gevoelige mensch, die het voor het oogenblik niet brengt tot gemoedelijkheid en zedelijkheid, tot verstand en redelijkheid.

546. De onmiddellijkheid van hetgeen in het menschelijke leven te bedenken is, is van nature die der individualiteit. De mensch als zoodanig echter heeft tot bewustzijn te komen als persoon.

547. De afzonderlijke mensch is te denken in verhouding van ziel of levensverenkeling zonder meer, van bewustzijn of denkende onlichamelijkheid, en van persoon of denkende onzakelijkheid in levenden lijve.

548. Niet persoonlijk maar individu is de onnoozele, die slechts 'begeeren' kan en schier geene rol speelt; eerst in de bezinning, waarin men leert 'willen', wordt men persoonlijk.

549. Erfelijk blijft in den mensch het karakter der 'willende' persoonlijkheid.

550. Des menschen persoonlijkheid is niet onmiddellijk; de onmiddellijke mensch is de onontwikkelde mensch, de mensch vol kinderlijkheid, onwetendheid en onbezonnenheid.

551. Personen worden niet geboren; geboren

wordt slechts het onbezonnene, — de kiem der menschelijkheid.

552. Des menschen opstaan tot rechtstandigheid is eene natuurlijk geestelijke opstanding.

553. 'Het statische orgaan', waarmede de stand des lichaams wordt gevoeld, is nog geen zintuig, dat wereldkennis levert.

554. In het menschelijke denken vooronderstelle men de zintuigen, om er werktuiglijkheid van vergezelling en aansluiting in mede te denken. Maar bezinning brengt de werktuiglijkheid zonder meer niet mede.

555. Het werkelijke en ware denken is niets meer of minder dan volledige nietigheid. Dus niet met iets bijzonders te bepalen.

556. De nietigheid van het ik is grenzenloos. Zij omvat niets en alles, al naar zij het neemt, zichzelf neemt.

557. Aan indrukken, aandoeningen en stemmingen laat zich ons leven allereerst denken als een leven vol gevoel.

558. Het gevoelvolle leven is het kinderlijke leven. En het schoonste leven is een droomleven.

559. Het leven is vol spanning en strijd. En het gevoel dier werkelijkheid komt op ons gelaat tot uitdrukking in den ernst.

560. Is ernst wijsheid? De dieren lachen niet, en zelfs of juist een aap brengt het niet verder dan het grijnzen.

561. Bedroevend ernstig is en werkt de deerniswekkendheid van vernederde hoogheid.

562. Ongevaarlijke en onschadelijke verkeerd-

heid en verdraaidheid van verhoudingen wekt de onbekommerdheid van de vroolijkheid.

563. Ernst is natuurlijke wijsheid, die verheldering behoeft, vroolijkheid onnadenkende helderheid van stemming, die zich bij genoegzame bezinning moet verduisteren.

564. Uiting van onbezorgd gevoel voor de verdraaidheid en verkeerdheid van zaken en verhoudingen is de gulle lach; zoo is allicht de lach verschijnsel van — onnoozele gewetenloosheid.

565. De rustigheid van de rede heeft op ons gelaat haar afschijnsel aan den glimlach, een teeken van bezinning, dat in de snelheid van voel- en zichtbare rusteloosheid niet duren kan.

566. Alle denkbaarheid heeft hare verkeerdheid. En er is een ernst, die dierlijk, een lach, die gewetenloos, een glimlach, die valsch of onnoozel heeten kan.

567. Veeleenigheid van gevoel in onmiddellijke menschelijke persoonlijkheid denkt men als betrekkelijk blijvende gesteldheid van gestemdheid aan het gemoed, of als gemoed.

568. Het gemoed, dat niet tot blijvende eenzijdigheid of ongemoedelijkheid verloopt, maar zich tot zijne volledigheid ontwikkelt, komt zoo doende tot volledige gemoedelijkheid.

569. Het menschelijk gemoed is op zichzelf niet meer dan afgetrokkenheid. En de volledige menschelijkheid toont haar karakter.

570. Ons karakter is eigenaardigheid van stemming vooronderstellende werkdadigheid; zoo brengt de inborst het karakter mede, en komt wat in het gemoed had gescholen in het karakter uit.

571. Gemoed en karakter verhouden zich als ontvankelijkheid en mededeelzaamheid; van inborst sprekende gewaagt men hierom veel van vrouwelijk gemoed en mannelijk karakter.

572. Geen gemoed of karakter zonder gevoel, bedrijvigheid en bestendigheid van bedoeling. En luchthartig blijft zonder gevoelsdiepte de bedrijvige wispelturigheid.

573. Van wispelturigen noemt men de prikkelbare krachtdadigheid heethoofdig; hartstochtelijk is de overeenkomstige vasthoudendheid.

574. Zeer ontvankelijk voor aandoeningen doch min krachtdadig en niet vasthoudend is de zenuwachtige; de overeenkomstige vasthoudendheid heet zwaarmoedig.

575. Zonder diepte van gevoel blijkt bedrijvige vasthoudendheid koelbloedig; onveranderlijk werkelooze onaandoenlijkheid is nog slechts lusteloos.

576. Het beste karakter is om te beginnen het hartstochtelijke, dat zich echter op den duur heeft te verevenen tot gemoedelijkheid.

577. Geene verkeerding van gestel zonder verbijstering van verstand. De verkeerde gemoedelijkheid is onaandoenlijke sufheid.

578. Wie is 'decadent'? Die vervallen is tot ongeschiktheid voor dagelijksch maatschappelijk werk. Zulk een vervallene kan een fijn beschaafd en geestelijk ontwikkeld mensch zijn; voor onze wereld deugt hij minder.

579. Aldoor talrijker worden onder ons de menschen, die voor onze wereld te goed zijn of niet deugen, en te gronde moeten gaan.

580. Wat is psychose? Inzinking van geestelijkheid tot zieligheid of verheffing van levenloosheid tot bezielheid? Het panpsychisme brengt alles tot psychose!

581. De krankzinnige is niet onnoozel. En hij kan in zijne wijsheid akelig verstandig doen; krankzinnig zijn is verkeerd verstandig, verstandig verkeerd zijn.

582. Waar is — in het gekkenhuis de wijze? Want tusschen den bewaakte, die onwijs en den bewaker, die niet wijs is, blijft de scheidswand dun. En de gekkendokter, die niet wijs is, is voor onwijs blijken niet gevrijwaard.

583. Kwakzalver hij, die zonder behoorlijke kennis van den gezonden mensch den zieken wil behandelen. Wat echter is iemand, die zonder geoefendheid in de ware rede wil dokteren aan de verkeerde?

584. Physiologie is nog niet psychologie. En de opleiding onzer 'zieleartsen' mag als zoodanig geen naam hebben; onze 'psychiatrie' is geoorloofde kwakzalverij van 'physiaters'.

585. De 'zielearts', die niet wijs is, kan anderen niet brengen tot de ware bezinning of zelfkennis. En heelendal onwijs is geen onwijze, die zelfbeheersching toont. Zoo hebben gekken hunne wijsheid.

586. De ware mensch is de volledige mensch, die zijne lagere natuur heeft, maar het lagere in hemzelven niet het hoogere noemt, en zich tot zelfbeheersching heeft bevrijd.

587. Ziehier het ware menschelijke karakter: inzooverre een mensch een mensch is, heerscht zijn

wil over zijne begeerte; het karakter van den waren wil is werkelijkheid van zelfbeheersching.

588. De natuurlijkheid heerscht in den volledigen mensch niet meer. En zij is in hem niet onderdrukt of uitgeroeid. Zij is veredeld.

589. De ware zelfbeheersching brengt zelfveredeling, niet zelfverdrucking of onderdrukking; wat zich niet op eigene verkeerde wijze moet uiten, is allicht rechtmatig te luchten op andere wijze.

590. Menschelijkheid is eenheid van natuurlijke verkeerdheid en geestelijke wenschelijkheid.

591. De zelfkennis van den mensch der samenleving is eene behoudende kleinigheid temidden van eindeloze verkeerdheid; zonder haar niet de zelfbeheersching, die het menschedom als menschedom bestendigt.

592. De ware wil wil het ware en het rechte. Niet onbewust; de ware wil is beredeneerde wil en gewilde redelijkheid.

593. De ware en werkelijke wil is bewuste zelfverkeering en als zoodanig niet voorhanden; hij heeft en houdt zijne wenschelijkheid. Gestreefd wordt natuurlijk, eer geestelijk is gedacht, maar zulk streven is dan geen willen.

594. Zelfverwerkelijking tot zelfverzaking blijft natuurlijk doel; wie anderen zoekt, zoekt in hen zichzelf, en wie zichzelf zoekt, zoekt weer iets anders.

595. Zelfzucht is onmiddellijke natuurlijkheid van levende verenkeling¹, die zich verkeeren moet; de

1) „Unumquodque naturaliter suo modo esse desiderat.”
Thom. Aq. c. G. 2:79.

strekking tot zelfverloochening schuilt in de zwaarte van geest, die men gezelligheid noemt.

596. Voorondersteld is in de menschelijke zelfzucht de natuurlijke verbeelding, waarin zich het verwijderde als gering en licht, het nabijzijnde als groot en gewichtig voordoet.

597. De ware zelfzucht is als volledige zelfzucht meer dan verkeerdheid; zij is zelfs het rechte, dewijl of inzooverre zij van gemeenschapszin vol is.

598. Het rechte is het als wenschelijk gedachte ware; het is het volledige, dat niets te wenschen laat. Zoo is er zelfverkeering en zelfopheffing in het wenschen.

599. De geest onzer samenleving verwerkelijkt het menschelijk wenschelijke of rechte allereerst in het recht, en als het recht; het recht is het rechte in onmiddellijk stelbare bepaaldheid.

600. Het recht komt niet van buiten; het is voortbrengsel van den mensch zelven. Maar niet van den mensch óp zichzelf; ook uit een aantal afzonderlijke menschen is het niet 'zielkundig' af te leiden.

601. Het recht is product van den mensch, die zijne afzonderlijkheid te buiten gaat en door zelfvermenigvuldiging tot vermenigvuldiging ook van zijne verkeersverhoudingen komt.

602. Het recht is recht van de persoonlijkheid. Doch niet van den persoon op zichzelf, maar van den persoon, die zich vermenigvuldigt; wettige gesteldheid blijkt het in den geest onzer samenleving.

603. Het recht als onmiddellijke stelbaarheid van het rechte is geen gesteld of nog te stellen

recht; het is de denkbaarheid en begrijpelijkheid van beiden.

604. De redeleer is geene eischen stellende zedenleer, en de ware leer der samenleving geen wetsontwerp.

605. Het recht van personen is een recht op zaken. Die zeer onzakelijk kunnen zijn.

606. Eigendom is rechtmatig bezit. Wie het loochent, verdient niets te hebben.

607. Geene waarde zonder waardeering. Waarde op zichzelf komt niet voor.

608. Arbeid is onderhevig aan waardeering. En geen volstreckte waardemáát. Objectief laat zich de waarde niet vaststellen.

609. Malheid in het verlangen naar goederengemeenschap: de meening, dat ieder iets bijzonders hebben zal, wanneer niemand iets meer heeft.

610. Het recht zonder meer is niet het volledige rechte, het rechte volledige. Het is volledige afgetrokkenheid.

611. Het recht is niet alles. En het brengt van zelf iets anders, het andere en verkeerde mede, de verkeerdheid van het onrecht.

612. Recht en onrecht verhouden zich als het rechte en het verkeerde van vrijheid en willekeur.

613. Het recht zonder meer is niet het rechte, dat zich niet verkeert, en het onrecht niet zonder meer het verkeerde, dat niet is terecht te brengen.

614. Het onrecht, dat zich verkeert, komt terecht in de straf; de straf is verkeering van onrecht, en zoo het volstrekt verkeerde recht zelf.

615. Van zelf is er recht, dat van zelf wordt

weerstreefd; van zelf wordt die weerstreving weerstreefd. — Het beginsel der strafleer van zuivere rede, die niet opgaat in eene 'theorie'.

616. Het onrecht brengt bestraffing mede, en het recht, waarmede in de samenleving gestraft wordt, is het recht der onvermijdelijkheid.

617. Met welk recht grijpt de overheid in, om te straffen? Met het recht, om eigen plicht te doen, die allereerst plicht tot handhaving van orde is.

618. Het strafrecht is het rechte van tweeden aanleg, waarin recht en onrecht tezamen terecht komen, om er terecht in voorondersteld te blijven.

619. Wat de gemiddelde rechter als zoodanig doet is gemakkelijker te bedillen en af te keuren dan te verbeteren.

620. Aan de straf verinwendigt zich de geest van het recht tot een gevoel van het andere, dat plicht heet, een gevoel, dat als 'geweten' spreekt.

621. Rechtsbesef en plichtsgevoel behooren tezamen in verhouding van (bepaalde en beperkte of) gebondene vrijheid en (ongedwongene of zelfstandige en) vrije (gehoudenheid of) gebondenheid.

622. Plicht is rechtmatige gebondenheid of gehoudenheid. En wie zich niet ook of juist jegens het bestredene tot rechtsbetrachting verplicht voelt, is niet de rechte mensch.

623. De stem des gewetens is de stem der rechtvaardige zelfbepaling en zelfbeperking, der zich bindende vrijheid, der persoonlijkheid, die zich deugdelijk beheerscht.

624. Geen plichtbesef zonder geweten; de stem des gewetens is die des plichtsbesefs. Met aanleg

tot schaamte: spreekt het tot zelfveroordeeling, dan voelt in ons het menschelijke zich vernederd.

625. Een duidelijk sprekend geweten is een lastig geweten.

626. Het rechte plichtsgevoel heerscht niet in het slaafsche gemoed. De mensch met het ware geweten is de geestelijk vrije mensch.

627. Als onmiddellijk bewustzijn van het onzichtbare rechte kan het geweten geheimzinnig heeten. Zijne stem is die van het onberedeneerde; het geweten is een en al gevoel.

628. Het geweten zonder meer is het geweten zonder hoogere ontwikkeling.

629. Het geweten is rechtvaardig. En het andere is de gewetenloosheid van boosheid of onrechtvaardigheid, de verkeerdheid, die in den geest der samenleving niet ontbreekt.

630. Het onberedeneerde gevoel van het niet meer dan rechtvaardige geweten moet bij voldoende beredeneerde navraag verstommen.

631. De rechtvaardigheid zegt: ieder het zijne. Maar vordert ze voor ieder hetzelfde of iets verschillends? De stelregel der rechtvaardigheid is niet afdoende.

632. Rechtvaardigheid is halve deugd. En zoo dan half ondeugend; goed is de rechtvaardige nog niet.

633. Wat zich ontwikkelen zal, moet eigene gesteldheid te buiten gaan. Ook voor eerlijken geene ontwikkeling zonder verzaking van aanvankelijkheid.

634. Het geweten is — niet alles. En de gewetenloosheid is het andere, dat in het ruimere

geweten eener meer volledige menschelijkheid ten goede voorondersteld is.

635. In het bewustzijn der volledige wijsheid geldt de gewetenloosheid slechts betrekkelijk als het verkeerde.

636. Het geweten is op zichzelf het onontwikkelde of bekrompene en niet het volledige geweten, dat ruimer is; het heeft zich daarom aan het andere van zichzelf te buiten te gaan.

637. Gewetenloosheid zonder meer is niet meer dan verkeerdheid. Toch komt met brááfheid zonder meer het menschdom niet verder.

638. Als onmiddellijk, verkeerd en verruimd geweten verhouden zich rechtvaardigheid, boosheid en goedheid.

639. Vergeleken bij het ruimere of meer inhoudende geweten van staatsman en kunstenaar, van vrome en wijze, is het onmiddellijke geweten eener gelijkvloersche rechtschapenheid het weinig zeggende.

640. Is de bekrompenheid alles en zal het ruime niet meer dan het verkeerde zijn? Ook voor een ruim geweten is veel te zeggen.

641. Een staatsman kan niet enkel braaf of eerlijk en echte kunstzin niet zonder onzedelijkheid zijn.¹ Wat dan gevoeld wordt in de vroomheid, al blijkt het godsdienstige geweten op zijne wijze verkeerd.

642. Verkeerd blijkt of heet als dweepzucht het

1) Fr. Paulhan o.a. noemt de kunst „essentiellément immoral par nature”: blz. 131 van een boekje over ‘La logique de la contradiction’ (Paris, Alcan 1911).

hartstochtelijk of uitsluitend godsdienstige geweten; de dweper toch is de godsdienstigheid in levenden lijve.

643. De echte godsdienstige is als de geestdrijver, die voor zijne overtuiging wil sterven en doen sterven¹, een mensch met eenzijdig verruimd geweten.

644. Heeft de wijze nog een geweten? Is hij nog zedelijk en eerlijk? Hij is meer dan dat; hij heeft van zijn geweten geen last meer.

645. Als het bewustzijn der volledige waarheid is de wijsheid niet meer het gevoel, dat in de braafheid als geweten spreekt, al begrijpt juist zij daarvan de onontbeerlijkheid.

646. Zuivere deugd — deugt niet voor de samenleving. En in deugdelijkheid van — liefde wordt naar het deugen niet meer gevraagd; het ruimste geweten spreekt in de liefde tot de waarheid.²

647. Waar is voor den wijze, bij het gevaarlijke der waarheid voor de velen, de grens tusschen den plicht tot openbaring en dien tot terughouding? Daar, waar zij voor God is, — in wien de verplichting is opgeheven.

648. Ken uzelf. Maar het eenzijdige trachten naar kennis van eigene gebreken is eene zelfdoorwoeling, die niet het streven naar de ware zelfkennis en voor de hoogere ontwikkeling eer een beletsel is.

649. De verbrijzelde kiem kan niet ontkiemen.

1) Echte Roomschen willen geene lijken, wel menschen, verbranden.

2) Paulhan: „La logique n'est qu'une sorte de morale de l'intelligence.” (T. a. p. blz. 134.)

En een vermorzeld hart blijft sombere zieligheid.

650. Er zijn onder de menschen vele schelmen, omdat weinigen het rechte ruime geweten hebben.

651. Een schelm is gewetenloos. En de schelmsche mensch toch zoo kwaad niet. Men voelt aan het schelmsche de mogelijkheid eener verontschuldiging en vergoelijking der gewetenloosheid.

652. De boosheid is onmiddellijk en voorloopig het verkeerde, niet het rechte of ruime en veel zeggende geweten.

653. Oneerlijkheid is half ontwikkelde boosheid; volledig ontwikkeld blijkt deze moorddadig.

654. Eén koffieboon met opzet te weinig toegewogen kenmerkt de eerste schrede des vreedzamen kruideniers op den weg naar de moorddadigheid.

655. De dief is de nog half ontwikkelde boosdoener.

656. De dief is niet aantrekkelijk. Wel de roover, de ridderlijke schurk, in wien nochtans de onmensch schuilt.

657. Dief en roover verhouden zich als de huichelachtige en de rondborstige boosheid; dat de roover als van zelf tot moordenaar wordt, onthult aan hem de volledige gewetenloosheid van den onmensch.

658. Aan den moorddadigen onmensch openbaart zich verkeerde volmaaktheid; de moorddadige onmensch is volledig verkeerd ontwikkeld.

659. Moorddadigheid is booze gewetenloosheid. De goede gewetenloosheid heet liefde.

660. De moord, gepleegd zonder verzachtende omstandigheden, is de misdaad van den onmensch, die geen recht meer heeft op meewarigheid.

661. De volmaakte gewetenloosheid is onmenselijke verkeerdheid, die zich volmaakt zoude moeten bekeeren, om terecht te komen in de liefde.

662. Persoonlijke verliefdheid en algemeen menschelijke liefde verhouden zich als engheid en onbekrompenheid van toewijding; zoo is de 'Christelijke' liefde de ware.

663. Wat wij in alle zelfzucht behoeven en (min of meer ook) hebben, is de gemeenschapszin, die zich in den geest der samenleving als toewijding openbaart.

664. De goedheid of liefde is meer dan rechtvaardig, en zwijgt van recht of plicht. Zij wil het ruimere; zij wil 'gewetenloos' het rechte.

665. De liefderijke mensch is de plichtvergetene hoogere mensch, in wien ten goede het geweten zwijgt.

666. De natuurlijke goedheid van den geest onzer samenleving leeft natuurlijkerwijze in de goede zeden.

667. Als redelijkheid van zeden, gewoonten en gebruiken is de zedelijkheid eene redelijkheid op de wijze des gevoels.

668. Het voor- of aanpreken van rechten of plichten beteekent geene gezonde zedelijkheid: het is blijk van ziekte, ziekte der zedelijkheid zelve.

669. De geest onzer samenleving openbaart zijne deugdelijkheid of goedheid onmiddellijk en allereerst in het goede samenleven van elkander aanvullende personen, dat als ordelijke samenleving van man en vrouw het zedelijke leven zelf is.

670. De ware menscheijkheid is die, waarin zich

menschelijke tegenstelling verkeert en opheft; eerst man en vrouw in vereeniging kunnen de ware menschelijkheid beleven.

671. De zedelijkheid vereenigt en vergeestelijkt. Ze vereenigt mannetje en wijfje vermenschelijkend tot man en vrouw; zij is de leefwijze van 'levensgezellen'.

672. De man is de verkeerdheid der vrouw, — en omgekeerd; zoo spiegelt zich ons leven in wederkeerige verkeerdheid, en blijkt daarin vereeniging van afzonderlijke verkeerdheid het ware en rechte.

673. Het zedelijke leven is 'echte' geregeldheid; het rechte huis is een huis van echtgenooten.

674. De echt geregelde samenleving van man en vrouw is een samen leven in geregelde echt.

675. Zedelijk leven is als huwelijksleven samenleving van man en vrouw op de wijze der gewetigde liefde.

676. Vereeniging van tegendeelen vormt de rechte huisgezinnen.

677. Waarin bestaat de waarde des levens? In datgene, wat mannen en vrouwen er tezamen van kunnen maken. Het beste, dat er te beleven is, is te beleven op den grondslag des huwelijks.

678. Al het goed gedane verdient waardeering. En onteerd wordt men allermint in het echtelijke leven door dienende liefde.

679. Eene blijvende maagdelijkheid is de trouwhartige ontvankelijkheid der vrouw. En van maagdelijkheid des gemoeds kan ook eene gade vol zijn.

680. De teerhartige mededeelzaamheid, die jegens de vrouw den man betaamt, blijft zijne — zwakheid.

Honderdmaal zwak zijn echter is minder erg dan eenmaal wreed zijn.

681. De vrouw, die als huisvrouw dient, verdient hare vrijheid. Inderdaad is de dienstbaarheid juist van de gehuwde eene stille en rechtmatige heerschappij.

682. De afhankelijkheid der gade van haren echtgenoot is eene echte vrijheid.

683. Alles wordt betaald, of betaald gezet, ook of juist de echtelijke heerschappij van den man. En beter afhankelijk van den gemiddelden echtgenoot dan van de beste betrekkingen.

684. Eene vrouw wordt niet onteerd door mededeelzaamheid haars mans, wel echter als ongehuwde gedrukt door de behoefte aan die harer maagschap.

685. Het gehuwde leven van echtgenooten en het samen hokken van onverbondenen verhouden zich als gewaarborgde geestelijkheid en onbetrouwbare natuurlijkheid.

686. Het huwelijk beveiligt tegen de natuurlijke wispelturigheid, waarin de geest der samenleving niet gedijen kan, en die zich dan ook juist bij echtscheidingen openbaart.

687. In het rechte huis is het recht voorondersteld. En vergeten. Men wedijvert er in gewetigde toewijding, doch niet uit nood.

688. Buiten het rechte huis staat het verkeerde. In verschillenden vorm staat buiten de echtelijke woning de plaats van oponthoud, waar de mensch zijne onzedelijkheid toont.

689. Onzedelijk is in den geest der samenleving

elke toeleg, om zonder toewijding te gebruiken, dat is te misbruiken; de zedelijkheid blijft wettige wederkeerigheid van het betrachte eigenbelang en de betoonde liefde.

690. Wie eene vrouw wil benaderen, zonder ze te huwen, wil ze genaken op de wijze der maatschappelijke verkeerdheid, der verdeeldheid.

691. Ziek maakt allicht de zwakken de zedelijke zelfbeheersching. Zal daarom de minderwaardigheid den toon aangeven? Het hogere heerscht van zelf ten koste van het lagere.

692. Maatschappelijke gedragsregelen komen terecht van de hogere minderheid, niet van de lagere meerderheid.

693. Onrecht en boosheid, onzedelijkheid en verkeerde huizen laten zich niet afschaffen; van verkeerdheid blijft de geest onzer samenleving vol.

694. In het maatschappelijke leven openbaart de mensch van zelf zijne verkeerdheid, inzooverre hij daar allereerst uit nood wedijvert, en zonder toewijding of echte liefde tracht te gebruiken, te misbruiken.

695. Waar de nood brengt tot wedijver, is *nijd* in dien wedijver; zoo is het maatschappelijke leven vol van nijd en hatelijkheid.

696. Het maatschappelijke leven is vol van geschil. Geschil toch heet de wijze, waarop zich in den geest onzer samenleving verschil van belang beredeneerd openbaart.

697. In den geest der samenleving is het menschelijk leven niet te bestendigen, zonder dat allen voor eigene rekening iets doen en verwerven, vast-

houden en beheeren, hetwelk, achterna beschouwd, der gemeenschap ten goede komt.

698. De mensch kan niet bestaan of staan en gaan zonder de ruggegraat, waaraan zich het geheele menschedom heeft op te richten. En in het vooruitzicht voor eigen afzonderlijk belang wortelt de ondernemingsgeest, die onontbeerlijk is voor de verheffing der geheele maatschappij.

699. De ongelijkheden onzer samenleving prikkelen de lager gestelden, om naar gelijkheid met de anderen omhoog en boven dezen uit te streven; zoo tracht een zich rechtmatig noemende naijver naar omgekeerde verdrukking.

700. Wie niets wil weten van de door den rijkdom medegebrachte zorgen, blijft zelden rijk. En een goed beheer van persoonlijk vermogen heeft in den geest der samenleving zijne dienstigheid.

701. Het geldelijk vermogen — plaagt sommigen, die het hebben, en de meesten, die het niet hebben; zoo blijft ons leven aan den gang.

702. De gemeene man is niet veel bijzonders, en de rijke niet — zonder verdiensten.¹ Bij al het geluk en ongeluk in de wereld krijgt men gemiddeld wat men verdient, verdient men wat men goed beheert, en verliest men wat men niet kan vasthouden.

703. Aan de kapitalisten hebben 'socialistische' leiders veel te danken. Want ook zij leven van hun tegendeel.

1) Hiëronymus noemt ('aan Hedibia' 1) het woord des Heeren in Matth. 19:24 „difficile, durum et contra naturam”.

704. Eene uitsluitend communistische samenleving des menschdoms heeft nooit bestaan. En te vergeefs zoekt men het bewijs, dat zij bestaanbaar is.

705. Zullen nog de 'grondslagen' der maatschappij moeten veranderen? Dan is ons vooruitzicht van betere samenleving eene grondelooze verbeelding.

706. Hoe minder het verleden reeds aan het licht heeft gebracht, in welke verhoudingen het menschdom moet leven, des te minder laat zich vaststellen, hoe in de toekomst de samenleving moet zijn.

707. De volledigheid van den geest der samenleving is niet zonder hare samenwerking door tegenwerking:

708. Geen kring zonder middelpunt, geene handen en voeten zonder hoofd, geen volk zonder 'leiding'. En de goede volksleider is de ware demokraat.

709. De behoefte aan menschen, die op belangrijke punten kunnen voorgaan of ingrijpen, weerlegt van te voren den waan, dat de menigte zelfstandig haar welzijn verzekeren kan.

710. De stokers van een stoomschip zijn niet de stuurlieden. En de arbeiders in eenen staat zijn niet de meer ontwikkelden, die leiding geven; zonder andere klassen geen bestuur of gerecht.

711. Besturen en recht spreken zijn niet de zaak van Jan Alleman; daarvoor ontstaan en bestaan van zelf bepaalde klassen van menschen.

712. De ware klasseregeering en klassejustitie zijn meer dan verkeerdheid; ze zijn bestuur en rechtspraak van de klasse, die goed bestuurt en recht spreekt.

713. De wereld onzer dagen heeft hare verkeerde machthebbers, die de gestelde machten boven zich bestrijden, om zelve machtig te blijken van anderen op.

714. De gramschap van arbeiders over elk voornameer doen der door hen naar de 'heeren' opgestuwde gelijken is niet meer dan natuurlijk.

715. Een arbeider wordt geen vertegenwoordiger van arbeiders, om te blijven arbeiden, maar om op zijne wijze héér te worden. En een arbeider, die arbeiders leiden zal, goed leiden zal, moet den ondergrond, die hem naar boven heeft gestuwd, te boven zijn.

716. De vakvereniging is als bond van menschen, wier belangen dezelfde zijn, inzooverre zij elkanders mededingers zijn, een vriendschapsbond van vijanden en maatschappelijk voorbeeld van den staat.

717. De staat is volledig product van verhoudingen der zich vermenigvuldigende personen en maatschappelijke vereenigingen.

718. In den staat komt onze samenleving tot hoogere ontwikkeling, samenhangende ontwikkeling. Eene maatschappij zonder meer ware eene samenleving zonder bepaaldheid van hoogere orde.

719. Allen hebben wij onze plichten jegens den staat. Want men heeft meer plichten dan die, welke men zich willekeurig oplegt; men heeft er, die van zelf op ons rusten.

720. Het algemeen stemrecht in den staat onzer dagen is geen recht. Het is een voorrecht voor de minderwaardigheid, om den meerdere te overstemmen.

721. Heeren mogen er niet meer zijn, en van

gepeupel mag men niet meer spreken. Maar waar van gepeupel geene sprake meer is, daar is het gepeupel de baas.

722. Tot de redelijke zelfbeperking, waartoe de staat de velen dwingen moet, komt van zelf de wijsgeer. En de wijze, die het ware recht van spreken heeft, zal vaak zwijgen, wanneer hij denkt aan het gemeenschappelijk belang.

723. De schreeuwers onzer dagen zijn zelden — gebreklijders. Zij eten meest goed en werken slecht. Want slecht wordt er gewerkt in onze dagen van veeleischendheid.

724. Wie niet kan leeren begrijpen en het eerbiedigen verleert, is op weg, om het edelste te verliezen, dat hij had geërfd. Het gevaar der arbeidersbeweging.

725. Niet minder gevaarlijk dan de arbeidersbeweging is de vrouwenbeweging, al zullen onvankelijkheden geene omwenteling begaan.

726. Van 'vrouwelarij' hebben de mannen niet veel te verwachten. En ze hebben de vrouwenbeweging niet tegen te gaan. De menschheid, die zich ontwikkelt, kan dit niet doen voor de helft, doch verhoudingen zullen verhoudingen blijven.

727. De staatsrechtelijke gelijkstelling van man en vrouw is medegesteld in de wettelijke gelijkstelling van alle menschen, waarvan zij de onvermijdelijkheid en de verkeerdheid heeft.

728. Van de gemiddelde vrouw is de kinderlijkheid niet te bewijzen; die spreekt voor zichzelf. En er is eene mannelijkheid, die de vrouw nooit zal hebben.

729. De *uitstekende* vrouw is allermint de *uitstekende* vrouw, de *uitstekende vrouw*. En de vrouwelijke natuur, die zich vermant, blijft in de poging.

730. De vrouwelijke aanvalligheid is niet te denken zonder onnoozelheid. Bekoorlijke wijsheid komt niet voor.

731. De liefallige vrouw is goddelijke zieligheid. Zij is de natuurlijke afgod, waarin de geest zich spiegelt en de onnoozelheid huist.

732. Voor den echten man is de liefallige vrouw de natuurlijkste belangwekkendheid, de afgod, die niet is, maar beteekent, wat hij bij haren aanblik voelt.

733. Zonder de vrouwen geene poëzie. En de vrijgezel is eene in levenden lijve rondwandelende verkeerdheid, die verstandig verkeerd kan heeten.

734. In het geestesleven des mans moet de vrouw naar verhouding mededoen; afkeer van vrouwelarij is in den man niet meer dan natuurlijk.

735. Het zwakkere geslacht mag zich niet overwerken, zal er — troost blijven voor den man. Troost heet de weldadigheid van de niet werkdadige menschelijkheid, en arbeidende troost men niet.

736. De man, die zijne vrouw niet laat deelen in zijn hooger geestesleven handelt achterlijk. En wie haar Zuivere Rede ter lezing opdringt, overdrijft eene betere gezindheid.

737. Uit de leerzaal van zuivere rede wordt de vrouw niet geweerd. Maar men eischt er van haar allermint, dat zij het ontvangene, of opgevangene, ga mededeelen.

738. Het rechte in onze samenleving zal allereerst

de handhaving blijven van het recht. Want in het recht beheerscht de menschelijke geest zijne lagere natuur.

739. Des menschen maatschappelijke onzedelijkheid komt min ofte meer in hoogere ontwikkeling en toewijding terecht.

740. Onrecht, boosheid en onzedelijkheid in ons maatschappelijk leven openbaren eene natuurlijke wanordelijkheid, die door den geest wordt geordend en beheerscht; de zelfbeheersching schept in den geest der samenleving vereenigingen en instellingen, waar het betrekkelijk ordelijk toegaat.

741. In de maatschappij komt het rechte niet op de wijze der stelligheid tot zijn recht; de verkeertheit onzer maatschappij komt terecht in den staat, de vereeniging der vereenigingen, die in den geest der samenleving de rechte uitkomst blijkt, of medebrengt.

742. De staat is een geestelijk organisme. Waarom zijne organen eigenlijk niet eens in schijn voorhanden zijn.

743. De staat is het goddelijke der menschelijke natuurlijkheid in den geest der samenleving.

744. In den staat wordt bij wijze van stellig recht de wet gesteld; in den staat blijkt het recht volledigheid van wet.

745. Stellig of gesteld recht is van zelf staatsrecht; de staat stelt het recht als de wet, om die te verkeeren en te handhaven.

746. Is ooit het recht tot stelligheid gekomen zonder willekeur? Elk wetgever handelt min ofte meer willekeurig, — wat niet wil zeggen, dat wetgeving te ontberen is.

747. De wet kan niet afdoende blijken; in onvoorzienne gevallen heeft nooit eene wetgeving voorzien.

748. De wet kan niet rechtvaardig blijken; de gelijkheid van allen voor de wet is evenzeer onrechtvaardig als aller ongelijkheid.

749. Gelijke boete in hetzelfde geval voor arm en rijk is bevoorrechting van den rijke. En gelijke straf in hetzelfde geval voor hoog en laag is bevoorrechting van den mindere. De rechtvaardige straf is (niet en toch) de aan stand en klasse geevenredigde straf.

750. Het recht der partijen is een recht van vereeniging. En dit blijkt achterna een recht van samenspanning tegen den staat, waarin het onvoorwaardelijk wordt gehandhaafd; onbelemmerd blijkt het moorddadig ondankbaar.

751. Onbelemmerde vrijheid van vereeniging is vrijheid voor onredelijk verstand, om gevaarlijke ontevredenheid van menigten te wekken over schaduwsijden, die onloochenbaar en onvermijdelijk zijn.

752. De vereeniging, die afzonderlijke belangen ten koste van het geheel voorstaat en bevordert, heeft de strekking, om te gronde te richten wat haarzelve mogelijk maakt.

753. De staatsambtenaar, die op zijne wijze de vereeniging der vereenigingen vertegenwoordigt, kan niet onvoorwaardelijk het recht van afzonderlijke vereeniging uitoefenen.

754. De staatsmacht, die het recht van vereeniging zonder voorbehoud laat gelden, maakt de volledigheid aan de bekrompenheid of eenzijdigheid ondergeschikt.

755. Persoonlijke partijkeuze is bekrompene willekeur, vergeleken met toewijding aan het volledige, zonder hetwelk alle partijschap eenzijdigheid zonder recht blijft.

756. De willekeur der persoonlijke partijkeuze is engheid vergeleken bij de bevordering van hetgeen allen behoeven en waarin allen van zelf of onwillekeurig mededoen. Of heeft men alleen die plichten, welke men verkiest' te hebben?

757. Het wezen onzer samenleving is vol van verkeer en omkeering of omwenteling. Maar wegwenteling van alle verkeerdheid in den staat ware inzinking tot ordeloosheid zonder staat.

758. Behoud zonder afschaffing is eene ondoenlijkheid. En afschaffing zonder behoud is de andere; de grondigste hervorming is in den grond zeer behoudend.

759. Zieken wentelen misschien in bed, en worden dan daarvan niet beter. De omwentelingen in de samenleving hebben regelmatig hetzelfde gevolg.

760. Geene samenleving zonder den gemeenschapszin, die niet wacht op volmaaktheid. En het hoogste gemeenschapsgevoel, dat als zuiver menschelijk medegevoel naam mag hebben, zonder dat het zich in het onbepaalde verliest, heet vaderlandsliefde.

761. Het ondermijnen der vaderlandsliefde is niet minder verkeerd dan het ondermijnen van den familiezin.

762. Ernstig bedoelde sociaal-demokratie is eene tot hatelijkheid verkeerde menschlievendheid.¹

1) Fr. van der Goes: „Zoolang er ongelijkheid blijft, zal er armoede zijn." ('De Beweging' van 1906, blz. 219.) Ego:

763. De beste zaken zijn verloren, wanneer naar gronden wordt gevraagd. Maar wat wij bestrijden, gaat op ons over.

764. Goed voorgaan verdient niet de vraag, met welk recht wordt voorgegaan. En hem, die goed beheert of regeert, vrage men niet te dringend naar zijnen rechtsgrond.

765. Het hoofd van den staat verzinnelijkt als vorst voor het oog de weerbaarheid zijns volks, gelijk deze voor het gevoel deszelfs oppermachtige zedelijkheid vertegenwoordigt.

766. De volledige mensch is meer dan staatsburger; hij is wereldburger. Maar aan alles het zijne, ook aan den staat.

767. De staat komt niet tot zijn recht, waar hem niet het noodige gewordt, om zich in stand te houden naar binnen en naar buiten.

768. Een staat heeft zijn eigen belang. En het laatste middel, om dit voor te staan, blijkt bij gelegenheid een onvermijdelijke oorlog.

769. In den oorlog komt aan het licht, wat in de vreedzame onderhandelingen tusschen staten was bedoeld.

770. Staten verkeereren onderling in den natuurstaat. Er is geen rechter boven staten, en de 'vredesbeweging' is eigenlijk eene tegen den staat gerichte beweging.

771. Het anti-militarisme, dat de vaderlandsliefde

kijk naar uw medemensch, misgun hem wat ge niet hebt, en wees nooit tevreden met wat ge wel hebt. Al hebt gij het goed, ge hebt het ellendig, zoolang er iemand is, die het beter heeft!

verzwakt en het gevoel van nationale eigenwaarde verwoest, is verkeerd gemeenschapsgevoel en werkt misdadig.

772. Wie in het geheel niet vechten wil, verdient de slavernij. En wie geene lófheid wil verraden, schreeuwe niet te hard mede in de vredesbeweging.

773. De oorlog heeft zijne gruwelen. En zijne veredelende zijde. Omgekeerd zal op den duur de vrede meer dan veredelend: hij moet ook verliederlijkend, werken.

774. Vrede naar buiten, oorlog van binnen. Geene samenleving zonder strijd, en binnenlandsche twisten kunnen erger dan oorlogen zijn.

775. Niets veelvuldiger dan de strijd van plichten. Wat is het eigenlijk belang der menschheid en ons plichtmatig doel? Alles verkeert zich, zelfs of juist de wenschelijkheid van de wijsheid.

776. Geen geest van het hoogere zonder den staat. De staat brengt het hoogere mede, dat hij zelf niet is.

777. De staat is volledige vereeniging en vereenigende volledigheid in den geest der samenleving zonder meer.

778. De ware staat is de werkelijkheid van het rechte in den geest der samenleving zonder meer; hij houdt volledig in, wat deze als het wenschelijke bij wijze van het rechtstreeksche vermag.

779. De staat is niet alles. En in den geest der wereld moet hij zijne beperktheid en eindigheid openbaren.

780. De geest onzer wereld, de wereldgeest, gaat den staat te buiten, om hem in alle tijdelijkheid te

laten ontstaan, veranderen en vergaan, en hem in den geest van het hoogere bestendig op te heffen.

781. De geest van het hoogere vermag in zaken van staat niet van het hoogere af te zien; de staat moet dienstbaar blijken aan kunst, godsdienstigheid en wetenschap.

782. Als schoonheidszin en kunstzin is de zin voor het hoogere, het geestelijke, zoo natuurlijk mogelijk; de schoonheidszin is hoogere zinnelijkheid.

783. Wat recht van bestaan heeft de schoonheidszin? Het schoonheidsgevoel is eene natuurlijke zijde onzer geestelijkheid.

784. Het schoone is het rechte, welks wenschelijkheid geen bewijs behoeft.

785. De schoonheid is bevredigende zichtbaarheid, het aanschouwelijk bevredigende en vrede brengende.

786. De natuurlijkste belangwekkendheid is voor den man het mooie meisje, dat hem — onrustig maakt; de geslachtelijke schoonheid, die de begeerte wekt, om geslachtelijk te werk te gaan, is wel onmiddellijke doch niet de ware schoonheid.

787. De ware en rechte schoonheid is naar wezen en begrip zindelijke, reine en zuivere schoonheid; wat vuil is of smerig, is niet schoon.

788. De zuiverste en goddelijkste of ware schoonheid is de schoone waarheid, die door alle waarneembaarheid heen als de zuivere geldigheid wordt beseft.

789. De schoone maagd is nog niet de goddelijke maagd, en eer zielig onnoozel; aantrekkelijke natuurlijkheid mag 'bekoren', maar komt aan goddelijkheid niet toe.

790. Van schoonen is geene wijsheid, van den wijze geen schoone aanblik te verwachten.

791. De schoonheid zelve moet verwelken, zal de wijsheid zich verwerkelijken. Want wijsheid is verinwendigde schoonheid, gelijk de schoonheid veruitwendigde wijsheid is.

792. Ondergrondsche zin voor de schoonheid is de zin voor de lekkerheid, die er dierlijk menschelijk op uit is, het leven kostelijker en kostbaarder te maken.

793. In de smulzucht ontwikkelt, of liever verwerkelijkt, zich natuurverfijning; niet iedere boer kan zich goed, dat is verkeerd, verlekkerd noemen.

794. Lekkerheid, schoonheid en welluidendheid verhouden zich als bevredigende waarneembaarheid op de wijze der ongesteldheid¹, gesteldheid en vluchtiging.

795. Lekkerheid, schoonheid en welluidendheid verhouden zich als voelbaarheid, waarneembaarheid en verneembaarheid van bevredigende maatverhoudingen.

796. Vooral bij eet- en drinkbare lekkerheid geniet de gemeene man. En niet veel meer dan zin voor lekkerheid van tweeden aanleg is ook zijn schoonheidszin.

797. Smulzucht en schoonheidszin zijn verwant in verhouding van verfijnde dierlijkheid en vergeestelijkte zinnelijkheid; de smulzucht is niet zonder verfijning van natuurlijkheid, en de schoonheidszin de natuurlijkheid zelve van den waarheidszin.

1) Of stelbaarheid, die aan de gesteldheid niet toe is.

798. De schoonheid is voor weinig menschen.

799. Als doellooze doelmatigheid voor de belangelooze belangstelling is de schoonheid onbruikbare belangwekkendheid.

800. Het welbehagen aan geslachtelijke schoonheid is kiem van begeerte. Doch het is niet reeds de begeerte zelve; de schoonheid is niet onmiddellijk eene bruikbaarheid.

801. De schoonheid is het wenschelijke, dat in alle onmiddellijkheid als zoodanig gevoeld en erkend, zij het ook niet begrepen, wordt.

802. De schoonheid heeft hare gevaarlijkheid, verraderlijkheid, noodlottigheid. En het is ondoordacht, ze zuiver wenschelijk te noemen.

803. Gevaarlijke schoonheid is verkeerde doelmatigheid.

804. De schoonheid mag eigenlijk — geen náám hebben. Wie ze bespreekt, is er overheen.

805. De schoonheidszin is niet meer dan nieuwsgierig. Want hij is kijklustig en naar vreemde gehoorstreelingen begeerig zonder weetgierigheid of wijsgeerigheid.

806. De ware schoonheidszin is moment van het ware, — bestendige vluchtigheid. Hij is niet alles, hetgeen beteekent, dat de volledige menschelijkheid meer inhoudt.

807. Er is een schoonheidszin van laatsten aanleg, die ons niet verlaat, zelfs of juist in het onzienlijke en zuiver geestelijke.

808. De schoonheidszin zonder meer is een schoonheidszin zonder verheffing of heiliging en wijsheid; hij heeft allereerst behoefte aan wijding.

809. De schoonheidszin is de 'ongesteldheid' van den godsdienstzin.

810. De schoonheidszin zonder meer is schoonheidszin zonder het hoogere. En zeer natuurlijk is gemeenlijk de geestelijkheid van kunstenaars; ook een leven vol gevoel en schoonheid is nog niet het ware.

811. De natuurlijke mensch is nog niet de rechte, en de schoonheidszin is eene natuurlijkheid des geestes; wie schoonheid zonder verheffing wil, is op het rechte nog niet uit.

812. In den schoonheidszin zonder meer bloeit nog niet zuivere geestelijkheid; van den zin voor het ware is hij de natuurlijke onmiddellijkheid.

813. Schoonheid zonder meer ware schoonheid zonder zin of inhoud. En de verkeerde schoonheid of leelijkheid kan zeer belangwekkend zijn.

814. In de schoonheid komt uit, wat voel- en zichtbaar bij elkander behoort; zij is aesthetische overeenkomst. En de leelijkheid brengt het even merkbaar niet overeenkomstige mede, het afwijkende en tegengestelde, dat met die eenheid in strijd is.

815. De leelijkheid komt voor, waar een deel bij zijn geheel voor het oog niet voegt. Zoo is er geene leelijkheid zonder afwijking van zichtbaar bevredigende maatverhoudingen.

816. Leelijkheid is afstootendheid. Maar afstooten en aantrekken doet alles, al naar men het neemt of niet neemt, en niet of wel is geoefend, al naar men niet of wel in het niet passende of afwijkende het aanvullende en verrijkende vermag te bespeuren.

817. Schoonheid en leelijkheid zijn in alle eigenaardigheid betrekkelijk.

818. Mooie meisjes wandelen gaarne met leelijke. In wederkeerigheid van eigenaardige belangwekkendheid kan dan de derde stelbaarheid de beschouwende jonge man zijn.

819. Het leelijke houdt op, leelijk te zijn, wanneer zich daarvan de zin laat voelen of beseffen. Het wordt dan leelijk en schoon in eenen; het treft als eigenaardigheid.

820. Van de waarneembare belangwekkendheid is de schoonheid de betrekkelijke eenvoud, die zich aan de leelijkheid te buiten gaat, om tot de belangwekkendheid te komen, die als het meer inhoudende eene zinrijke eigenaardigheid blijkt.

821. De leelijkheid is in hare belangwekkendheid de verkeerde schoonheid zelve, en de belangwekkendheid van schoonheid en leelijkheid in eenen eene treffend eigenaardige betrekkelijke volledigheid.

822. De zin voor het treffend eigenaardige is geen zin voor de schoonheid zonder meer.

823. De schoonheid kan zich niet zonder leelijkheid tot meerdere volledigheid ontwikkelen. Wat van zelf ook geldt van den schoonheidszin, die als de zin voor volledige belangwekkendheid boven zich-zelfen is uitgegaan.

824. Allerbelangwekkendst is de wijsheid. En de wijsheid is geene leelijkheid. Maar waar is de schoonheid, die wijs is? Alleen onnoozelheid bloeit.

825. Gestelde schoonheid is vergankelijk. Maar ook leelijk blijft men geen duizend jaren.

826. Eenzijdige verleelijking van eigenaardigheid komt uit aan de caricatuur, een aanschouweliijken spot, die overmaat van het kenmerkende voorhoudt.

827. Het ongewoon gewone is als het zonder verheffing en toch als uitstekend te denken algemeene het bij wijze van verlaging uitkomende gemeene.

828. De gemeenheid is geene onnatuurlijkheid. Zij is de natuurlijkheid zelve, onze eigene natuurlijkheid, overheerschende natuurlijkheid in menschen.

829. De gemeenheid is de menschelijke natuurlijkheid, die afzonderlijk en opzettelijk uitkomt. En wat zoo uitkomt, is verkeerd tot dierlijkheid, als dierlijkheid.

830. Heerscht in ons niet de geest, dan heerscht in ons het beest. Wat niet wil zeggen, dat beesten volledig verkeerd zijn, maar dat het geene mensche-lijke taak is, de beest te spelen.

831. Het klinkt niet verkeerd, dat men in schoonheid en kunst geene onnatuur moet willen. Maar het natuurlijke is op zijn hoogst het dierlijke, en 'natuurlijke' kunst is natuurlijk onzedelijke kunst.

832. Het naturalisme der kunst is zonder verheffing. Wie het natuurlijke wil, mag het goede meenen, maar verheft zich niet, en gaat misschien zelfs naar beneden.

833. Buitengewone of ongemeene gemeenheid in de kunst is de natuurlijke gemeenheid van de smerigheid. Het naturalisme brengt smerige kunst mede.

834. De ware kunst is volledige kunst, en niet zonder onzuiverheid. De verkeerdheid is ook als gemeenheid niet te ontberen, en niet te wraken als iets, wat ondergeschikt moet zijn, of ondergeschikt is te maken.

835. In de gemeenheid komt zelfstandig of over-

dreven uit, wat als het overheerschte in den mensch heeft mede te doen: de dierlijkheid. En het gemeene is onschuldig natuurlijk, inzooverre het aan onze geestelijke bestemming ondergeschikt blijft.

836. Verheffend werkt alle menscheijkheid, die de bereikbaarheid van het hoogere voelbaar maakt.

837. De eindigheid kan verheffend werken, al is zij niet de verhevenheid zelve.

838. De verkeerdheid van den geest, wiens grootheid hare kleinheid openbaart, werkt drukkend verheffend als het hooge, dat gevallen is, of ten val komen moet; zoo beleeft men in droevige opwinding het tragische.

839. De verkeerdheid van den geest, die niet zijne zelfbepaling maar natuurlijke werktuiglijkheid openbaart, werkt op de onnadenkendheid als het komieke.

840. Alleen in onbekommerdheid en zonder opwinding is het koddige te beleven, het ongeduchte zielige, dat als het geducht geestelijke tracht uit te komen.

841. De fijnst voelende gezindheid is die der gemoedelijke innigheid, waarin het bedroevende van het koddige, het koddige van het bedroevende, 'humoristisch' wordt gevoeld.

842. De kunst wil onwillekeurig verhelpen, bijwerken en aanvullen, wat voor het menschelijk gevoel de natuur tekort komt; eene andere strekking heeft ze niet, al doemt in haar verschiets iets anders op.

843. De kunst, die op den beganen grond begint, onthult niet onmiddellijk het koddige en bedroevende

of ook slechts gemeene, dat in haar schuilt; zoo openbaart zij haren geest nog raadselachtig in de bouwkunst.

844. Het kunstwerk komt voor in verhouding van raadselachtigheid, duidelijkheid en innigheid. En nog het duidelijkste bouwwerk heeft zijne raadselachtigheid.

845. De bouwkunst bewerkt de levenlooze buitenwereld, opdat de door de kunst bewerkte natuur met den geest verwant worde.

846. De bouwval is eene ten deele vergane kunstmatige gesteldheid, waarin zich de opheffende verhevenheid van het eeuwige doet gevoelen.

847. Beeldende kunst is duidelijke kunst. Doch eerst de verbeeldingskunst van den schilder toont werkelijke innigheid.

848. Vergeleken met het onduidelijke en het duidelijke aan gebouwen en beelden zijn schilderen gewrochten van meer innige kunst.

849. De teekening is teeken van wat men zich heeft voor te stellen; daarom is waardeering van teekeningen minder natuurlijk dan die van schilderstukken.

850. In de welluidendheid der hoorbaarheden is de waarneembaarheid der schoonheid weg.

851. Wie voelbare oneindigheid verlangt, geraakt in verrukking bij goede muziek; wie waarneembaren of begrijpelijken inhoud wil, vindt op den duur het rijk der tonen te ijl en te leeg.

852. Muzikaal genot schenkt geluk aan de vrouw en den weeken man; den denkend mannelijken geest kan het niet meer dan kortstondig en bij

lange tusschenpoozen begeerlijke levensfactor zijn.

853. Het geestelijkst is de kunst als woordkunst. En de waarlijk geestelijke woordkunst komt aan het woord in zuivere rede.

854. Eer vindt men duizend liefhebbers voor een toonstuk, dan tien voor een goed gedicht; de zin voor sprakeloze welluidendheid is natuurlijker dan die voor welluidende bespraaktheid.

855. Met aanschouwelijke schoonheid vergeleken is de lieflijkheid van een toonstuk het meer innige; met de dichterlijkheid vergeleken is zij de sprakeloze hoorbaarheid eener machtige zieligheid.

856. Aan de lichtbeeldvertooningen onzer dagen verwijt zich de volledige dichterlijkheid van het tooneelspel tot de niets zeggende belangwekkendheid eener stomme snelheid van snel weer vergetene vlakke schijnvertooningen.

857. De beweeglijke lichtbeeldvertooningen onzer dagen hebben haar nut. Allereerst door de vertelheid van zichzelf in den toeschouwer, die in een roes van aanschouwingen van de stille wereld in hemzelven eene wijle geen hinder heeft.

858. De ware dichterlijkheid is als volledige dichterlijkheid meer dan bekrompene of onontwikkelde natuurlijkheid. Maar de ware menscheijkheid is zij nog niet.

859. De dichterlijkheid is eene aan de bereedneerdheid van den schoonheidszin verschuldigde onvolkomene geestelijkheid; de beste dichter is een onnoozele wijze.

860. Er is verwantschap in de bezieldeheid van de zieligheid van liefdegedichten en kattenmuziek.

861. De woordkunst in den dienst van den geslachtszin is geestelijkheid in den dienst der dierlijkheid.

862. In geen geval is de zin voor het dichtelijke reeds de zin voor het ware, die als de zin voor het volledige elken anderen zin tot eene bekrompenheid maakt.

863. De kunstzin is niet op te vijzelen tot dienst van het hoogere.

864. De kunstzin zoekt het goddelijke bij wijze van goddeloosheid en het eeuwige als tijdelijkheid; de kunstlievende is een nieuwsgierige wereldling, die als zoodanig niet heilig en niet wijs is.

865. De kunstzin is de nietigheid van den waarheidszin, en deze de volledigheid van den kunstzin, die zich in den waarheidszin niet meer dan schijnbaar verliest, wanneer hij zich daartoe ontwikkelt.

866. Wat zich in zijne waarheid verliest, vindt er zich in weder. En de kunst, die in de wijsheid teloorgaat, is ten slotte overal, als de natuurlijke ommezijde van de kennis zelve.

867. De volledige kunst is, als de volledige wijsheid, eene onbestaanbaarheid. Maar in de ware werkelijkheid blijven kennen en kunnen verwant.

868. Wie in het gevoel heeft, wat de wijze in het begrip heeft, is een heilige. Als de wijze en de heilige verhouden zich de ware man en de rechte vrouw.

869. Heiligheid en wijsheid zijn één en verschillen in onwereldsche gezindheid. De heilige ontvlucht de booze wereld, die voor den wijze natuurlijke nietigheid is.

870. Al wat naar het fijne trekt is zeldzaam. Zoo zijn er weinig echte vromen.

871. De godsdienst der eigenlijk gezegd godsdienstigen is geene religie, waarin men de verbeelding te boven komt of te buiten gaat. Dat doet alleen zuivere rede.

872. De godsdienst is eene zaak, die we niet met onverdeeld gemoed kunnen goedkeuren en toch moeten steunen. Bij gelegenheid.

873. De godsdienstige heeft op de wijze der verbeelding de idee, die in de wijsheid begrepen wordt.

874. De godsdienst is beoefening van menscheijke nederigheid in verhouding tot vooronderstelde goddelijke verhevenheid. Eene voor de velen heilzame ondoordachttheid.

875. Wie sterke behoefte voelt om te vereeren, voelt sterke neiging tot verachting, waar hij het minderwaardige meent te zien. De wijsheid vereert en veracht niet; zij begrijpt de onontbeerlijkheid van het onvolkomene.

876. Zonder dichterlijkheid geene stichtelijkheid. En zonder verbeelding geen geest van het hoogere.

877. Meer dan dichterlijk is de stichtelijke leerrede, die eene verbloemde aanleiding tot zuivering van rede is.

878. De zuivere redeleer is gezuiverde godgeleerdheid, godgeleerdheid, die de bekrompenheid eener godsdienstige persoonsverbeelding te buiten gaat.

879. Kunst, vroomheid en kennis zijn tezamen voorondersteld in het woord van zuivere rede, om daarin hare waarheid te vinden.

880. Denkt menschelijke bekrompenheid het beste, dat ze denken kan, dan denkt ze goddelijken geest. En wie onzer is onbekrompen? Zoo kunnen we dan het godsbegrip niet ontberen.

881. Het woord God heeft zijnen zin als naam van het geestelijke wezen, dat zich in de natuur openbaart.

882. Den naam wetenschap ontzegt men aan de godgeleerdheid, omdat, heet het, God niet bestaat. Maar wat meent men met het woord Natuur?

883. De goddelijke werkelijkheid kunnen wij laten gelden in het begrip, zonder dat wij aan een goddelijk bestaan gelooven.

884. De wereld is vol van God, en God vol van de wereld; goddelijk en wereldlijk pleroma zijn ongescheiden onderscheiden.

885. Wanneer wij van het Oneindige onzen God maken, kan diens voorkomen niet uitsluitend goed zijn. Uitsluitendheid is niet oneindigheid.

886. De Jood is de verkeerde wereldburger, wiens god de god van alle menschen heet, om niettemin op de hand van een enkel volk te zijn.

887. Van de welwillendheid in onze menschelijke nietigheid is de hemelsche Vader der Christenen eenzijdige weerschijn in het Oneindige.

888. De vervadering van den Joodschen Heer in het Evangelie is verheffing van den godsdienst met gevaar van opheffing; zoo blijft dan de godsdienstige liever spreken van God den Heer.

889. Wie zijne overtuiging omtrent het hoogere wil gronden op eene gebeurtenis, verlangt als grondslag het vergane en opgehevene; de blijvende

beteekenis ook van het Evangelie is deszelfs eeuwige zin.

890. Inval, ingeving en openbaring zijn hetzelfde in verhouding van alledaagschheid, licht gevende ongewoonheid en onmiddellijk voelbare geldigheid; zoo is de laatste allereerst een inval, waardoor de menschelijke bekrompenheid zich in het licht der eeuwigheid verruimt.

891. De openbaring, die tot eene gemeente komt, is eene mededeeling, die de menigte laat vernemen, wat zijelve niet zoude hebben bedacht. Geene verheffing voor de menigte zonder 'openbaring'.

892. In de taal der 'openbaring' heet het aangename zondig en het onaangename deugdzaam.

893. Alleen de zondaar heeft aanleg tot heiligheid, en de heiligheid zelve is niets zonder de zonde. Waarover nog nimmer door engelen is gepredikt!

894. Gesteldheid wacht op verkeerung, en deze brengt verkeerdheid mede. De zuiverste vrouwelijke gesteldheid wil openlijk vereerd en in stilte verkeerd worden.

895. Voor opwellingen tot verkeerung heeft zich niemand te schamen. Het lichaam is de natuurlijke ballast des geestes, en verantwoordelijk zijn wij voor onze daden.

896. De ware wijding des levens is geen afzien van natuurlijkheden, maar veredeling daarvan door toewijding van hoogere orde, áán hoogere orde.

897. Heiligheid is natuurlijkheid van wijsheid; zij is het gevoel van de waarheid.

898. De Heilige van het Evangelie vertoont aan de menigte naar buiten wat naar binnen de Wijze is.

899. De Godmensch der Christenen is de goddelijke volmaaktheid hunner menschelijke gebrekkigheid.

900. Eene natuurlijkheid, waarboven de geest moest uit zijn, en waartoe hij gedurig terugzinkt, blijft de zonde.

901. De menschelijke natuur is als de booze — verkeerde geest; verkeerd zijn is het begin en goed worden het doel.

902. In elk ziener schuilt een spotter. En de spotter blijft verkeerd profeet.

903. De zonde heet in de wijsheid van twee kanten dwaasheid.

904. Waar men van lustig leven houdt, is men nog zonder het ware leven, dat in stilte gedijt.

905. Geraas maakt het domme leven, dat door zijne indringende gedachteloosheid een denkend mensch vreemd en vijandig aandoet.

906. De menigte kan als zoodanig niet meer dan geraas maken; ook of juist haar gejuich en gejoel is een leven vol zieligheid.

907. Wat voor gewone lieden boeiend en onderhoudend klinkt, gesteld, dat het min luide klinkt, zal als een zacht geraas den wijze licht nog hinderlijk in de ooren klinken.

908. Een zacht geraas is nog het zachtste gesprek der zielige velen. Want het is hoorbare onzin, onmiddellijk hinderlijk voor den man van begrip.

909. Zonder veel zin klinken de zinnen der velen. Maar ook de onzinnigste zinnen hebben hun zin. En zoo is het begrip 'geraas' volstrekt betrekkelijk.

910. Het domste leven heeft zijne begrijpelijke-

heid. En onontbeerlijkheid. Zonder domme levensmakers geen menschelijk leven.

911. Het meest oorverdoovende geraas is niet zonder de begrijpelijkheid, waartegen het begripende denken geen bezwaar maakt; met het domste leven, dat zich laat hooren, heeft in stilte de wijsheid vrede.

912. Wat is theosophie? Goddelijke wijsheid voor de verbeelding, die aan wetenschappelijkheid niet toekomt, en vreemd blijft aan zuiverheid van rede.

913. De theosophische mensch tracht het ware te vinden in duistere verborgenheden, gelijk de philosophische uitgaat naar openlijke begrijpelijkheid.

914. Wie sleutels van verborgenheden of geheime leeringen zoekt, openbaart eene kinderlijkheid van wijsbegeerte; zijne wijsgeerigheid is niet veel meer dan nieuwsgierigheid.

915. Wie niet van harte vraagt 'wat is waarheid', maar 'bevredigend' antwoord verlangt op de vraag 'hoe zal het gaan met mij', is nog in kinderlijkheid bevangen.

916. Zonderlinge en vreemde gevallen van een grillig veroorzaakt gebeuren zijn geene stichtelijke belangwekkendheden voor het begrip, dat begrijpelijkheid wil.

917. Er bestaan geene 'krachten', Ook geene verborgene krachten. De werkelijke en ware kracht verkeert en uit zich tot zelfopenbaring.

918. Als geheimzinnigheden van hoopgevende belangwekkendheid kunnen gegevens van occultisme slechts gelden in het idiote bewustzijn.

919. De theosophie onzer dagen is vluchtheuvel

van idealisme voor den kinderlijk wijsgeerige, die niet kerkelijk gelooven kan en zich toch het beste verbeelden moet.

920. De dusgenoemde theosophie is de tot stelselmatige verwardheid uitgewerkte verkeerdheid van het mysticisme, dat nog de waarheid voelt.

921. De mysticus is de mensch, die met het gevoel het niet begrepene grijpt, de helderziende met geslotene oogen. — Zonder mysticisme geene menschelijkheid.

922. In den mysticus, die in het ware als het ware vergaan wil, leeft het gevoel van de waarheid, al blijft het occultisme, dat het hoogere uit de diepte wil opdelven en het licht uit de duisternis zoude willen halen, eene verkeerde wijsgeerigheid.

923. In alle verscheidenheid beleeft de mysticus het oneindige eene als het ware met geslotene oogen, dat is in gevoel en gemoed.

924. De verkeerdheid van den echten mysticus is onontwikkelde verkeerdheid, waarin nog het eene ware gevoeld wordt; de zoogenoemde theosophie is wijsheid vol malle verbeelding.

925. De 'theosoof' is een filosoof, die nog te bezorgd is voor zijne ziel, om werkelijk iets te begrijpen; zoo wil deze dan allicht het ware halen uit — Azië, dat aan Europa niet toe is.

926. Tot het bedenken en begrijpen der waarheid komt men niet door inwijding; men kan er zich in oefenen. En de ware 'meester' is hij, die het ware begrijpelijk maakt.

927. De ware verborgenheid is de verborgen of onbegrepen geblevene waarheid, die zich niet laat

‘verraden’, dewijl zij nog aan geen ‘ingewijde’ is medegedeeld.

928. De zoogenoemde theosoof heeft eigenlijk van God zich afgewend. En zijne goddelijke wijsheid blijft zielige inbeelding; ze wortelt in waanvoorstellingen omtrent zijne ziel.

929. Wat zegt van onze ziel, onze arme ziel, de rede? Dat ze niet voorhanden is, en als levensverenkeling een begin neemt, om aan haar einde te komen.

930. De waarheid van ons wezen is volledige oneindigheid, geene afzonderlijke of afgetrokkene voortduring.

931. Gelooft men aan zijne afzonderlijke onsterfelijkheid, dan voelt men, dat men niet — volmáákt is. De ‘theosoof’ is een ‘psychosoof’, die dit reeds weet, doch niet begrijpt.

932. De zoogenoemde theosophie is niet wat zij heet. Zij is onwetenschappelijke psychosophie, ingebeeelde zielkunde van lieden, wier verlangen naar zelfkennis in belangstelling voor eigene zieligheid bevangen blijft.

933. De wijsheid is als de ware zelf- en wereldkennis kennis van het blijvend geldige. En theosophie heet ten onzent de ingebeeelde kennis, waarin de eeuwigheid van het oneindige wezen als veelbelovende duurzaamheid van afzonderlijk voortbestaan ordt voorgesteld.

934. Men is niet wat men heeft. En een mensch heeft zijn lichaam. Maar dit maakt van het lijf geen jas, die door de ziel wordt aan- en uitgetrokken.

935. De buitenzijde onzer werkelijkheid is iets anders dan de binnenzijde, en ook hetzelfde; de werkelijkheid is geene afzonderlijke bestaanbaarheid.

936. Des menschen zelfonderscheiding van zijn organisme is eene zelfonderscheiding van het natuurlijke, dat zijne afgetrokkene denkbaarheid tot volledige werkelijkheid maakt.

937. De vlakten of gebieden, waar de 'wijsheid' van Adyar lijf, ziel en geest afzonderlijk bestaanbaar acht, zijn denkbeeldigheden eener zielkunde voor zielige menigten.

938. Wie in de elementen aard-, water-, lucht- en vuurgeesten laat huizen, is nog niet toe aan wetenschappelijkheid. En laat men in het lijf de ziel huizen, om die bij den dood te doen verhuizen, dan is men niet toe aan de goddelijke wijsheid.

939. In het bezielde lichaam is de ziel overal. En ze huist daarin niet hier of daar, om bij den dood naar elders te verhuizen.

940. Panpsychisme en Blavatskyanisme maken het woord dood niet tot zinledigen klank. De zielige mensch mag den dood duchten, doch niets is voor het levende wezen natuurlijker dan de natuurlijke dood.

941. Het bij de geboorte ontstane leven vergaat bij den dood. En de vraag om onsterfelijkheid eener ziel is eene vraag om eindeloosheid eener eindigheid.

942. De geloovers aan vagevuur en hemel, aan Kāmaloka en Dewachan, zijn een in eene behoefte aan verhuizing, die ze tezamen tot kinderlijke menschen stempelt.

943. De wijsheid van Adyar blijft bij eene be-

hoeft aan vreugde hiernamaals. In het ordentelijke doordenken van werkelijke wijsgeerigheid komt men tot allerlei verkeerdheid, om er overheen te komen.

944. De wijze is naar nieuws omtrent zijne ziel niet meer begeerig; hij heeft de waarheid zelve leeren bedenken.

945. Zal niet de wijze velen afstooten, wanneer hij de waarheid onomwonden zegt? Tot het begripen der waarheid zijn de meesten niet geboren, en lessen in wijsheid kunnen niet enkel voorzichtig zijn.

946. Waar zal hiernamaals ons wezen in waarheid zich bevinden? Waar de waarheid zelve van het wezen zich bevindt!

947. Is de vrager naar de toekomst zijner ziel wijsgeerig? Of ook slechts weetgierig? Hij vragt zichzelve of hij meer dan nieuwsgierig is.

948. De 'spirits' uit Zomerland zijn geene overledene geesten. Ze zijn een zielige ondergrond, die boven komt.

949. De stof der verschijnende 'spirits' heet aardsch. En de vorm is die eener voorledene gestalte. Gestalten van overledenen verschijnen niet uit eene gelijktijdige overzijde.

950. Naar een oord buiten alle natuurlijke oorden vraagt niet de wijsheid. En voor bekrompenheid verlangt ze geen onbekrompen voortbestaan.

951. Het geloof aan persoonlijkheid dunkt vroom. Een mensch echter is geen standhoudend doel, en het is aanmatigend, voor God geen voorbijgaand middel te willen zijn.

952. Wie geboren wordt, komt ten oordeel. En

het ware of oneindige oordeel is de zelfvervreemding Gods tot eene wereld, wier verkeerdheid in geenen deele heeft stand te houden.

953. Nergens en overal komen wij van daan; nergens of overal gaan wij heen. En reeds de plaats, waar wij ons bevinden, is denkbeeldig.

954. Wie wijs is, verlangt van de ware oneindigheid des geestes geene eindeloosheid of slechte oneindigheid eener ziel.

955. Van het geheele leven kan men op hoogst geestelijke wijze genoeg krijgen. De wijze denkt „ik ben gereed”, en begeert geene herhaling.

956. Een helderziende in den donker blijft de mysticus: hij gaat op in het ware, dat hij vat met het gevoel, hoewel hij het niet begrijpt.

957. De ‘theosophie’ heeft als ‘anthroposophie’ eene groote toekomst. Want het verlaten der kerk maakt niet wetenschappelijk, en grenzenloos is het verlangen der velen naar vooruitzichten voor hunne zieligheid.

958. De Europeesche beschaving is eene rijke erfenis vol aanleiding tot kommer en kiemen van verderf.

959. Voor de malheid van de wijsheid uit Adyar vrijwaart vooralsnog veel stevige onnadenkendheid en soms ook wetenschappelijke ernst, ja zuiverheid van rede.

960. Een theosophische dop zonder pit is de Vrijmetselarij, die voor oningewijden angstvallig geheimhoudt wat de geheimhouding niet waard is.

961. Als alle echte en onechte theosophie is onze Vrijmetselarij vol van den geest der mystificatie.

962. De geheimhouding van de broeders der drie punten onthoudt aan de openbaarheid — geene waarheid.

963. Bekendheid met zinnebeelden en geheime gemeenschapsteekenen is niet de wijsheid. Zelfs niet de wijsheid van Salomo. En waar een blinddoek van de oogen valt, wordt allicht veel alledaagscheid zichtbaar.

964. Het mysteriespel van de 'zonen der weduwe' is eene snakerij. En zelfs als 'theosophie' mag het vertelsel van Hiram Abi geen naam hebben.

965. De beste theosophische kern is inbeelding. En de leegte der Vrijmetselarij gedooft nog verstand in vrijmetselaren.

966. Mysticisme, theosophie en filosofie verhouden zich als onmiddellijkheid, gestelde verkeerdheid en zelfherziening der menschelijke rede.

967. Mystiek is onder anderen de dichter, die meer voelt dan begrijpt; beredenéert deze wat hij voelt, dan openbaart hij natuurlijk weetnietkunde.

968. Een filosofeerend dichter is een kinderlijk mensch, die zich moeite geeft, om als de volwassenen te doen: de liefvalligheid van de kinderlijkheid gaat verloren, en wat er komt is zonder begrip.

969. Theosophisch heet het verstandig verkeerde mysticisme, dat boven de wetenschap wil uit zijn, eer het eraan is toegekomen.

970. Wetenschappelijk is de nauwlettende weetgierigheid, die zich in alle zakelijkheid het ware onzakelijke of onzakelijke ware wil eigen maken.

971. De wetenschap is nog metaphysica van

beschaafde gemiddeldheden, gelijk de kerkleer de metaphysica voor onwetende menigten is geweest.

972. De wetenschap is nog zaak eener menigte.¹ Hopeloos ongezien is alleen zuivere rede, al verheldert juist zij, wat ze schijnt zwart te maken.

973. Wetenschappelijk noemt zich wel eene verkeerdt bescheidene of hoogmoedige wijsgeerigheid, die nog meent, dat ze niet meer heeft te zijn dan wat in haar te vooronderstellen is.

974. Wijsgeerig is nog niet het weten en berekenen willen, maar het nadenken, dat de eenheid van alles begrijpen wil.

975. In de wijsgeerigheid verkeert zich de zakelijke oplettendheid van de weetgierigheid tot de onzakelijkheid van zuivere bezinning.

976. Vereenigend denkend begrijpt men de waarheid, die de eenheid van alles is, — begrijpt men in verhouding van onzijdigheid, veruitwendiging en verinwendiging bij wijze van rede-, natuur- en geestesleer eene zelfde waarheid.

977. Begrijpen is eenheid beseffen van het verschillende, onzienlijk samengrijpen of samenvatten, denkend vereenigen. Dat niet 'bewezen' wordt; de ware begrijpelijkheid is de begrijpelijke waarheid, die voor zichzelf en van zelve spreekt.

978. De kennis des verstands is kennis des

1) Hegel, die de (onvolkomene) 'wijsheid' der ouden kende en zelf meer dan wetenschappelijk was, doch niet minder dan wetenschappelijk wilde heeten, heeft van 'de wetenschap' gesproken, waar hij de (gerijpte) wijsheid bedoelde.

onderscheids en geen begrijpen; begrijpen doet men gevend en nemend in redelijkheid.

979. De waarheid is redelijk begrijpelijk, of te begrijpen; verstandig denken en redelijk denken verhouden zich als zelfverdeeling en zelfhereeniging in werkelijkheid en waarheid.

980. De wijsheid is de ware wereldkennis in werkelijkheid van zelfkennis; ze vindt de waarheid der werkelijkheid in eigene eenheid.

981. Als voelen, weten en begrijpen verhouden zich dichtkunst, wiskunde en zuivere rede.

982. De wijsheid is de kern aller wetenschap, en de zielkunde — geene kernwetenschap. In de zielkunde kiemt de wijsheid.

983. De bewering, dat de zielkunde zelfkennis geeft, overdrijft, al moet men, om zichzelf te leeren kennen, de zielkunde te baat nemen.

984. In het ik komt alles tot eenheid. Maar het ik is geene levensverenkeling of ziel zonder meer.

985. In het psychologisme openbaart zich de waan, dat de ware zelfkennis, die de ware wereldkennis is, niet uitgaat boven zieligheid.

986. Werkelijke menschenkennis is personen-kennis in den geest van de samenleving, waarin zich de geest van het hoogere ontwikkelt.

987. De zielkunde 'weet' nog te veel, om al te weten wat begrijpen is; ze weet nog niet, dat de rede de waarheid onzer menscheijkheid leert begrijpen in eene leer, die als de leer van de rede van zelve redeleer of logica is.¹

1) Hans Driesch: „Logik und Ontologie (od. transcen-

988. De wetenschap is eene nuttige aangelegenheid, die geene wijsheid mag heeten en geene wijsheid is.

989. Wetenschappelijke onvoldaanheid met het natuurverschijnsel zonder meer is natuurlijk verlangen naar de waarheid des geestes.

990. De wijsheid is de volledigheid van de redelijkheid, die zich niet onmiskend laat vernemen, dewijl het menschedom van de waarheid niet leven kan.

991. Wijsheid zonder meer is wijsheid zonder werkelijkheid. En werkelijke wijsheid blijft begrip van onzeggelijk veel dwaasheid.

992. De dwaasheid is verkeerde wijsheid en niet zonder haar tegendeel; de goddelijke wijsheid verkeert zich tot verduivelde dwaasheid, opdat de wereld aan den gang blijve.

993. Wanbegrippen en waanvoorstellingen zijn de onontbeerlijkheden, waartoe de wijsheid van den geest onzer wereld zich verdwaast, opdat ook of juist de menschelijke natuur haren gang ga.

994. Wijs worden is ontgoocheld worden; de wijsheid is zonder hoop — en vrees. Zoo blijft in de wijsheid niets te wenschen en niets te duchten.

995. De zin der gebeurtenissen is een zin vol onzin. En de wijsheid ware troosteloosheid, indien de wijsheid troost behoefde.

996. Er moet iets gebeuren. En het menschedom

dentale Logik Kants), — ganz gewiss können diese beiden Disciplinen nicht auf ‚Psychologie‘ gegründet werden... weil die Psychologie, ebenso wie die Naturlehre, die Logik und die Kategorien voraussetzt.“ (Ostwalds Annalen der Naturphilosophie 7: 227.)

moet iets te doen houden. Zuivere waarheid en volledige wenschelijkheid zijn niet te gebruiken.

997. De ware en wijze verwachting leeft in het vooruitzicht, dat de zin van het tegenwoordige en de zin van het toekomende dezelfde zal blijken.

998. Alle ervaring is eene zich herhalende verwending of herinnering en voorkennis van hetgeen in vroegere bewustheden heeft gegolden en in latere gelden zal.

999. De leer van de rede is de leer van het bewustzijn, waarin de eindigheid hare verkeerdheid en de verkeerdheid hare eindeloosheid openbaart.

1000. In de ware leer, die de leer der volledige wijsheid is, blijkt al het andere voorondersteld, verkeerd en opgeheven.

LEIDEN, April 1911. Jan. 1912. Mei 1912.
Maart 1913. April 1915.

TOEGIFT.

1. Een lagere geest, een geest van het lagere, is overal doende, waar op de wijze des geestes het natuurlijke beoogd wordt en beoefend.

2. De geest van het lagere is op zijn hoogst een geest van staatkunde; in den staat komt het lagere in den mensch tot hoogere ontwikkeling, om het hoogere zelf mogelijk te maken.

3. De samenleving, die zich niet tot staat heeft ontwikkeld, kan al aanstonds geene noemenswaardige kunst opleveren; de geest van het hoogere moet gedijen in den staat.

4. De eigenlijke hoogere ommezijde der natuurlijk menschelijke samenleving verwerkelijkt zich in het godsdienstige.

5. In het godsdienstige verhoogt het menschedom het anders gelijkvloersch blijvende maatschappelijke leven; de godsdienst brengt het maatschappelijk leven op hooger peil.

6. Eene menigte zonder godsdienst is eene menigte zonder verheffing of zuivering der ons menschen aangeborene natuurlijkheid.

7. Het hoogere in den mensch heeft behoefte

aan voortdurende opbouw, aan blijvende stichting, of prediking.

8. De onberedeneerdheid van den schoonheidszin komt niet toe aan beredeneering der waarheid.

9. De werkelijke stichting komt niet van de kunst, ofschoon of omdat de kunst werkdadige geestelijkheid kan heeten, waarin als het voelbaar bevredigende een ideaal van natuurlijkheid wordt beoogd.

10. Stichtelijk is de taal der dierbaarheid, waarin de wáárheid wordt gevoeld, — waarin de waarheid wordt *gevoeld*.

11. Het godsdienstige leven strekt tot verhooging en verheffing van het dagelijksche of alle-daagsche voelen en denken.

12. De taal van zuivere rede kan geene menigte stichten, die veel gevoelt en slecht begrijpt. Zuivere rede is niets zonder hare begrijpelijkheid.

13. Wat is godsdienstigheid? Verheffende gemeenschapszin, op de wijze der gevoelvolle verbeelding denkende in het licht der eeuwigheid.

14. Godsdienst is eene zaak van gevoel en vol van verbeelding; maar zijne verbeelding is vol van het gevoel der waarheid.

15. De godsdienstige voelt, dat alles komt uit de oneindige eenheid, waarheen het terugkeert, dat voor dit eene geen bestaan geldt, en zich daarin alles moet opheffen.

16. Meer dan godsdienstig kan een volk niet zijn; wie de menigte wil wijs maken, zal haar op den duur iets wijsmaken.

17. Van wáár de godsdienstigheid? 'Oorzaak' is

hier allereerst de kommer des levens, die den mensch doet trachten naar bevrijding van leed en smart door eeredienst jegens hoogere macht.

18. Wortel van godsdienst is de zelfzucht. De bloesem eraan heet zelfverloochening.

19. Het godsdienstige gemoed heeft eene strekking tot zelfveredeling, die om te beginnen door het geloof aan goddelijke hulp wordt aangewakkerd en versterkt.

20. De goddelijke hulp, die den godsdienstigen mensch als gunst en genade voor den geest zweeft, is als de ware genade eene medewerking van het eeuwige in het tijdelijke, waardoor de mensch zelf goddelijker wordt.

21. Het verlangen naar afwending of leniging van leed moet zich veredelen tot verlangen naar bevrijding van eigene verkeerdheid, indien door den godsdienst de menschelijke natuur zich waarlijk vergeestelijken zal.

22. De worsteling van den goddelijken geest met het kwaad in de natuur, in zijne natuur, is een streven, waarin de menschelijke geest heeft op te gaan.

23. De godsdienst brengt voor het volk het ware en rechte mede; als vereering van het voor de verbeelding zwevende oneindige verheft hij de bekrompenheid tot de met haar strookende onbekrompenheid.

24. Godsdienst is erkenning van onzienlijke eervwaardigheid en verlaagt het voorhandene, om van het niet voorhandene het ware en rechte te maken; zoo is de godsdienstige betrekkelijk idealist.

25. Alleen het onzienlijke kan eerwaardig zijn; de schoonheid, die zich laat zien, mag aantrekkelijk hebben te heeten, maar eerwaardigheid wordt door de kunst niet teweeggebracht.

26. De godsdienstigheid werkt zich op aan hetgeen tot haar afdaalt, — aan wat zij tot zich neertrekt.

27. Het ware in den godsdienst is het vermenschelijkte oneindige, en zijne waarheid omfloerste waarheid, die onomwonden slechts verbijsterend werkt op den gemeenen man.

28. De zuivere rede heeft zich te verontreinigen tot beeldsprakigheid, wanneer zij de menigte sticht en zal.

29. De goede prediker staat boven geloof en ongelooft van zijn gehoor, en zonder afdaling verheft hij niet.

30. Zonder uitbeelding van denkbeelden geene uitwerking van prediking; de goede prediker maakt in beelden de waarheid voelbaar.

31. In den geest van den godsdienst wordt gemeenschap van natuurlijke vergankelijkheid en onvergankelijke geestelijkheid gevoeld.

32. Geene gemeenschap zonder verdeeldheid, geen andere gemeenschap dan die d'ér verdeeldheid; zoo voelt zich de mensch van God vervreemd, wanneer hij naar Gods gemeenschap tracht.

33. In den godsdienst komt de verdeeldheid tot bewustzijn als zondigheid en de vereeniging als verheffende heiliging.

34. De hoogste godsdienst is, als de volledigste godsdienst, de godsdienst, die het menschelijke leven het veelzijdigst heiligt.

35. De rijkste en volledigste der godsdiensten is het Christendom, dat als zoodanig rijk is aan voelbare tegenstellingen en verlegenheden.

36. Christelijk is nog niet de nederige vereering van afgezonderde verhevenheid; Christelijk is het verheffende gevoel, dat in het volledige goddelijke wezen de menschheid mededoet.

37. De Christelijkheid verwerkelijkt zich in verhouding van onnadenkende stelligheid, verstandige verkeerdheid en vrije redelijkheid.

38. Toonbeeld van aanvankelijke en stellige Christelijkheid is het Catholicisme, als voorloopige Christelijkheid van eigenlijk nog heidensche alle-mansgemeenten.

39. Als verzet aanteekenende en gesteldheid verkeerende Christelijkheid in allengs duidelijker gewordene onophoudelijkheid is het Protestantisme de afbraak des Christendoms.

40. Protestantsche kerkgenootschappen hebben hunne evangelische en onevangelische stelligheid. Maar het protestantsche beginsel is een beginsel van verkeering, opheffing en oplossing.

41. De beginselvaste protestant is de onkerkelijke mensch, die van het Christendom als van eene verouderde leerstelligheid geheel is vervreemd.

42. Geen vooruitgang voor stelligheid en gesteldheid zonder meer. Maar tegenstelling is niet verheffing, en beginselvast protestantisme zonder meer gaat niet uit boven verstandige verkeerdheid.

43. Nog niet Christelijk zijn Jood en heiden. En wat niet Christelijk meer is, loopt gevaar, weer heidensch te blijken.

44. De verkeering en verkeerdheid van het aldoor onchristelijker geblekene Protestantisme is voorondersteld in de ware Christelĳkheid.

45. De katholieke, de protestantsche en de ware Christelĳkheid verhouden zich als gevoel, verstand en redelĳkheid.

46. De ware Christelĳkheid kan zich in den spreektrant van Catholicisme en Protestantisme gelĳkelijk openbaren.

47. De stellige Christelĳkheid is niet de ware. En de verk erde is niet de ware. De ware Christelĳkheid is de volledige, die in alle Christelĳkheid zichzelve weervindt.

48. De volledige of ware Christelĳkheid is vrije en redelĳke gemoedelĳkheid van den niet meer leerstelligen geest, die in geen geval beteekenis en zin der Christelĳke leeringen miskent.

49. De volledige, ware en vrije Christelĳkheid is de gevoelvolle redelĳkheid, die zich in Christelĳke taal openbaart, om zoo verzoenend zinnebeeldig te spreken.

50. Bloesem des Christendoms is de vrijzinnigheid, die meer is dan andersdenkende eigenzinnigheid, zoodat zij ook voor de rechtzinnigheid weer stichtelĳk vermag te spreken.

51. De ware Christelĳkheid is als volledige Christelĳkheid volledige beminnelĳkheid; zij spreekt de taal der volledige vertroosting.

52. De ware Christelĳkheid spreekt dierbaar en stichtelĳk; hare dierbaarheid is de stichtelĳkheid zelve.

53. De dierbaarheid is het aantrekkelĳk verhef-

fende in vluchtige hoorbaarheden, waarin zich eeuwige waarheid voelbaar maakt.

54. Hooger of dieper dan kinderlijke rechtzinnigheid en onrechtzinnige eigenzinnigheid gaat de Christelijke vrijheid, die stichtelijk, verstandig en redelijk is tegelijk.

55. De rechtzinnige, eigenzinnige en vrijzinnige Christelijkheid verhouden zich als onontwikkeldheid, verkeerdheid en verhevenheid van troostrijken gemeenschapszin; zoo brengt de laatste de kerkelijkheid weder op hooger peil.

56. Als protestantisme in het protestantisme verhoudt zich tot het kerkelijke schriftgeloof de bijbelcritiek, eene verstandige geloofsontreddering, die van de aanvankelijke stelligheid niets overlaat.

57. Niets ontziend onderzoek van eigene geloofsbrieven wordt verkeerdelijk verlangd van eene Christelijke kerk als zoodanig; onbeschroomd onderzoek moet op den duur onkerkelijk blijken.

58. Wetenschappelijk onderzoek, dat zijnen naam verdient, kan in geene richting iets ontzien, al weet juist de wetenschappelijkheid, dat wortels geene bloesems zijn.

59. De herleiding des Christendoms tot zijnen wortel is zijne vernietiging.

60. Aan den wortel des Christendoms is geschiedkundig Joodsche mysteriezucht te denken; het verhaal van kruisiging en herleving des evangelischen Heilands is een Joodsch Grieksch mysterie.

61. Aan het begin des Christendoms is geschiedkundig eene spanning te denken tusschen echte Joden en vergriekschte Joden.

62. De Jezus van het Evangelie is als mysterie-god een medetronend hemelwezen uit de Alexandrijnsch Joodsche theosophie.

63. Voor de verbeelding van mysteriejoden der eerste en tweede eeuw heeft in en door den Heer Jezus de Vader van alles eene bevrijding bewerkt van de Joodsche wet.

64. De Vader van alles is meer dan de Heer der Joden, en de Heer Jezus een eerstgeborene, die den Joodschen broeder te boven gaat.

65. De gelijkstelling van de schriftuur des Ouden en die des Nieuwen Verbonds is eene vernedering des Christendoms.

66. De grondslag des Ouden Verbonds is heidensch, de god des Jodendoms een opgehemelde afgod, en de Messias der Joden de echte antichrist.

67. De goddelijke persoonlijkheid in Christus Jezus is de menselijkheid, die goddelijk is in lijden, sterven en wederkeer.

68. De Christus van het Evangelie gaat uit boven den Messias der Joden, en de Messiaansche waardigheid van den Grieksch Joodschen Jezus is eene verheffende woordspeling.

69. Het Oude Verbond van het Mozaïsme en het Nieuwe van het Jezuanisme verhouden zich als de bloedige eeredienst eener nationale bekrompenheid en de onbloedige gemeenschapszin eener wereldburgerlijke menschlievendheid.

70. Het Oude Verbond des Jodendoms is eene zaak van het verleden, al mogen Joden zich verbeelden, dat het blijft gelden.

71. Het Oude Verbond des Jodendoms is niets

zonder het van wege des Joodschen gods verordende slachthuis, dat niet meer van onzen tijd is.

72. Boven heiden- en jodendom tegelijk heeft het Evangelie uitgevoerd, en het ware in Christus Jezus is het ware in alle menschen.

73. De Messias der Joden is geen verlosser voor anderen. En Christus Jezus is een Messias voor Joden, die van hun Jodendom verlost willen zijn.

74. De Jezus des Evangelies is toonbeeld voor alle menschelijke kinderen eens goddelijken Vaders; hij doet en lijdt anderen voor.

75. Het Evangelie is uitbeelding en vertooning van de waarheid, dat voor den volmaakten mensch de weg naar God open ligt.

76. In het Evangelie is de voorbeeldelijke dood zinnebeeldig; het geheele aardsche leven van Christus eigenlijk doet zich als nederdaling voor, en zoo blijkt zijn graf zijne werkplaats in ons midden.

77. De schijnbaar natuurlijke dood van Jezus in het Evangelie is bedoeld als opleving van den goddelijken geest, en de hellevaart zelve is in zijn licht te verkeerren tot hemelvaart.

78. De Jezus van het Evangelie is de aanschouwelijkheid van den Christus der idee, den eeuwigen Christus, des Vaders eeuwig stervenden en wederkeerenden zoon.

79. Het leerstuk der goddelijke Drieëenheid is verbeelding op grond van het gevoel, dat in het licht der oneindigheid getalverschillen geen stand houden.

80. Het ware in den godsdienst is het eeuwige ware. En verhalende leerstelling peilt eigene waarheid niet.

81. Het ware in den godsdienst is het eeuwige ware. En in de verstandige beoordeeling zijner beweringen gaat eigenlijk de zin daarvan teloor.

82. Het ware in den godsdienst is het eeuwige ware. En onderzoek naar den oorsprong van den godsdienst is een zoeken naar het begin, waarin het beginsel niet meer te zien is.

83. Achterwaartsche verlenging eener geschiedkundige lijn is geene benadering der waarheid.

84. Bijbelcritiek is niet alles. En de redelijkheid spreekt bloemrijk schriftuurlijk, wanneer dat noodig of dienstig blijkt.

85. De taal van de redelijkheid is meer dan taal eener partij, en ook voor het Christendom is de rede meer dan wederpartij.

86. Wat blijft er van den godsdienst over, wanneer aan zijne leeringen niet meer wordt geloofd? Het verbeeldingrijke gevoel van alle menschen, dat verbloemde rede vordert en voortbrengt.

87. De nieuwere mensch is godloochenaar, inzooverre de bekrompene god eener oudere voorstelling zich voor zijn verstand heeft vervluchtigd; in zijne redelijkheid erkent juist hij de volledige godheid als de ware.

88. Wat blijft er van het Evangelie over, wanneer aan het verhaal niet meer wordt geloofd? De zinrijke voorstelling eener voorbeeldelijke verschijning van het goddelijke in het menschedom.

89. Het evangelische leven van Jezus is geen begrensde en uitsluitend aardisch leven; de beschrijving ervan is uitbeelding van het onbegrensde leven des geestes.

90. Wat is of blijft het ware in de Christelijke leer? Zelfopenbaring van het goddelijke in de menschelijkheid, die door lijden tot heerlijkheid komt.

91. Zondigheid en heiliging zijn geene logische termen. Ook de zwáárte is geen logische term. Niettemin werkt het logische in alles, en is van het logische ook het godsdienstige spraakgebruik niet verlaten.

92. De Christelijke leer is niet de waarheid. Maar zij is openbaring ván de waarheid.

93. Wie wortel van bloesem onderscheidt, vraagt niet eenzijdig, of wij nog Christenen: hij vraagt, of wij rééds Christenen zijn.

94. De geest van het Christendom overleeft zijne letter, en weet bij het oude woord het nieuwe te bedenken, waarin het oude voorondersteld blijft.

95. De Christelijke schriftuur laat zich zoo uitleggen, dat men er al het noodige blijkt in te leggen.

96. Verzaking van kerkelijk leven is eene liefdelooze verstandigheid in meer ontwikkelden; ruimere gemeenschapszin werkt mede tot verheffing van de Christelijkheid des volks.

97. Ruimte van opvatting toont men niet, doordat men van iets is vervreemd; wat men inderdaad te buiten gaat, blijft men inhouden.

98. De kerkelijkheid is niet de Christelijkheid. Doch zonder haar geene Christelijkheid voor de schare. En de beste kerk voor het volk is van zelve eene goede volkskerk.

99. Men kan den godsdienst eene persoonlijke aangelegenheid noemen. Inderdaad is het gods-

dienstige leven eene volksaangelegenheid van het hoogste belang.

100. De groote vraag voor de Christenheid onzer dagen is de vraag, hoe zij met volle kennis van haar verleden hare toekomst blijvend adelen zal.

101. De geloovigheid gaat heen. En de verstandigheid kan niet bevredigen. Voor komende Christelijkheid zal de taal der stichting wijsgeerig dichterlijk moeten zijn op hooger peil.

LEIDEN, April 1912.

